II

PHILIPPI M. RENAZZI

ELEMENTA

JURIS CRIMINALIS.

PHILIPPI M. RENAZZI

ELEMENTA

JURIS CRIMINALIS

PHILIPPI M. RENAZZI

ADVOCATI ET ANTECESSORIS ROMANI

ELEMENTA

JURIS CRIMINALIS

LIBRI QUARTI

DE DELICTIS ET POENIS SPECIATIM.

PARS QUARTA.

Editio Nuperrima *Tertia* Romana et *Septima* Italica ab *Auctore* recognita, novisque *magni momenti* adjectionibus locupletata.

ROMAE 1821.

EX TYPOGRAPHIA PII CIPICCHIA.
Superiorum Permissu.

TYPOGRAPHUS ROMANUS

LECTORI S.

Quod in hac Operum ad Criminalem Jurisprudentiam pertinentium Cl. Advocati Philippi Mariae Renazzi *editione adornanda impleturum me fore spopondi; id jam mihi gratulor non solum undique esse confectum: sed etiam me longe cumulatius praestitisse. Cum enim opus fuerit, ne quartum Volumen nimium mole turgesceret, ultimam postremi Libri Elementorum Juris Criminalis partem in separatum Volumen reiicere; non idcirco tamen promissa haud exolvam, amice Lector, quae initio dedi hujus tertiae Romanae Editionis. Altero siquidem in Volumine tibi exhibentur tam* Diatriba de Ordine seu Forma Judiciorum Criminalium, *quam* Liber singularis de Sortilegio, et Magia; *quae duo Renatiana Opuscula ad Criminalem Jurisprudentiam aeque spectantia ob argumenti gravitatem, eruditionis copiam, stylique elegantiam saepe typis recusa, semper communi plausu excepta fuerunt. Itaque hujusmodi velut appendice sextum coalescet Volumen, cujus si pertenue pretium cum ejus conferas mole, tuis me votis abunde satisfecisse fatearis oportet. Vale.*

LIBRI QUARTI

PARS QUARTA.

De Delictis, quibus singulorum civium securitas laeditur.

ELEMENTA
JURIS CRIMINALIS
LIBRI QUARTI
DE DELICTIS ET POENIS SPECIATIM.

PARS IV.

De Delictis, quibus singulorum civium securitas laeditur.

Quaecumque caussa fuerit, qua moti homines initio coierunt in civilem societatem; dubitari profecto nequit, quin eo potissimum respexerint, ut scilicet simul juncti atque consociati facilius tutiusque securitatem sibi parare possent, seque ab alienis injuriis immunes praestare. Quamvis enim similitudo, et veluti cognatio quaedam inter universos homines intercedat, constituta ab ipsa Natura, unde sapienter monuit *J. C. Florentinus* (*Dig. lib.* 1. *tit.* 1. *Leg.* 4.) nefas esse eos sibi mutuo insidiari; nihilominus adeo ferox est genus humanum, ac nequitia infectum, ut homini hominem, quemadmodum *Seneca* scribit, (*Epist.* 103.) perdere libeat. Id porro omnis homo vehementissime cupit, vultque omnino, ut vitae, ad quam conservandam, et commode tranquilleque ducendam Naturae velut impetu fertur sibi securitas constet, nec non rerum suarum possessio certa, atque incolumis maneat, liceatque bona apud alios homines existimatione gaudere. Hinc in quavis Republi-

ea, et bene constituta Civitate (1) vim inferre Civium personis, id est vitam eis adimere, aut laeso vel detracto membro sive corporis parte infelicem reddere; onerare alienam existimationem, insontiumque famae detrahere; bonis demum rebusque suis sive clam et ex insidiis, sive coram apertaque vi Cives spoliare, interdictum est legibus, semperque habitum pro ingenti gravissimoque facinore severioribus poenis compescendo, atque vindicando.

Restat igitur, ut ordini insistentes jampridem a Nobis delineato (Lib. I. Cap. XV. §. VI.) postrema hac parte delicta exponamus, quibus singulorum Civium securitas laeditur: Scilicet primo loco ea crimina persequemur, quae vim inferunt Civium personis; tum vero agemus de iis, quae onerant Civium aestimationem; et ultimo loco illa recensebimus atque declarabimus, quibus Cives bonis, rebusque suis spoliantur. Sic demum ad umbilicum adducentur nostra haec Elementa Juris Criminalis, plurium annorum multarumque vigiliarum Opus, quod in ipso coeptum flore juventae, nec unquam varios inter fortunae casus, et domesticarum forensiumque curarum fluctus intermissum, maturescente sensim aetate perfectum atque opitulante Deo feliciter nunc absolutum est.

---

(1) Haec *Caesari Augusto*, postquam sibi in Republica principatum victoriis asseruit ac stabilivit, potissima fuit cura; ut scilicet, quemadmodum refert *Paterculus Hist.* II. 80. „ *data Legibus vi*, *Judiciis auctoritate*, *cultus agris*, *sacris honos*, securitas *hominibus*, *certa rerum suarum possessio cuique constaret* „.

CAPUT I.

De Homicidio.

I. *Nullum est homicidio atrocius delictum.*

Si quidquam grave scribenti de criminibus potest accidere, id est profecto, ut Nos experiundo cognovimus, ea delineanda suscipere atque exponenda facinora, quibus humanus spargitur sanguis, et mors insontibus crudelissime infertur. Refugit enim, horretque animus contemplari quantopere saevi sint homines, multisque etiam brutis animantibus immitiores. Nam similitudo naturae quamdam amicitiae speciem inter plerasque belluas conciliat; ita ut ferociores etiam videamus rabiem suam crudelitatemque non in proprium genus exacuere, sed in alterius generis

animalia exercere. (1) At homines non solum ira, odio, zelotypia, invidia, dolore perciti, atque inflammati; sed etiam nulla intercedente simultate, ut suis satisfaciant cupiditatibus, in alios homines saeviant, eisque mortem immanissime non verentur inferre (Lib. I. Cap. II. §. VII.). Profecto nullum atrocius scelus committi ab homine potest, quam vitam eripere alteri homini. Est vita divinum munus, cujus neque sibi, neque aliis adimendae potestatem ullus habet privatus homo. Qui enim vitam hominibus largitur conservatque Deus, ipse solus summo supra illam jure pollet. Hinc in Deum gravissime peccant qui ejus quodammodo invadentes dominium, suo nutu audent homines vita spoliare: Cum autem vita nihil carius sit hominibus, idcirco potissimum ii in civilem statum convenerunt, ut illam nimirum facilius validiusque possent ab alienis injuriis tueri, atque ab improborum hominum vi illaesam servare (Lib. I. Cap. XV. §. VI.). Quam ob rem omnes, qui injuste humanum sanguinem effundunt, non solum charitatem violant, qua invicem Natura ob similitudinem generis homines copulantur; sed etiam propositum iis praecipuum scopum evertunt in institutione civilis societatis. Ac re quidem vera, ut bene scribit *Cl. Cre-*

(1) Juvenal. *Satyr. XV. v.* 159. *et seq.*

. . . . parcit
Cognatus maculis similis fera, quando leoni
Fortior eripuit vitam leo? quo nemore unquam
Expiravit Aper majoris dentibus Apri:
Indica Tigris agit rabida cum tigride pacem
Perpetuam: saevis inter se convenit Ursis.

manus (*de Jur. Crim. lib.* 1. *part.* 3. *cit.* §. 181.) „ *quid profuisset moenia et Urbes excitare, Principem* „ *constituere, legere Magistratus, inter plures divide-* „ *re Reipublicae munera, agriculturam, aliasque uti-* „ *lissimas artes promovere, atque omnibus comparare* „ *copiam rerum, quae ad vitae necessitates, et jucun-* „ *ditatem pertinent; si lateant insidiae, scelestique ho-* „ *mines, ubi se occasio dederit, in Cives erumpant,* „ *eisque extremum fatum audeant properare?* „ Stare siquidem totum corpus civilis societatis non potest, nisi amore, et custodia partium, neque salvum esse, si singula membra non serventur illaesa. Quare nulla fuit unquam eritque Gens, nulla Civitas aut Respublica, ubi hominum vitae vim inferre, eosque injuste saeviterque letho dare non atrocissimum summumque habeatur ac reputetur facinus esse, atque homicidium non severissimis, maximisque poenis vindicetur.

II. *Cujus definitio, variaeque species exhibentur.*

1. Homicidium, ut vox ipsa sonat, est hominis caedes, (1) seu, ut apte illud definit *Harprectus*, violenta vitae hominis ademptio (*In* §. *Item in L. Corn.*

---

(1) Prima aetate apud Romanos homicidium *paricidii* nomine designabantur; quasi paris hominis excidium; idque apparet ex verbis latae a *Romulo* vel a *Numa* legis, quae *Festus* conservavit: *Si quis hominem liberum dolo sciens morti duit, paricida esto*; nec non ex sequenti fragmento LL. XII. Tab. *Qui malum carmen excantassit, malum venenum fecerit duitque, paricida esto.* Postea usus restrinxit parricidii nomen ad

num. 2. *Instit. de publ. Jud.*) Adimi porro vita homini non una potest ratione. Nam quodcumque homicidium aut dolo committitur, aut contingit culpa, vel casu, aut fit necessitate, aut denique Legum imperio permissuque patratur. Hinc variae emergunt species homicidii, quae neque omnes, neque semper crimen praeseferunt, et pro delicto reputantur. Quod enim dolo committitur homicidium, proprie illud, et vere delictum est; quod autem culpa evenit, quasi dumtaxat, et quodammodo. (*Dig. lib.* 48. *tit.* 8. *leg.* 7.) Id autem dici etiam debet si culpa aliqua in caede intercesserit, quae casu contigit, vel necessitate commissa est. Tandem delicto prorsus vacat caedes Legum imperio, permissuque patrata.

2. Sed age; primum de postremis hisce homicidii speciebus ea referamus, quae heic omnino dicere oportet; tum vero toti versabimur in caede exponenda dolo commissa, qua proprie, et vere constat crimen homicidii.

III. *De homicidio culpa commisso.*

1. Jam vero culpa contrahitur homicidium, (ab eo enim incipiam) cum quis non animo quemquam interficiendi, sed aliud agens non ea cavit, quae poterat debebatque cavere, unde mors hominis sequuta est. Hujus rei exempla innumera fere inter homines

---

solam caedem parentum, ut suo loco videbimus. Quam non raro apud Scriptores gravior caedes dicatur parricidium, et interfectores vocentur parricidae, quo probroso nomine dehonestati qui *Caesarem* interemerunt.

occurrere solent; sequentia autem a J. C. *Paulo* mutuabimur. (*Dig. lib.* 48. *tit.* 8. *leg.* 7.) Si quis ex alto se praecipitaverit, et super alium venerit, eumque occiderit; aut putator ex arbore cum ramum dejiceret non proclamaverit, et praetereuntem oppresserit, culpa caedem admisisse videntur. Ea autem esse non debet extra omnem prorsus animadversionem. Quamvis enim nulla sit tanta culpa, quae possit dolo comparari; cum tamen magnopere intersit publicae privataeque salutis, ut homines caveant agendo, ne aliis sua oscitantia damnum morsque obveniant (Lib. I. Cap. VI. §. I.); propterea ob homicidium lata culpa commissum potest arbitrio Judicis poena aliqua irrogari (Lib. II. Cap. VI. §. IV.). Nam si levis dumtaxat culpa fuerit, eo casu notant *Doctores* (*Gail.* 2. *Observ.* 110.) nec de delicto quaerendum, nec poenam ullam dictandam esse.

2. Ignorantia quoque adscribitur culpae, unde si propter illam mors alicujus sequuta sit, de homicidio quaeri poterit, et in ejus auctorem animadverti. Sic neque insons, neque immunis a poena erit Judex, qui per summam juris ignorantiam innocentem damnaverit: sic quoque imperitia artis suae pro culpa reputabitur coercitione digna in Medico, (1)

---

(1) Sed moribus non est receptum quaerere de Medico, ne artis suae fallacia, atque ambiguitas ei nocere videatur: De qua quidem re *Plinius Hist. Nat. Lib. XIX. cap.* 2. sic graviter lamentabatur. „ *Medici discunt periculis nostris, et experimenta per mortes agunt; Medicoque tantum hominem occidisse impunitas summa est.* „ Sed adversus illos, qui medicinam chirurgicam exercent, solet nunc quoque criminaliter agi, quando

qui aegroto noxia medicamenta dederit, aut eum male secuerit; (*Clar.* §. *Homicid. n.* 17.) ita ut miser mortem hauserit, unde vitae suae tutamen referre sperabat.

IV. *Quid si casu hominis caedes evenerit?*

Evenit aliquando, ut casu caedes hominis fiat. Tunc distinguere oportet cuinam rei daret operam ille, qui casu alterum interemit. Nam si in illicita re versaretur qui casu alteri mortem attulit, is non erit ab omni prorsus crimine extorris. Etsi enim quis sedulo caveat agendo, tamen in re illicita versari, aut rei quidem licitae vacare, sed neque loco neque tempore opportuno, culpa non caret, casusque qui tunc contigit, merito ad culpam illam refertur (Lib. I. Cap. VI. §. VII.); ut exemplum occurrit in eo, qui canem ferocem joci etiam caussa concitavit in alium, vel taurum impulit ad arripiendam fugam; unde alicujus levissimae saltem animadversionis non immerens ille videbitur esse; (*Dig. lib.* 48. *tit.* 19. *Leg.* 7.) Aliter vero sentiendum erit, si dum rei licitae detur opera, aliquis casus sequatur. Cum enim nulla tunc culpa intercesserit occidentis; sequutum homicidium non pro noxa accipietur, sed fato imputabitur ac fortunae, cui nullus potest homo resistere, et nemo,

---

imperite aegrotum secando extremum illi fatum properaverint. Nam eorum ars, non ultra illa Medicorum in obscuritate naturae versatur; unde quis facile errare, et nulla sua culpa decipi potest.

ut dicebat *Plato* (*de Leg. Lib. IX.*) imperare Legislator. Sic venator, qui aprum insectans socium interfecit in sylva latentem; et olim athletae in spectaculis, et postea Equites in torneamentis aemulum casu opprimentes; existimantur insontes, quod in licita re versarentur, nullaque eorum culpa argui possit, ne eventui (1) quidem praecedens. (*Struv. Obser. Crimin. C. IX.*) Hinc fit, ut a quacumque animadversione abire omnino debeat immunis (2) occisor (Lib. II. Cap. V. §. IV.); et vix teneri videatur ad reficienda damna, et id quod interest praestandum: (*Gomez.* III. *var.* 3.) Quamquam antiquarum Gentium justitutis et pro casuali homicidio alicui animadversioni locus pateret. Profecto leges fere omnium Graeciae Urbium exilio mulctabant eos (3) qui casu Civi vitam ademissent (*Demosth. Orat. contr. Timocr.*) Apud *Romanos* qui caedem imprudenter commisissent, quinquennio exulare jubebantur, ut luculenter proditum est a *Quintiliano.* (*Inst. Or. Lib. VII. cap.* 4.) Quin immo ipsae sacrae et ecclesiasticae

---

(1) *Casus* scribit *Aristotel. Phisic. lib. VII., est causa agens praeter intentionem.*

(2) Inter argumenta, quibus caedes potest in judicio a criminis nota liberari, istud in primis Rhetores enumerant, si ea fuerit caso commissa. V. *Cic. de Orat. Lib* 3. *et in Topic. ad Trebat.* ubi sic commentatur *Boetius* „ *Si quis caedis accusetur, optima solet esse defensio fugisse manu telum, et magis quam voluisset, jecisse.* „

(3) *Samuel Petit Jur. Attic. lib.* 7. *tit.* 3. hanc excripsit ex *Platone* et *Pausania legem: Qui alium casu fortuito necasset, extra fines patriae annum exul esto.*

leges inter nos Christianos homicidium casu, et imprudenter commissum non sinunt abire impunitum; notumque est veteribus canonibus (*Ant. August. Epit. Jur. can. lib. 33. tit.* 1.) pro casuali homicidio quinquennalem Poenitentiam irrogari.

V. *Quando necessitate homicidium patratum esse dicatur?*

1. Illud quoque homicidium, quod non voluntate commissum est, sed necessitate, criminis expers habetur, ut cum quis vitam suam, parentum, liberorum, Magistratuum, omniumque aliorum tuendi caussa injustum aggressorem interimit, vel ob sanitatis integritatisque corporis famae, pudicitiae (1) bonorumque (2) defensionem, quae quidem res ejusdem

---

(1) Gravissimi *Auctores* censent pudicitiae tutandae caussa homicidium excusari non posse tamquam omnino necessarium; quia pudicitia, quae virtus animi est, eripi, aut vi extorqueri nemini possit. S. Augustinus de *lib. arb.* 1. 5. *Budaeus Theol. moral. par.* 2. *cap.* 3. *sect.* 3. Sed ut scribit *Heineccius Elem. Jur. N. et G. Lib. I.* §. 85. *not*, 1.„ quamvis pudicitia mentis satis sit in tuto; tamen honestae virgini, ac matronae non atrocior ulla videri potest injuria, quam stuprum violentum, maxime cum alteri prolem ex se excitare cogatur; et castitatis etiam externae jactura sit irreparabilis. *Quintil. declam.* 349. *Puellam*, inquit, *in eam traxisti injuriam, qua nihil gravius bella habent.* Quis ergo vitio vertat honestae foeminae si tam atrocem, et intolerabilem injuriam etiam cum Stupratoris interito a se amoliri conetur?„

(2) *Stoboeus serm. pag. mih.* 89. Τ' αργυριον εστιν αιμα ψυχη βροτοις. *Argentum et anima, et sanguis est mortalibus.*

prope ac vita pretii esse existimantur, alienum sanguinem spargit. *Hoc enim*, ut elegantissime scribit *Tullius* (*Orat. pro Milon.*) „ *et ratio doctis, et* „ *necessitas barbaris, et mos Gentibus, et feris Na-* „ *tura ipsa praescripsit; ut omnem semper vim qua-* „ *cumque ope possent, a corpore, a capite, a vita* „ *sua propulsarent: unde si vita nostra in aliquas* „ *insidias, si in vim in tela aut latronum aut ini-* „ *micorum incidissemus, omnis honesta ratio esset* „ *expediendae salutis.* „ Atque hac de caussa bene apud *Sophoclem* (*Oepid. Colon.* v. 1032.) se *Oepidus* a patris caede purgavit.

2. Caeterum si moderamen, quod vocant, inculpatae tutelae excesserit interfector, culpae alicujus redarguetur, propter quam non omnem penitus (V. *Perez. ad tit.* 16. *lib. IX. Cod.*) animadversionem evadet. Sed vix levissime in eum erit animadvertendum, quod usu quoque confirmatur. (*Gaill.* 2. *Obs.* 110. *n.* 18.) Difficile enim est moderari animo justa ab ira jam concitato; praesertim metu ingruente vitae suae, rerumque amittendi charissimarum, quo ad totum perturbandum hominem, mentemque sua sede veluti dimovendam nullus est vehementior affectus (Lib. II. Cap. V. §. V.)

VI. *De moderamine inculpatae tutelae.*

1. Multa porro concurrere debent, ne videatur Occisor moderamen excessisse inculpatae tutelae, seu potius ut caedes hominis cum hujusmodi moderamine commissa dicatur, quae par est heic exponere est declarare. Atque in primis oportet, ut quis an-

tea sit aggressus, quam ad caedem currat aggressoris; quo nomine omnes veniunt, a quibus sine nostra culpa in periculum adducti sumus, etiam furiosi, mentecapti, ebrii, iique, qui alium invadere adorientes, nos per errorem invaserint. Sed qui imminentem jam sentit cuspidem adversarii, expectare non debet, ut ea confodiatur; quia satius est opportuno tempore occurrere periculo, quam spe repulsionis concidere. Tum vero incontinenti, non ex intervallo sternendus est hostis, dum scilicet pugna adhuc fervet: ne ulciscendi magis, quam se tuendi caussa caedes videatur patrata. Insontis enim defensionis tempus in civili statu finibus admodum angustis circumscribitur, incipitque cum periculo, nec durat diutius, quam ipsum periculum. Tandem non aliter fas est ad caedem convolare, quam si nullus alius pateat modus avertendi periculum, vitaeque suae consulendi. (*Perez. in Cod. tit. ad L. Corn. de Sicar. n. 32. Bajard. ad Clar. §. homicid. n. 77.*) Cum enim semper teneatur homo quod optimum est, id eligere; cumque optima ratio finem nostrum obtinendi sit illa, quae tutior, faciliorque apparet; hinc sane sequitur nos esse obligatos ad evitandam alterius caedem, quando valeamus aliquommodo periculum a nobis avertere, nostraeque saluti prospicere. Quare cum possis in terram projicere aemulum, et reddere inermem, illum haud debes occidere; (*Seigneux. Syst. de Jurispr. criminal. ch. 33.*) Quin immo fuga tibi, potius erit capienda (1) quam manus tuae sanguine ag-

(1) Hinc merito sunt improbati *Doctores* illi, quibus haec sententi displicuit, quia fuga et periculosa sit, et ignominiosa.

gressoris foedandae. Id humanitatis ratio, id pietas postulare videntur; idque a nobis christianis hominibus praestandum suadet sanctissima Religio qua jubemur, ne nostrae solum, sed etiam alienae salutis curam geramus: praesertim cum ab extrema vitae periodo aeterna pendeat vel beata, vel infelicissima hominum sors. Sed quoniam nemo tenetur alterum plusquam se ipsum diligere, si contingat, ut aut aggresso sit pereundum, aut aggressori; tunc illi profecto licebit hujus internecione vitam suam sartam tectamque servare. (1) Caeterum necesse non est, ut qui in sui defensione versatur paribus armis descendat ad pugnam, et loci deserat opportunitatem, vel denique mali tantumdem aggressori rependat, quantum ab eo tulit, quemadmodum voluisse video plerosque rerum criminalium Scriptores (*Farinac. quaest.* 125. *n.* 139. *Clar.* §. *homicid. n.* 34.) Cui enim paria arma confestim erunt in promptu, aut quis sibi metuens faciliorem praebeat adversario laedendi aditum, aut in periculo manus contineat, ictusque metiatur?

2. Quod si quaestio de homicidio necessitate commisso in Foro instituatur, onus in interfectorem incumbet probandi se moderamen non excessisse incul-

Nam pii potius prudentisque viri laude is merebitur cumulari; qui furenti cessit ad tempus; maluitque fugere, quam se hominis caede polluere.

(1) Gravissime observavit *Grotius de Jur. Bel. et Pac. lib. II. Cap. I.* §. 3. quod jus defensionis heic non nascitur ex peccato, atque injustitia ejus, a quo intentatur periculum; sed jure nostro periculum nobis intentatum propulsandi quovis modo, nec alterius vitam eo casu propriae saluti anteponendi.

patae tutelae, sed omnes se defendendo adhibuisse cautelas, quas recensuimus. Id porro potissimum probare occisor debebit, se nimirum prius a caeso aggressum fuisse, collocatumque in ancipiti aut vitam suam amittendi, aut illum interimendi discrimine. (1) Quod opportune fiet per testes, qui fortasse pugnae interfuerint. At caede remotis arbitris peracta ad conjecturas confugiendum erit eductas ex contendentium conditione, robore, personis, ex loco et tempore pugnae, atque ex inflictis utrinque vulneribus. Demum jurejurando interfectori delato elidi poterunt, aut contra corroborari argumenta, unde de moderamine inculpatae tutelae servato nec ne non adeo timidum, nutansque possit proferri judicium.

VII. *De caede Legum imperio, vel permissu facta.*

1. Quod spectat ad homicidia, quae Legum imperio fiunt, ea adeo a qualibet criminis nota videntur immunia; ut contra tamquam justa prorsus habeantur. Cum enim persuasum, receptumque sit potuisse Cives facultatem se ipsos occidendi; qua singuli tamen carere dicuntur, in publicam civilis societatis Potestatem pro communi omnium salute transferre (Cap. II. Lib. III. §. VI.); hinc sequitur, ut justissima esse existimetur caedes, quae ejusdem Po-

---

(1) Tullius *apud* Quintilian. *Lib.* 5. *de R fec. Quis hoc statuit unquam, aut cui concedi sine summo omnium periculo potest: ut eum jure potuerit occidere, a quo metuisse se dicat; ne ipse prior occideretur.*

testatis auctoritate, et legum imperio sontibus infertur (*Crem. de Jur. Crim. lib.* 1. *p.* 8. *c.* 5. §. 185.) Itaque mors, qua Rei afficiuntur, non est adscribenda illis qui criminali jurisdictioni in republica praesunt; sed legum imperio ferri debet accepta (1) multoque minus Carnifici imputanda, qui jussui parens Magistratus sententiam mortis exequitur.

2. Sic quoque non ambigitur, quin illa homicidia, quae non tam imperio, quam legum permissu patrantur, et ipsa posita sint extra crimen. Quippe ex legum prohibitione, vel jussu proficiscuntur delicta; unde caetera omnia, quae legibus permittuntur delicti nota carent, et Civium arbitrio relicta censentur. Ad haec homicidia in primis pertinet caedes perduellium; non quidem omnium; sed illorum dumtaxat, qui hostili animo veniunt ad patriam delendam; nec non transfugarum, qui ad hostes deficiunt, militiaeque disertorum. Hae siquidem personae a quovis impune occiduntur; quoniam Reipublicae maximopere interest eas penitus exterminari, celerique vindicta e medio subtrahi; nam oppressurae sunt, nisi festine opprimantur. Quo sensu jam scripsit *Tertullianus* (*in Apolog.*) quod *in reos majestatis, et publicos hostes omnis homo miles est.* Par habetur ratio caedis nocturni populatoris agrorum, atque latronis; quos quidem Romane leges, iisque consentanei mores hodiernarum fere omnium Europae gentium

---

(1) Ad rem inquit D. *Augustinus Lib. quaest. sup. Levit.* 19. *quaest.* 1. „ *Cum homo juste occiditur. Lex eum occidit, non tu.*

idcirco permisisse videntur occidere; quia alioqui adversus hujusmodi furfuris homines aut sero, aut frustra Magistratus imploraretur, atque expectaretur auxilium: (*Cod. lib.* 3. *tit.* 27. *leg.* 1.) Quin immo cum latro, ac nocturnus depopulator agrorum bonis aeque, ac vitae insidientur; posset quoque propriae defensionis necessitas extorquere a patrefamilias, ut impendenti damno, ac periculo illorum internecione occurrat. Atque id de fure etiam tam nocturno, quam diurno cautum olim Romae fuerat LL. XII. Tabularum, quibus illum quidem omnino licebat occidere, (1) hunc dumtaxat si se telo defenderet: nam tunc ex fure fit latro. Qui tamen unum, vel alterum necaret, debebat id clamore testificari. Sed posterioribus legibus sublato discrimine nocturnum inter diurnumque furem, permissum est occidere utrumque tantum cum se telo defenderint, (*Cujac. XIV. Obs. cap.* 15.) parcique ipsis non possit sine periculo, id est, quando homicidium evadit necessarium. Atque heic pie monent nonnulli rerum criminalium Scriptores non adeo debere christianum

(1) Mosaicae leges hac in parte Decemviralibus legibus praeluxerunt. Iis enim cautum, ut si noctu deprehensus, in effosione caesus esset, caedis reus ne fieret percussor; secus si orto sole caedes esset patrata. Exod. XXI. Si quaeras discriminis caussam inter diurnum ac nocturnum furem, ea est in promptu. Interdiu enim aliorum auxilium implorari potest, atque obtineri; tenebrae autem terrorem augent anxio patrifamilias, qui tunc animi pendet ad auferendumne, an et ad occidendum furvenerit. Enim vero ut plurimum:

Ut jugulent homines surgunt de nocte latrones.

virum, quem a caducis bonis, levissimisque rebus animo esse oportet alienum, (*Can.* 1. *caus.* 23. *qu.* 3.) pro iis tuendis inflammari; ut malit humano se polluere sanguine, quam illarum patienter sustinere jacturam. (1) Tandem qui interficiunt adulterum in turpitudine, raptorem in ipso raptu, violentum stupratorem in fervore libidinis deprehensum a crimine poenisque homicidi prorsus extorres habentur. (*Coccejus ad Grot. de J. Bel. P. II.* r. 7.) Injuria enim, quae ex illorum flagitiis proficiscitur, adeo gravis, et acerba est; ut nemo fere eam patienter ferat, plerique vehementissime agitati statim ad sui, suorumque ultionem quodammodo abripiantur. Tunc privata vindicta subrogata intelligitur publicae poenae, et qui laesi sunt vicem Magistratus adversus delinquentes supplere videntur (Lib. I. Cap. X. §. X.).

VIII. *Qui sint Proscripti seu Banniti? ubi de usu disseritur praemia illos occidentibus proponendi.*

1. Scriptores rerum criminalium superius enumeratis personis, quarum est legibus permissa caedes, illos praeterea aequandos esse affirmant, qui vulgo *Banniti* appellantur. (*Clar. lib. V. sent.* §. *Homicid.*) Atque istos comparat *Matthaeus* personis, quae sacrae olim erant apud *Romanos*, quarumque

(1) Damnata est a sanctae memoriae *Pontifice Innocentio XI.* sequens propositio. *Non solum licitum est defendere defensione occisiva, quae actu possidemus, sed etiam ea, de quo jus inchoatum habemus, et quae nos possessuros speramus.*

homicidium impunitum abibat. (1) Ex quo fit, ut Banniti non solum tecto, ope, aut consilio juvari a nemine possint; sed etiam videantur omnium injuriis, atque libidinis esse expositi. Neque tamen licebit praeter vitam, eorum quoque invadere bona; nisi nominatim in lege lata de banno singulis sit ejusmodi impartita potestas. Quis enim *Farinaccio* assentietur, (*quaest.* 103. *n.* 5.) a quo traditum est privilegia, id est leges in Bannitos rogatas propter publicum bonum interpretatione porrigendas potius, quam restringendas esse? Quin si quando in similem incurras personam, meminisse debes quod, ut cecinit *ille*:

Res est sacra miser, noli mea tangere fata;
Sacrilegae bustis abstinuere manus.

2. Sed age, non solum impunitas semper manet proscriptorum interfectores, sed praemium etiam aliquando publicis edictis a Magistratu proponitur occidenti contumacem aliquem Reum, atque Bannitum. Profecto hujusmodi consuetudo immitior est ac feratior, quam ut communis utilitatis ratione defendi possit. Quid ne, spe etiam praemiorum Cives in Ci-

(1) Proscripti, seu sacri Latine recte dicentur, qui vulgo Banniti appellantur a germana voce *Bannum* significante modo mulctam, modo edictum. Sacer autem, ut scripsit *Festus* erat homo, quem Populus judicaverat ob maleficium, et quem fas non erat immolare; sed qui eum occideret, parricidii poena non tenebatur: ut lege cautum erat, qua Tribuni plebis facti sunt sacrosancti. V. *Dionis. Lib. VI.*

ves armabimus; et Magistratus ipsi, quorum praesertim curae commissum Civium animos simul conjungere, manusque ab humano sanguine puras praestare, eos ad mutua odia, et caedes impellent? At sonte sunt Cives illi, quos interest quoquo modo devovere communi securitati. Quid ergo? Non ne idcirco armati sunt Magistratus, ut vi adhibita sedulo quaesitos, tandemque inventos Reos prehendere faciant, et necessariis sumptibus erogatis sibi exhiberi ab apparitoribus, aliisque Justitiae ministris? Porro vix erit ferendum, ut proscripti homines impune permittantur occidi; nunquam vero fas erit in eos propositis praemiis Cives incitare. (1) Si enim res est gravis, exitiosa, et periculi plena, privatis ferrum porrigere, quod vel a nemine, vel solum a Magistratu distringendum est, profecto ex iniquo aliquid habet pacificos, et incruentos Cives ad alienam caedem publica auctoritate invitare, praemiisque allicere.

IX. *Homicidium, quod dolo patratur, multifariam dividitur.*

At caedes, quae dolo committitur, ut jam de ista dicamus, ea proprie et vere homicidii crimen continet, atque praesefert. Leges enim omnium gentium, ut olim Romae celeberrima lex Cornelia de sicariis, unice dolum respiciunt, atque ulcisciscun-

---

(1) *Auct.* dei Delit. e del. Pene §. XXXVII. „ Questi sono gli espedienti delle Nazioni deboli, le Leggi delle quali non sonò, che istantanee riparazioni d'un edificio rovinoso, che crolla da ogni parte. „

tur. Homicidium autem d olo committi non uno modo potest. Hinc si non eleganter, saltem commode et apte a *Bohemero* (*Elem. Jur. Crim. sect.* 2. *cap.* 16. §. 200.) in simplex, et in qualificatum: Ad hoc refertur homicidium ex insidiis commissum, homicidium proditorium, latrocinium, assassinium, veneficium: Secus simplex erit homicidium. Neque modum dumtaxat, quo committitur homicidium; sed etiam par est spectare personas, quae letho dantur. Ex quo alia proficiscitur homicidii divisio, in homicidium scilicet in extraneorum personas commissum, in personas sanguine junctas, sive Parricidium, (*Ursay. Instit. Crim. tit. de homicid.*), in propriam personam, (1) quod Autochiria, seu Suicidium vocatur.

X. *Quomodo, et quando contrahitur simplex homicidium, seu non qualificatum.*

1. Simplex homicidium, seu non qualificatum, de quo heic ex professo tractare instituimus, de aliis enim homicidii speciebus postea distinctis Capitibus sigillatim disseremus, ut contrahatur nihil interest tu ne occideris, an alterius manu, vel opera usus fueris in interimendo inimico. Tam enim tenetur qui manum praebuit, quam qui mandatum, jussumque, aut consilium dedit interficiendi; cum uterque ho-

(1) Quoniam de Suicidio jam alio loco a Nobis actum est (Lib. I. Cap. X. §. VII. et VIII.), proinde omittimus heic rursus de eo sermonem instituere.

micidii caussa dolo fuerit (Lib. I. Cap. IX. §. II.). Nec interest utrum integer homo, an mutilus sit interfectus, (*Dig. lib.* 48. *tit.* 1. *Leg.* 12.) quoniam qui membro aliquo caret, animam tamen habet, unde homo: Item liber ne, an servus (1) fuerit occisus, civis, an peregrinus, adultus, an infans. Leges enim, quibus homicidium interdicitur, non de certo hominum genere loquuntur, sed universos homines (2) spectant, quos indiscriminatim ne nefas esse injuste necare recta ratio monet, et naturalis pietas suadet. Hinc iisdem legibus non distinguitur si e telo, an aliis armis, pugno, voce, aut qua alia demum ratione vita sit homini erepta, id est non fit discrimen inter eum, qui mortem, et qui mortis caussam atque occasionem attulerit. Unde Judex sive Magistratus, qui innocentem dolo malo condemnaverit, quive curaverit condemnari edito falso testimonio ad innocentem perdendum, qui naufragos suppresserit, quique hominem sic incluserit, et abjecerit, ut fama periret; hi omnes rei erunt homicidii.

2. Jure autem Romano, quod apud nos, cultioresque Europae gentes magna ex parte adhuc obser-

(1) Quamvis Jure Romano servi pro re, immo pro nullis haberentur; Natura tamen liberis et servi communis est, ut non minus pie, quam eleganter scripsit J. C. *Venulejus in Leg.* 12. §. *ult. Dig. de accusat.*

(2) Hominis appellatione foeminam quoque heic venire nemo non intelligit. At magnus *Cujacius Observ. VI.* 21. scripsit sub hominis nomine foeminam non comprehendi notissima lege Cornelia, quae de Sicariis Romae lata erat, sed juris tantum interpretatione; cujus erroris merito notatur a *Gothofredo Leg.* 1. §. *sed et illud Cod. Theod. Lib. IX. tit.* 14.

vatur, multae aliae species ad legem Juliam de vi spectantes per Senatus Consulta ad legem Corneliam porrecta sunt, qua de Sicariis caedeque hominum (*Dig. lib. 48. tit. Leg. 1. et 3.*) agebatur. Quamvis igitur is, cujus familia sciente eo adipiscendae vel recuperandae possessionis caussa venerit ad arma, et qui seditionis fuerit auctor neminem occiderint; tamen juris interpretatione pro Sicariis habentur, reisque homicidii. Quod et de illis cautum qui castraverint, quique se passi fuerint castrari, aut non Judaeum circumciserint. Quippe mors ut plurimum sequitur castrationem, (1) et innumeros Cives quodammodo occidunt qui adversus Naturam ingrati vim procreandi sibi, aut aliis auferunt, sive promercii caussa id faciant, sive libidinis: Circumcisio quidem ad caedem non spectat, sed magis respicit munditiem. At praeter Judaeos, quibus circumcidere filios concessum existimatur suae religionis caussa, (*Matth. ad lib. 48. Dig. tit. 5. cap. 1. n. 3.*) reliquos placuit legi Corneliae subjicere, ut pervicax superstitio acri remedio retunderetur.

XI. *An, et quatenus conantes interficere de homicidio teneantur?*

Si veterum Populorum mores legesque consulantur, ex iis liquebit illum quoque habendum esse,

(1) *Imperat. Justinianus in Novel.* 142. evenisse testatur, ut ex nonaginta exsectis, vix tres servarentur: Jure autem dixit *Martialis Epigr. VI.* 3. *Domitianum* succurrisse Populis futuris, dum mares vetuit castrari.

puniendumque ut homicidam, qui hominem necare tentaverit, necandique caussa cum telo ambulaverit. Apud Graecos homicida erat qui vel animo solum caedam intenderet. (*Gravin. Orig. Jur. lib. II.* §. 103) Quid Romae cautum esset lege Cornelia de Sicariis jam supra monuimus: Scilicet ea lege dolus pro ipso facto accipitur, id est solum caedis consilium, quamvis caruerit effectu, venit pro caede: propterea conatus caedis quicumque Jure Romano reputatur tamquam crimen homicidii perfectum ac absolutum, atque punitur vi legis Corneliae; quia, ut *Imperator Hadrianus* rescripsit, voluntas spectatur, non exitus. (*Dig. lib.* 48. *tit. Leg.* 14.) Quod cum gravius aliquanto, atque asperius, quam res ipsa postulet, videatur; praesertim si conatus non pervenerit, ut ajunt, ac actum proximum; recessit jamdudum ab usu, et Fori consuetudine in tota ferme Europa est immutatum, (1) ut rerum criminalium Scriptores certatim adnotarunt. (*Clar.* §. *homicid. n.* 74.) Itaque nunc crimen contractum non dicitur simplicis homicidii, quando conatui non respondit effectus, seu mors sequuta non est.

---

(1) *Quid ne*, sapienter suo more heic animadvertit *Matthaeus ad Lib.* 48. *Dig. tit.* 5. *cap.* 3. *n.* 11. *divinam non reverebimur sapientiam, quae cum vulnerantis conatus potenter obstiterit; utriusque vitae tam vulnerantis, quam vulnerati consulere voluisse videtur. Confer locum gravissimum Platonis Lib.* 9. *de LL.* jam a Nobis relatum *Lib. I. Cap. IV.* §. *XIII. not.* 2.

XII. *Quid si caesus non incontinenti fuerit exanimatus: qua occasione agitur de vulnere lethali, vel non lethali.*

1. Caeterum ad incurrendum crimen poenasque homicidii subeundas nihil interest, utrum caesus in continenti efflaverit animam, an puta post diem ex accepto vulnere obierit. Etenim sive statim, sive elapso jam aliquo temporis spatio caesus moriatur; semper caedens extitit caussa mortis. (*Gaill.* 2. *Observ. III. n.* 3.)

2. Sed quoniam quando caesus non incontinenti examinatus est, quaeri solet, an ex relato vulnere postea obierit, seu alia potius ex caussa; tunc idcirco spectandum vulnus, deque ejus indole judicium ferendum. (*Hebenstr. Antropol. legal. sect.* 2. *memb.* 2. *cap.* 2. *art.* 2.) Vulnera, sub quo generali nomine veniunt mutilatio, percussio, sertio, plaga, fractio, distortio, luxatio, sunt violationes seu laesiones corporis extrinsecus factae, quibus continuitas partium solvitur. Ea distinguuntur in *mortalia* seu *lethalia*, quae illico, vel intra modicum temporis spatium mortem necessario secumferunt; in *periculosa*, ex quibus licet sequi possit mors vulnerati, sperari tamen potest profuturam illi fore Medicorum industriam: et demum in non *lethalia*, seu *non periculosa*, unde non est fere vulnerato metuendum moriendi periculum: ita ut si pereat non ex vulnere, sed vel sua, vel Medici Chirurgi, vel etiam fati culpa eum periisse debeat existimari. An vulnera sint lethalia, et utrum ea, non aliae caussae mortem adduxerint, definire non ad Jurisconsultos, sed ad Medicos spe-

etat, (*Teichmeyer. Inst. med. legal. cap.* 22. *et* 23.) qui vulnerum natura, loco, circumstantiis sedulo examinatis quid sentiunt (1) jurisjurandi interposita religione debent renunciare. Injuratis enim non facile habenda fides, sicut nec uni, nisi fortasse plures haberi non possint; quo casu unius judicio standum necessario erit. Sed ne disputatio circa vulnerum qualitatem perpetua esset, non immerito fori usu invaluit, quemadmodum post *Matthaeum* plures observarunt *Scriptores*, (*Creman. de Jur. Crim. lib.* 1. *p.* 3. *cap.* 5. §. 244.) ut dierum XL. praescriptione ea penitus perimatur. (2) Quando igitur vulneratus quadragesimum diem jam attigerit, si postea occubuerit, non ex vulnere, sed fato, aliaque ex caussa objisse existimatur.

XIII. *De eo, qui habuerit animum vulnerandi non occidendi, et de Mandante illi vulnus inferri quem Mandatarius occiserit; ubi disseritur etiam de revocante mandatum.*

1. Si quis autem dixerit, indicaveritque vulnerandi dumtaxat animum se habuisse non occiden-

(1) Non desunt *Doctores*, qui censent posse eum qui vulneravit legitimis probationibus demonstrare non esse lethale vulnus, quod pro lethali fuerit judicialiter renunciatum. V. *Teichmeyer. loc. cit.* Sic quoque Judici permittendum, ut eligat peritiores, si aliqua adversus Peritos ratio urgere videatur.

(2) Hoc casu nonnulli exigunt, ut vulneratus prodierit in publicum, inhaerendo juri Mosaico, quo spectari dumtaxat jubetur, utrum percussus surrexerit, et scipioni innixus domo exierit, nec ne. *Exod. XXI. v.* 18.

di; et tamen vel illico, vel postea ex accepto vulnere caesus objerit; hujusmodi excusatione nequaquam juvabitur a declinando crimine homicidii. Nemo enim non intelligit nihil facilius posse evenire, quam ut occumbat ille qui vulneratur. Nequeunt siquidem sic ictus metiri, ut omnino vulneretur solum, non etiam transfodiatur aggressus. (*Matth. ad lib. 48. tit. 5. Dig. cap. 3. n. 16.*)

2. Atque ex his, quae adnotavimus statim colligitur quid de eo sentiendum sit, qui cum aliquem vulnerari mandaverit, occidi vero vetuerit, contigit ut Mandatarius fines excedens mandati interfecerit. Etenim cogitare Mandans debebat quam periculi plena res sit alienas manus in alterius perniciem armare; nec esse in potestate gladium stringentis sic illum moderari, ut leve solum, non etiam lethale vulnus infligat. (1) Quod si vitae ejus parci voluit, quem vulnerari jussit; cur non mandavit potius, ut alio contumeliae genere vexaretur? Profecto statim ac de inferendo vulnere mandatum dedit, sanguinem adversarii sitiisse intelligitur. Quare sequutum homicidium non solum Mandatario, a quo peractum est; seu etiam Mandanti jure ac merito imputabitur, qui caussam praebuit internecioni (Lib. I. Cap. VII. §. II.)

---

(1) *Everardus Otto Inst. Lib. IV. Cap.* 18. §. 5. *n.* 3. sic scribit: *habentem animum vulnerandi, et tamen occidentem poenae capitalis esse reum: quod sufficiat mortis caussam praebuisse.* Sed quod potissimum pertinet ad Mandantem, qui vulnus non mortem inferri voluerit; eum *Voet. ad Pand. tit. ad L. Cornel. de sic. et Fachin. controv. Jur. Lib.* 1. *cap.* 36. ab homicidio contrahendo eximunt speciosis magis, quam solidis argumentis.

3. Caeterum si revocato penitus mandato non se abstinuerit Mandatarius a caede; pertinacia istius, atque ferocia oberit ne Mandanti? Recte mihi distinguere videntur *Doctores*, utrum tempore habili mandatum revocaverit Mandans, an quando ad Mandatarium nec commode, nec opportune revocationis notitia poterat pervenire. Hoc enim postremo casu sibi imputare Mandans debet, si sero, si frustra eum poenituerit; (*Gonzalez. ad lib. 5. Decretal. tit. de hom. cap. 17. n. 2.*) deque commisso homicidio ipse quoque tenebitur, qui illius caussa initio fuit. Debebat enim non mandare caedem, poterat illico mandatum revocare, vel quando poenitentia pro futura erat et sibi, et Mandatario, et occiso. At facta revocatione mandati tempore habili, etsi qui illud dedit nec insons, neque ab animadversione sit habendus extorris, perniciosi enim exempli res est alienam caedem mandare; tamen de homicidio solus pene tenebitur Mandatarius, qui suo ingenio stragis cupido indulsit, nec emendatae obsequutus est voluntati Mandantis.

XIV. *Quid si quis per errorem unum pro alio, aut adstantem, praetereuntem, interfecerit?*

1. Postremo non est ambigendum, quin de crimine homicidii ille teneatur, qui cum Cajum occidere vellet, Titium per errorem interfecit. Nam habuit animum occidendi, occidit etiam, etsi non eum quem destinaverat. Cum ergo non solum in ipso dolus adfuerit, sed factum quoque criminosum inter-

cesserit, nempe caedes, homicidio reus omnino est reputandus. Non ne ridicula prorsus foret Sempronii, puta, defensio, si idcirco poenam furti sibi remittendam contenderet, quod per errorem Damonis caprum exceperit, cum Damoetae vellet: aut si Clodius adulterii poenam deprecaretur, quia cum Pompejam cuperet, Lepidam adulteraverit, aut Fulviam? Sic quoque in caede, inepta prorsus atque injusta ejus excusatio esse videtur, ut scite observat *Matthaeus*, (*loc. sup. cit. n.* 12. *et* 13.) qui praeter mentem atque expectationem Titium occidisse dicat, cum vellet Cajum interficere.

2. Id autem locum habet et in illo qui adversarium interimere volens, alterum forte adstantem, praetereuntem occidit, vel etiam intercedentem oppressit; nisi in justa et necessaria sui defensione versaretur. (1) Nam si cum vellet ferire aggressorem, ut eumdem in se irruentem anteverteret, imperite ictum torsit in adstantem, vel intervenientem, de caede non tenebitur (*Farinac. quaest.* 125. *n.* 139.). Nam tunc ille rei licitae dabat operam, adeoque dolo carebat; unde caedes per errorem sequuta fato imputabitur, non adscribetur delicto.

---

(1) Si culpa aliqua se defendentis in altero occidendo intercesserit, ille immunis quidem habebitur a contrahendo delicto; sed tamen Jure Romano aequissime ad damna tenebitur erga occisi familiam praestanda. *Leg.* 45. §. *qui cum aliter Dig. ad Leg. Aquil.*

XV. *An homicidii teneatur qui monstrum occidit?*

Quaesitum est, an homicidii teneatur qui monstrum occidit, et non teneri rectissime jam olim responsum est a Romanis Jurisconsultis, (*Dig lib.* 50, *tit. penult. Leg.* 435.) et unanimi consensu rerum Criminalium Scriptores postea tradiderunt. Leges enim solum de hominis nece caverunt, nec monstri caedes ad eas pertinet. Est autem monstrum ex Jurisprudentium sententia, cujus forma sic prodigiosa apparet, ut non humani (1) sed alterius magis generis vel animalis esse videatur. (2) Monstrum proinde Romae usque ab initio licuit letho dare; idque Decemviri diserte permiserunt LL. XII. Tabul. edicentes *monstrosos partus sine fraude* (3) *caedunto*. (*Gothofr. in not ad Leg.* 135. *Dig. de V. S.*) Quod tunc fieri dumtaxat posse intelligendum est, cum partus non solum figura sit monstrosa; sed etiam impetu belluino feratur. At si in monstro rationis appareant indicia, illud occidi non sine piaculo poterit. Bene mo-

---

(1) Monstrum erit si mulier, exempli gratia, contra formam generis humani vitulum enixa sit, de quo partu loquitur J. C. *in Leg. Non sunt liberi* 11. *Dig. de stat. hom.*

(2) A Monstro differt Ostentum, in quo scilicet servata humana figura officia membrorum ampliavit Natura, ut si trimanus, vel sedigitos partus edatur V. *Leg.* 38. *Dig. di V. S.* Atque istud quidem ultro assentimur *Gomesio* 3. *resol.* 3. *n.* 1. impune occidi non posse, ejusque caedem esse criminosam.

(3) Huic decemvirali legi allusit *Tibullus Lib. II. Eleg.* 5. canens: *Prodigia indomitis merge sub aequoribus.*

nuit *Groenewegius* (*ad Leg.* 14. *Dig. de stat. hom.*) hujuscemodi factum ut hodie sit a quavis reprehensione poenaque immune, Magistratus consensum requiri.

XVI. *De probando crimine homicidii.*

1. Caeterum nemo tenebitur de homicidio, nisi qui hujus criminis reus in judicio probetur. Reum aliquem esse homicidii probabitur primo indiciis, et conjecturis. Indicia autem juxta diversum numerum, variumque nexum, nec non propriam cujusque indolem, atque peculiares facti circumstantias gravius modo, modo levius urgent adversus illum, qui de caede accusatur (Lib. III. §. XIV.). Ea inter solent frequentius occurrere, et singulariter eminere mala, ut ajunt, qualitas accusati, velut si alias occiderit; tum capitales inimicitiae, quae accusato intercesserint cum caeso; tandem minae, quibus occisum lacessiverit accusatus; item fuga vix sequuta illius caede (*Caball. de omn. gen. homic. n.* 291.) ab isto arrepta (Lib. III. Cap. XIV. §. VI. VIII.). Testes praeterea evincent quempiam reum esse homicidii, quorum duo saltem fide digni, nullique exceptionis obnoxi, et secum mutuo adamussim consentientes in id requiruntur (Lib. III. Cap. XII. §. X.) Hi autem caedi interfuerint oportet, viderintque ipsi accusatum caedentem; coram quo praeterea testimonium suum debent ratihabere. Postremo propria confessione quis jure ac merito arguetur de crimine homicidii, si aliunde tamen constet de corpore, ut ajunt, delicti, istudque vicissim cum confessione conveniat

(Lib. III. Cap. X. §. V.). Pertinent haec omnia ad probationem in specie homicidii.

2. At probatio, ut loquuntur in Foro, hujus delicti in genere, sine qua probatio in specie parum aut nihil valebit (Lib. III. Cap. VIII. §. IV.), coalescit ex cadavere occisi, quod Magistratus auctoritate, atque interventu fuerit a testibus inspectum, atque a Medicis exploratum. (*Caravit. Inst. Crim. lib.* 1. §. 3. *cap.* 35.) Et in testes quidem erunt compellandi qui caesum bene noverint, ut referentibus ipsis nomen cognomenque illius, legitime constet de identitate personae interemptae. Quod si ignotus homo interfectus sit, sufficiat necesse est Medicorum inspectio. (1) Medici porro vulnera observabunt, genus indicabunt armorum, quibus illa reentur irrogata, caussasque mortis sigillatim enarrabunt: Et si forte aqua submersus, igne combustus, vel alia quavis ratione homo appareat interemptus, cadaver, cineresque (*De Luc. prax. crim. c.* 4.) sedulo a Medicis spectandae erunt, suumque de hujusmodi caede judicium ferendum.

(1) Quando ignotus homo est interfectus, solet ejus cadaver diligentissime describi, et per Urbis frequentiora loca inspiciendum exponi; ut si forte aliquis transeuntium in illud incidat qui caesum noverit, personae occisae notitia possit haberi; quod evenisse heic Romae sua aetate narrat *Ursaya Instit. Crim. tit. de homicid.* Neapoli quoque cadaver exhibetur praetereuntibus in columna ante aedes M. C. V. erecta referente *Caravit. loc. sup. cit.*

XVI. *Quaenam poenae antiquarum, recentiorumque Gentium legibus in homicidas indictae?*

Restat, ut qui probatus est auctor homicidii, meritas damnetur luere poenas. Prima, et vetustissima aetate non eadem fuit apud homines ratio puniendi homicidas. Nam memoriae proditum est plurium antiquarum Gentium moribus legibusque non homicidium homicidio expiatum, sed alio potius poenae genere (1) coercitum (*Grot. de J. Bel. et Pac. lib. I.*) fuisse. Sed tamen populi non defuerunt, qui statim ac in aliquam civilis societatis formam coaluerunt, non aliter quam reorum morte vindicandas caedes esse edixerint. Quod potissimum obtinuit inter Hebraeos, quorum legislatio divino nutu praescripta, et aequissima, et gentis illius necessitatibus, utilitatique convenientissima erat. (*Exod. cap.* 21. *ubi V. Comm. Cornel. a Lap.*) Postea sive aucta legislatorum severitate, sive latius gliscente caedendi ferocia inter omnes fere nationes invaluit; ut ad mortem subeundam damnaretur quicumque ausus foret alteri, sibique innocuo ho-

---

(1) Plura antiquiorum Populorum monumenta ad rem hanc illustrandam collegit *Grotius loc. cit.* Celebres sunt *Euripidis versus in El. l.* 5.

Quam bene parentum provida aetas statuerat,
Ut cogeretur de via decedere,
Hominumque visu, caede patrata nocens,
Fugaque lueret triste, non letho scelus.

Plato quoque priscos Graecorum mores sequutus mortis poenam exulare voluit sua e Republica *de LL. Lib. II.*

mini necem inferre. Sic factum est Graecis in civitatibus, ubi paullatim mors successit exilio, quo olim perpetuo homicidae mulctabantur. Sic quoque contigit Romae, qua in urbe primum incolumi vita animadvertebatur in reos homicidii. Certe lege Cornelia (1) non alia in sicarios omnes sancita legitur poena, quam interdictio aquae et ignis (*Gravin. Orig. Jur. lib. II.*) Sed cum paullatim obsolvisset haec poena, sequentibus temporibus honestiores deportari coeperunt, humiliores capite plecti; donec quovis sublato conditionum discrimine ad omnes homicidii reos protensa est (2) capitis poena. (*Instit. §. Item. Lex. Corn. de publ. jud.*) Postquam vero Romanorum imperio deleto Boreales nationes, alios in Europa nostra mores, novasque leges induxerunt, una cum reliquis delictis, homicidii quoque poenae pecuniariae evaserunt; adeo ut

(1) Haec est celeberrima Lex Cornelia, quam anno V. C. 661, tulit *L. Corn. Sylla Dictator* tribus distinctam capitibus quorum primo de Sicariis agebatur, altero de Veneficis, tertio denique de Incendiariis. Placuit vero legem de Sicariis appellare quia etsi aliis armorum generibus vitae hominum appetautur; tamen sicae usus commodior erat, et tunc Romae usitatior; unde homicidae omnes indiscriminatim Sicarii dicti sunt, tam qui sicas gestant, quam qui alio teli genere utuntur. *Leg.* 235. *Dig. de V. S.* Sica porro parvus ensis est ac relortus, qui sub vestibus facile latet, unde a *Cedreno* definitur ensis falcatus, et ab *Athenaeo Lib.* 18. *Cap.* 1. aprorum dentibus comparatur.

(2) Omnis ista poenarum varietas, quae sequentibus temporibus accessit Legi Corneliae; ei uni adscribitur ab *Imp. Justiniano* §. *Item Lex Corn. Inst. de publ. Jud.*, ut discentium commode consuleret.

vita homini crudeliter adempta parvo aere redimeretur. Sed vix ac rursus Romani juris doctrina a tenebris emersit, quibus diu obruta jacuerat; illico agnitum est nihil publicae saluti exitialius esse, quam homicidia, et reliqua graviora delicta pecuniaria mulcta coercere (Lib. II. Cap. XI. §. II.). Itaque denuo peculiaribus omnium Europae gentium legibus, capitalis poena in homicidas praescripta est. Profecto aut nullum oportet delictum vitam Delinquenti auferendo punire; aut si aliquod est facinus Rei morte expiandum, sane non aliud magis homicidio crimen moeret tanto supplicio vindicari. Nam ut cecinit *Ille*:

Quae fecit, si quisque ferat, jus fiet, et aequum.

Veramtamen nihil inter homines firmum est, atque stabile, ipsaeque criminum poenae obnoxiae sunt variationi (Lib. II. Cap. II. §. VII.). Nostra hac siquidem aetate alibi ab usu remotam, alibi penitus quoque sublatam scimus etiam pro crimine homicidii mortis poenam. Visum enim est hodie hominem judiciali forma, solemnique apparatu pro publica vindicta mactatum nihil Societati prodesse; nisi fugaci, ac inutili fere supplicii sui exemplo, quo vel vix tristi illo temporis momento, vel ne vix quidem, alieni animi commoveri solent, atque terrefieri, quemadmodum jugi tot saeculorum experimento compertum est. Hinc nonnullis in Europae regionibus extremi supplicii loco perpetuae aliae poenae, infamiae aerumnarumque plenae, sunt subrogatae, quae perenni, et salubri alieno documento diutius vehementiusque inserviant. Quid porro magis expediat publicae et

privatae saluti atque incolumitati, utrum nova haec scilicet criminalis disciplina, an vetera illa Majorum instituta, experientia rerum magistra homines docebit.

XVIII. *Quando locus sit poenis in occidentes temperandis?*

1. Sed non omnes qui occiderint paribus poenis erunt afficiendi. Nam primo aequus humanusque Judex ignoscet penitus, vel leviter animadvertet in illos, de quibus existimari potest non tam dolo occidisse, quam praeter mentem, atque expectationem. In hunc referendi censum Magister, qui discipulum castigaturus, athleta qui victurus adversarium, eos graviori inflicta plaga interemerint (*Gail.* 2. *Observ.* 110. *n.* 4.) Sed quoniam in dubio caedes, sicut quaevis injuria, dolo malo facta praesumitur; propterea in Reum onus incumbet legitimam hanc elidendi praesumptionem contrariis argumentis, vel a sua, vel a caesi persona eductis, vel a genere instrumenti in caedendo adhibiti; quibus argumentis colligatur praeter mentem suam, atque expectationem sequutam fuisse caedem.

2. Ac quamvis dolo non careat, qui vehementi aliquo affectu abreptus caedem patravit (Lib. I. Cap. V. §. V.); cum eo tamen lenius erit agendum, (V. *Clar.* §. *homic. in princ.*) praesertim si justus dolor impetum concitaverit, qualis est viri qui uxorem occidit adulteram. (1) Sic quoque misereri

(1) Rhetores haec loca copiosius exponunt, quam Jurisconsulti. Itaque ubi res postulat, ab illorum fontibus aquam attinget

oportet ebrii, qui inter pocula, et cyathos repente inflammatus combibonem occidit, non animadvertens quid ageret; nisi res sit de homine, qui improbe soleat ebriositati indulgere (Lib. II. Cap. V. §. VI.). Ratio item habenda erit illius, qui in continenti orta rixa injuriis ab Adversario provocatus descendit ad pugnam, et tandem ira excandescens eum interfecit. (1) Eis autem minuere poenas videretur ineptum, qui sine juxta caussa vela dant irae, et ex levissima quavis occasione stringunt arma, ac sanguinem spargunt.

XIX. *Quid si plures in rixa occiderint, aut unus vulneraverit, alter interfecerit statuendum?*

1. Quod si plures in rixa occiderint, tunc quoque locus erit poenarum severitatem erga omnes aliquanto remittendi, qui solum extra ordinem puniuntur. Cum enim rixa duorum vel plurium contentio sit, quae oritur ex improviso; patet in ea pleraque casu committi, pauca consilio (*Matth. ad lib.* 48. *Dig. tit.* 5. *cap.* 3. *num.* 15.) Quare magnopere incertum distinguere, quinam caruerint animo occidendi, et quinam ea mente in caesum irruerint, ut vita vellent omnino mulctare. Neque vero quidquam hoc

---

diligens reorum Patronus. Interea consuli poterunt quae Nos scripsimus Lib. III. Cap. XVI. §. V. VI.

(1) Huc facit, quod scitissime scriptum est a *Polybio IX. Histor.*,, *In rebus humanis ita comparatum esse, ut damna, et reliqua maleficii iis potissimum imputemus, a quibus initium injuriae profectum est.*

casu curandum de rixae auctore (1). Rixa siquidem non tam dolo concitatur, quam temeritate.

2. Aliquando autem contingit, ut collatis antea consiliis multi rixam excitare fuerint machinati; ut aliquis hujusmodi astu circumventus facile opprimatur, an hoc quoque casu mitius erit cum universis agendum? Minime gentium; sed etsi unus vulneraverit, alter occiderit, (V. *Creman. de Jur. Cr. lib.* 1. *part.* 3. *cap.* 5. §. 195.) omnes aeque legitimis poenis subiiciendi erunt, quod caedis caussam conjunctim fuisse videantur.

XX. *De auferenda Sicario occisi haereditate, deque damnis familiae interempti illatis ab interfectore sarciendis.*

1. Pertinet ad poenam homicidii, ut caedens compendio privetur universae sive testatae sive intestatae successionis illius, quem interfecit. Et jure quidem Romano is non ut incapax removetur a successione, sed ad succedendum vocatur quidem, sed ipsi deinceps haereditatem occisi, tamquam ab indigno fiscus aufert. (*Cod. tit. de his quib. ut ind. n. Leg.* 10.) Si enim indignus haereditate existimatur ille, cujus culpa et negligentia obiit Testator, vel qui non vindicata nece defuncti haereditatem adiit; quanto magis

---

(1) Secus statuendum est de auctore seditionis, quam inter et rixam magnum intercedit discrimen, ut ait *Labeo apud* J. C. *Ulpianum in Leg.* 4. *Dig. de vi hom. rapt.* Nam per se capitale crimen est seditionem turbasque in Civitate suscitare. *Leg.* 3. *Dig. ad Leg. Corn. de Sic.*

id censendum erit de occisore? Quod locum habere constitutum est non solum de quaesita, sed etiam de quaerenda haereditate, sive careat prole sicarius, sive liberos habeat superstites (1).

2. Praeterea si alias omnes poenas fortasse caedens evaserit, certe non poterit ille obligationem declinare damna reparandi, quae caesi liberis familiaeque istius nece irrogavit. Proficiscitur haec obligatio ex ipso naturali jure; eaque citra civiles sanctiones tenetur quisquis alteri injuria nocuit (lib. I. Cap. XII. §. IV.) Damna autem aestimanda sunt arbitrio prudentis viri juxta casus, circumstantias, conditionemque personarum.

XXI. *Quibus poenis sacri Canones animadvertant in Reos homicidii.*

Restat, ut dicamus quibusnam poenis sacri Canones animadvertant in Reos homicidii. Nam qui alteri mortem inferunt non solum quam maxime delinquunt laedentes securitatem Civium; sed etiam in Deum gravissime peccant, cujus supremum super hominum vitam dominium audent sibi asserere: Propterea antiquis Ecclesiae regulis, quae tamen jamdiu obsoleverunt, homicidae usque ad mortem anathemate implicabantur. (*Can. si quis dist.* 50.) Clerici vero si sint, qui humanum sparserint sangui-

(1) Sicarius non solum aliena privatur haereditate, se etiam suis destituitur bonis, quae plerisque Italiae nostrae municipalibus Legibus publicari jubentur, quemadmodum et apud nos Edictis perpetuis diserte cautum est,

nem, recentiori Jure Canonico deponi debent, (*Cap. tuae de poen.*), atque in Monasterium detrudi ad perpetuam poenitentiam agendam. Aevo *Farinaccii* Clerici interfectores damnabantur ad triremes. (*Quaest.* 119. *insp.* 3. *num.* 49.) qui nunc convenientius inter nos mittuntur ad Ergastulum. Clerici praeterea fiunt irregulares non solum si dolo occiderint, sed etiam ob caedam culpa patratam. Quod locum habet etsi homicidium non fuerit in Foro productum probatumque, sed lateat occultum: et tam qui initiati jam fuerint in clericali militia, quam laici ex nuperrima S. Synodi Tridentinae censura (*de reform. sess.* 14. *cap.* 7.) incapaces perpetuo (1) evadunt consequendi ecclesiastica beneficia, et sacros ordines suscipiendi.

CAPUT II.

De Homicidio ex insidiis commisso, et de Homicidio Proditorio.

I. *Quando homicidium ex insidiis commissum dicatur?*

II. *Quid requiritur, ut homicidium sit proditorium?*

III. *Qui post initam reconciliationem occidit inimicum, quique orta rixa amicum interficit, an proditores ambo dicendi?*

---

(1) At aliquando constat a Romano Pontifice, summo ecclesiasticae disciplinae Moderatore, concessam esse dispensationem irregularitatis ob homicidium contractae. Propterea illud perpetuo difficultatem maximam praeseferre interpretatur *Barbosa de Offic. et potest. Episcop. Alleg.* 39. *num.* 63.

IV. *Utrum debeat reputari proditorium quod ex insidiis commissum est homicidium?*

V. *Nonnulla adnotantur de ratione probandi insidias, atque proditionem in homicidiis.*

VI. *De poenis illorum, qui vel ex insidiis, vel prodendo alterum occiderint.*

I. *Quando homicidium ex insidiis commissum dicatur?*

1. Satis multa de simplici homicidio ad qualificatum veniamus. Huic propter modum, quo mors homini irrogatur, refero imprimis homicidium ex insidiis commissum, et homicidium proditorium. De ambabus hisce homicidii qualificati speciebus praestat conjunctim heic agere, quoniam par fere utriusque ratio debet haberi.

2. Toties ex insidiis committi dicitur homicidium, quoties aggrediuntur homines nihil tale caventes et suspicantes, lethoque dantur ex improviso. (*Clar. prax.* §. *homicid. num.* 7.) Itaque inimicum suum adoriens a tergo, vel personatus in eum incurrens, aut abdito in loco illum expectans, ut non visus occidat, denique qui fallaci sermone, subdolisque consiliis hominem imprudentem ad incidendum in paratos mortiferos laqueos, quique fraudolentis quibusvis artibus incautum, nec se defendendo parem, in necis periculum inducunt, ex insidiis interfecisse dicuntur (1). Sic quoque mors alicui igneis

(1) „ *Insidiae duobus modis parari possunt*, scribit *Ursaya Instit. Crim. lib.* 2. *cap.* 6. *n.* 335. *facto et dicto*, *puta*

armis illata, videtur esse insidiosa), *Farinac. de homicid. quaest.* 7.) Quis enim ab eorum ictu se potest tueri, quando tam vehemens est vis igneorum armorum, tamque cito operatur, (1) ut illa perculsi homines fere semper illico vitam amittant? Quare si quis in rixa igneis armis adversarium occiderit, non simplicis homicidii reus erit; sed propter genus armorum, (*Sarn. prax. crim.* 5.) quibus ad interficiendum usus est, de insidioso homicidio tenebitur.

II. *Quid requiritur, ut homicidium sit proditorium?*

Quamvis homicidium proditorium ut plurimum insidias habeat adjunctas; quandoque tamen vi aperta committitur, manibusque consertis. Tunc autem proditorium est homicidium, cum fides violatur alteri diserte vel tacite data, isque incautus ac praete expectationem ab amico interficitur, vel ab inimico

---

falsum dicendo, ex quo alius deceptus fuit, vel etiam cum mutatione vestimentorum, et similibus artificiis.

(1) Si ferus, et vere ferreus fuit ille, qui primus horrendos protulit enses; ut cecinit *Tibullus Lib. I. Eleg. I.*, quid dicendum de eo, a quo ignea arma inventa, et primum constructa fuerunt! Nonne innumera sunt, quae possunt homini eripere vitam, quin opus fuerit novam crudelissimamque excogitare occidendi rationem ictu igneorum armorum. Non liquet cuinam hujus inventi infamia sit adscribenda, inreudaque nota hostis humani generis. Alii saeculo XIV. arma ignea invenisse narrant Monachum quemdam Germanum, alii Medicum alii obscuri nominis Alchimistam. *Vid. Balthas. Bonif. Hist. ludric. lib.* 4. *cap.* 3,

sub amici persona. Scilicet tam proditor est amicus caedens amicum, quam inimicus qui amicitiam simulans aliquem sibi alioqui exosum, sed nihil tale timentem aut expectantem, interficit. (*De Angel. de delict. part.* 1. *cap.* 66.) Neque vero is solum proditor est qui fidem rumpit alteri expresse promissam; sed etiam qui violat implicite, ac tacite datam. Fidem porro suam alteri tacite videtur spondere qui se in alicujus amicitiam adjungit, omnia sive re sive verbis officia ei praestat amici, fit socius itineris, mensae, venationis etc. (1), quique etiam ab aliquo recipitur in domum, in familiam, numerumque servorum. Nam qui se addicit alieno servitio, eum intelligitur illi fidem obsequiumque suum polliceri, a quo mercede conductus est. Hinc Doctores omnes unanimi consensu tradunt homicidii proditorii reos esse servos, qui dominos suos interficiunt, eosque necant, quibus operas suas peculiariter locaverint. (*Amoen. de del. et poen. tit.* 7. §. 7.) Expresse autem dant fidem qui exempli gratia interpositis amicorum officiis se reconciliant cum inimico; quique Magistratus auctoritate solemniter promittunt, jurantque haud unquam in posterum se futuros adversario suo molestos; quae res in foro vocatur cautionem dare de non offendendo.

---

(1) Si quis ergo, ut moris esse solet inter amicos, cum altero sermocinetur, eique se comitem adjungat in via, a tergo deinde transfigat, laesit procul dubio fidem, quam implicite visus est dedisse amicitiae: unde tenebitur de homicidio proditorio, quemadmodum recte innuitur *Bannimentis generalibus Urb.*

III. *Qui post initam reconciliationem occidit inimicum, quique orta rixa amicum interficit, an proditores ambo dicendi?*

1. Saepe quaeri contingit in foro, utrum debeat proditorium reputari homicidium, cum alter alterum interficit post initam reconciliationem, datamque fidem non amplius laedendi. Sed ambigi nequit, quia proditorium censendum sit homicidium, quando veteres simultates videantur reconciliatione abolitae, et rursus instaurata amicitia, aut saltem per interjectàm non laedendi cautionem deposita iracundia, animusque nocendi. (*Creman. de Jur. Crim. lib.* 1. *part.* 3. *cap.* 5. §. 207.) Quod si renovata inimicitia adversarius caesus sit proditorium ne erit homicidium? Non auserim id affirmare, quia novis injuriis non solum rursus inflammantur, sed etiam odia recrudescunt antiqua. (1) At quando siluit dumtaxat inimicus desiitque adversario suo esse molestus, nec properavit vindictam sumere; tunc caedes, quae extemplo inferatur ab illo, proditoria nequit existimari. Quippe homines comprimunt aliquando iram, ut opportuna deinde arrepta occasione illam tutius, vel vehementius effundant. Locus vix aliquis dubitandi patebit quoties inimicus inimicum salutando, aliisque prosequendo sedati animi indiciis iram deposuisse videretur, injuriasque dedisse oblivioni, ut eum vafre

(1) Curanda non est nova inimicitiae caussa, quam reus fortasse adduxerit ad proditionis notam delendam, nisi eam ipse legitime probaverit, quod a *mox cit. nost. Bannim. general. Urb.* opportune declaratur.

induceret in fiduciam. Sed hoc quoque casu difficile est admodum certi aliquid definire; cum res tota pendeat ex peculiaribus facti circumstantiis.

2. Quod pertinet ad eum, qui orta rixa manus conferens cum amico eum transfodit, res est manifestissima commissum homicidium tamquam proditorium reputari non posse. Quandoquidem non per simulationem amicitiae tunc est facta caedes; sed ira extemplo erumpens abripuit interfectorem ad sanguinem amici effundendum.

IV. *Utrum debeat reputari proditorium quod ex insidiis commissum est homicidium?*

Utrum quod ex insidiis commissum est homicidium, debeat etiam proditorium reputari, rerum criminalium Scriptores inter se certant. *Caravit. Inst. Crim. lib. IV.* §. 1. *cap.* 55. *num.* 25.) Quorum quidem pugnantes sententiae possunt facile simul componi, si duplex distinguatur species proditionis. Quid quid clam, et fraudolenter fit in alterius perniciem, quodammodo proditionem sapere generatim videtur. At speciatim proditionis nomine intelligitur fidei violatio diserte, vel tacite alteri data. Qui ergo affirmant homicidium ex insidiis commissum videri proditorium; ii proditionem accipiunt in priori illa generali significatione (1). Qui vero id inficiantur, de prodi-

---

(1) Hoc sensu intelligendus est *Laurentius Matth.*, *Sanz. de re crim. controv.* 31. ubi probare suscepit homicidium igneis armis commissum, esse proditorium.

tione intelligendi sunt altero peculiari sensu spectata. Profecto solet ut plurimum usuvenire, ut proditio per insidias paretur in alienam perniciem. Tunc proditoria procul dubio existimabitur nex adhibitis insidiis ei illata, cui intefector fidei vel diserte vel tacite datae nexu obstringebatur. At si insidiose interemptus sit homo, quem inter et occidentem nulla intercedebat domestica consuetudo, aut amicitia, nec amicitiae species; homicidium non reputabitur proditorium. Ac re quidem vera quaestionem hanc, utrum homicidium ex insidiis commissum debeat proditorium quoque existimari, a rerum criminalium Scriptoribus potissimum agitur circa ecclesiasticam immunitatem, (*Carpzov. prax. crimin. quaest.* 5. *num.* 16.) seu jus asyli in Ecclesia, quo plures contendunt insidiosum homicidam veluti proditorem frui non posse.

V. *Nonnulla adnotantur de ratione probandi insidias, atque proditionem in homicidiis.*

1. Quandoquidem insidiae clam, et remotis arbitris ut plurimum parantur; earum proinde ardua, et obscura solet esse probatio. At vero non semper alienos oculos effugere possunt, aut sibi omnino cavere qui struunt insidias. Si ergo testes poterint haberi, qui viderint Reum insidias parantem, et alterum ex insidiis occidentem, illorum testimonio de hujusmodi qualificato homicidio Judici apte constabit. Quando autem ictu igneorum armorum homo occisus est, cadaver praeterea inspici debet, atque describi vulnera, ipsique plumbei globuli ex vulneri-

bus educti rursus in ea inferentur, (*Alphan. Jur. Crim. lib. II. tit.* 5. §. 2.) ut hac ratione numeris omnibus absoluta habeatur probatio de corpore, ut ajunt, delicti.

2. Quod spectat ad homicidium proditorium, ejus probatio pendet a probatione amicitiae, quae intercesserit occisum inter et occidentem. Neque enim sufficit demonstrare eos nullas invicem inimicitias exercuisse. Anxie hoc loco quaerunt Doctores, (*Anoen. de del. et poen. tit.* 7. §. 712. 20.) quibus indiciis atque argumentis colligi amicitia possit. Res haec magis communi hominum usu atque opinione aestimari potest, quam disputando definiri: Cumque proditio toties adsit, quoties alteri vel diserte, vel tacite data fides violatur; jam procul dubio homicidium semper erit proditorium, quando probetur homicidam fidem suam vel diserte, vel tacite interfecto dedisse.

VI. *De poenis illorum, qui vel ex insidiis, vel prodendo alterum occiderint.*

1. Nemo est qui non intelligat rem esse gravissimam hominem incautum, nec se defendentem, insidiis circumvenire, et ex improviso mactare; praesertim si igneis armis mors inferatur, quorum ictum neque cavere neque effugere possit aggressus. Itaque Jure Romano, cui hac in parte leges moresque totius fere Europae conformes sunt, reus capitis poenam sustinebit (1), sine spe veniae, (*Dig. lib.* 48.

(1) Consonat Jus Mosaicum, quo mors praescribitur in homicidas insidios, *Deut. Cap.* 19. *vers.* 11.

tit. 20. *leg.* 9.) eique tamquam indigno bona auferet Fiscus, quae forte ex occiso ad ipsum pervenerint.

2. Quod si quis sacra amicitiae jura resolvens non dubitaverit eum occidere, cui fidem suam expresse vel tacite dederit; non ne tam indignum, ac detestabile facinus severissime meret puniri? Proditores sane amicorum, famuli, qui manus injiciunt in dominos suos, caeterique hujus furfuris vilissimi ac nefarii homines ubique morte puniuntur exquisitiori aliquo illata supplicio. (*Clar.* §. *homicid. num.* 22.) Istic proditorii homicidii damnati transversis equis discerpuntur membratim; illic rotae superimpositi crurifragio torquentur ad mortem usque; alibi alio saeviori mortis genere afficiuntur. Apud nos, quibus majorum nostrorum in sumendis poenis lenitatem sequi par esset (1), reo cervix malleo percutitur, jugulatur ipse deinde, ejusque cadaveris scissi pedes, manusque, et amputatum caput patibulo affinguntur: Cumque et re ipsa atrox, et exemplo valde sit perniciosum hujusmodi crimen, recte peculiaribus nostris legibus sancitum est, ut ad illius subeundas poenas aeque teneantur quicumque conati fuerint amicum, vel dominum suum prodere, atque interficere; quamvis citra vitae periculum percusserint, et iniquo conatui non responderit effectus. Quin immo eisdem legibus nostris proditores manet poena confiscationis omnium bonorum, eorumque nomen infamia perpe-

---

(1) Livius *Hist. Rom. lib. I. Gloriari licet Romanis, nulli gentium mitiores placuisse poenas.*

tua oneratur (1). Certe proditores apud omnes gentes habiti sunt infames, dignique communi execratione. Hac de caussa rerum criminalium Scriptores tradiderunt viros nobiles, qui propter caetera delicta morte luenda, capite mulctantur: si de proditione damnati sint, instar reliquae turbae vilium reorum vulgari supplicio afficiendos esse. Quin immo scitum est sacris legibus caveri. (*Thesaur. de poen. eccl. part.* 2. *cap.* 1.) ne proditores ecclesiastica immunitate frui debeant seu jure asyli in Ecclesia, si forte ad eam confugerint: Sic quoque digni nequeunt reputari Principis indulgentia in abolitione delictorum, (*De Franch. decis.* 713.) Tanti Reipublicae interest Cives avertere a fide violanda sibi invicem diserte, vel tacite data, atque ab infami proditionis crimine deterrere!

CAPUT III.

De Assassinio.

I. *Origo: ususque nominis Assassinii.*
II. *Quid sit Assassinium, quive de eo teneantur?*
III. *De poenis Assassinorum.*
IV. *An, et quatenus in crimine assassinii debeat conatus puniri?*

---

(1) Praeter has omnes poenas tradunt insuper Interpretes Juris Romani proditorem amittere jus condendi testamentum, neque de proditione damnato posse reservari testamenti factionem; et praeteritum a patre nequire paternum testamentum rumpere querela inofficiosi. *Bald. in Leg. et militib. Cod. de milit. test. Gigas tit. de prodit. quaest.* 3.

I. *Origo*, *ususque nominis Assassinii.*

Etsi antiquis etiam temporibus nequam homines non defuerint, qui promisso pretio alienas manus conducerent, et qui conventa mercede operas suas locarent pro caede patranda; recentiori tamen aevo coepit utrorumque crimen Assassinii (1) nomine peculiariter designari. Quod quidem nomen originem habuisse ab *Assassiniis*, Asiae populo *Mahumedis* superstitione vehementer imbuto, omnes rerum criminalium Scriptores adnotarunt. (*Decian. Tract. crim. par.* 2. *lib.* 9. *cap.* 30.) Ii enim propter dissimilitudinem religionis tanto in Christianos odio flagrabant; ut nihil haberent antiquius, quam eos letho dare. Quod ut commodius tutiusque facere possent, se Christianos esse simulabant, ne quis ab ipsorum insidiis caveret. Ac quo tempore recuperandae Palestinae caussa (2) bella in Asia fervebant, Assassini montes Phoe-

---

(1) Certe Assassinii nomen nullibi occurrit in Jure Romano, ut notavit *Carolus Dufresne in Gloss. med. aev. verb. Assas. res* vero ipsa non item. Legibus siquidem Romanis saepe cavetur mandatarium teneri ad poenas subeundas commissi criminis; et J. C. *Triphonius in Leg. Cicero* 39. *Dig. de poen.* expresse meminit de mandato, et pretio pro alterius nece hinc dato, illinc accepto.

(2) Assassinorum metus pluribus Christianis impedimento erat, ne inter *Crucesignatos* nomen darent, atque ex Europa in Asiam migrarent: Hinc Pontifex *Innocentius IV.* ut sacrum hoc iter suscepturi quamlibet timendi caussam deponerent, gravissimas in illos poenas indixit contentas *in Cap.* 1. *de homicid. in* 6.

niciae incolentes praesto erant iis inter Christianos, qui evangelici mutuae dilectionis praecepti immemores, illorum conducta opera utebantur ad fratres suos interimendos (*Paul. AEmil. de reb. gest. Franc. lib.* 5. *de Vitriac. histor. Hyeros. cap.* 14.) Hinc paullatim usus obtinuit, ut Assassinium toties diceretur commissum, quoties pretio interveniente hinc conductae, illinc locatae operae forent ad alienam patrandam internecionem.

II. *Quid sit Assassinium, quive de eo teneantur?*

1. Jam vero ex iis, quae mox diximus, liquido apparet quid Assassinii nomine intelligi soleat: Scilicet Assassinium est caedes, quam lucri captandi caussa quis alieno mandato peregit. (1) Id ergo proprium est hujus delicti, ut nempe lucrifaciendi caussa fiat (*Alphan. Jur. Crim. Lib. II. tit.* 5. *pag.* 462.) Nihil autem interest, utrum caedis merces pecunia

---

(1) Solent plerique Doctores assassinii crimen ad christiani dumtaxat hominis caedem contrahere, atque docere assassinum non esse, qui interveniento pretio exequitur alienum mandatum de interficiendo homine pagano. Quos jure ac merito vapulat *Antonius Matthaeus ad Lib.* 48. *Dig. tit.* 5. *cap.* 1. *n.* 5. Nam Leges naturam humanam tueri debent, quae eadem est in homine sive Pagano sive Christiano. Quin immo „ eo gravius videri „ debet paganum occidi a christiano; ut bene prosequitur lauda- „ tus Auctor, quo id magis pugnat cum nostra professione: quo- „ ve latius infami scelere apud infideles religio deturpatur atque „ traducitur. „

constet, an aliquo alio commodo, et emolumen'o. Sic quoque non refert fuerit ne pretium generatim, aut speciatim oblatum; promissum ne dumtaxat, vel actu traditum. Quod si promissam mercedem post commissum homicidium nec solverit mandans, nec mandatarius receperit: nihilominus ambo *tamquam* assassinii rei erunt habendi. Tandem non spectatur quantitas mercedis, aut rei sive promissae sive traditae. Etenim vel magno vel exiguo praemio illectus occiderit mandatarius, semper tenebitur de assassinio. Contra vero pro assassino nequit haberi qui nullo intercedente pretio, vel mercedis promissione, sed spe solum sibi proposita praemium sive gratiam ab aliquo referendi, ad occidendum venit.

2. Sed non solum lucri captandi caussa, sed etiam alieno mandato facta sit caedes oportet, ut Assassinii crimen locum habeat. Quoties ergo praecedens jussus, vel mandatum deficit; toties illud deesse intelligitur. (*Bohemer. Elem. Jurisp. Crim. sect.* 2. *cap.* 18. §. 230.) Hinc si quis caedem ratihabuerit a sicario suo nomine factam, nec de caede, multoque minus de assassinio poterit ipse accusari.

III. *De Poenis Assassinorum.*

Cur Assassinium inter qualificata homicidia referatur cuique in oculos velut incurrit. Quid enim fieri potest turpius, atque improbius, quam si lucrifaciendi gratia vitam ei quis eripiat, a quo nulla sibi profecta est injuria? Neque vero non gravissima res est, ac magnopere iniqua alteri caedem mandare adversarii, et insolentem fortasse maleficii animum cor-

rumpere, propositoque praemio ad humanum sanguinem effundentium allicere. Itaque pari crimine obstringuntur tam qui promisso vel soluto pretio mandavit, quam qui conventa vel accepta mercede peregit homicidium, (1) atque eaedem poenae debent utrosque manere. Communi quidem Europae gentium consuetudine Assassini morte puniuntur, exquisitiori ut plurimum supplicio irroganda. In Germania referente *Bohemero* (*loc. cit.* §. 231.) rota contunduntur. Constitutionibus Ditionis Mediolanensis, ut refert *Cremanus*, igne comburendi sunt, (*de Jur. Crim. lib.* 1. *par.* 1. *cap.* 5. §. 110.) Neapoli raptantur caudis alligati equorum vel bobum usque ad locum supplicii, quo irrogato cadavera dilaniantur, et volucribus voranda objiciuntur. Quod si ab universo populo Assassini habeantur tamquam diffidati, quemadmodum habendos veteres Asiae Assassinos canonico Jure (*Cap.* 1. *de homicid. in* 6.) declaratur; eo casu scribit *Capycius* transfugarum exemplo impune, a quolibet occidi posse. (*Decision.* 155.) Sed quidquid de hujusmodi re dici debeat, certum est Pontificiis legibus assassinos jure privari ecclesiasticae immunitatis, (*De Ros. prax. cap.* 6.) et si fortasse clerici sint, fori privilegio prorsus destitui.

---

(1) Non desunt qui assassinium simplex vocent homicidium quod alter mandavit, alter peregit non interveniente mercede, sed gratis. Quippe non oportet hanc aliam homicidii speciem comminisci, quae bene comprehenditur sub simplici homicidio, quemadmodum actum a Nobis est supra Cap. I. §. IX.

IV. *An, et quatenus in crimine Assassinii debeat conatus puniri?*

Quod si tentaverit quidem sicarius, sed tamen nequiverit caedere, an tam ipse, quam mandans mitius puniendi erant? Communis Doctorum schola docet in crimine assassinii pari poena afficiendos esse Reos, sive caedes sequuta sit, sive non; (*Matth. ad lib.* 48. *Dig. tit.* 5. *cap.* 1. *n.* 3.) Nam propter facinoris improbitatem conatus habendus est, puniendusque pro assassinio perfecto, atque absoluto. Id autem non sic indefinite accipiendum nonnulli inter eosdem Doctores tradunt, ut quicumque nisus sit occidere, legitimis debeat assassinii poenis coerceri. Quippe si sicarius vix fuerit adversarium aggressus, sed ne percusserit quidem, aut vulneraverit; (1) hoc casu censent eum castigandum esse extra ordinem. Poenas vero assassinii toties esse irrogandas volunt, (*De Marin. resolut. lib.* 1. *cap.* 40.) quoties conatus proximus interfuit; id est non solum sicarius mandantis aemulum adortus sit, sed etiam eum vulneribus affecerit.

(1) Quid si armis igneis tentaverit sicarius occidere, sed eum fefellerit manus, vel aggressue fortuna ictum evaserit? Hoc casu mihi dubitandum non esse videtur; quia etsi nullum fuerit vulnus illatum; tamen facta armorum igneorum explosio instar conatus proximi debeat haberi ac puniri. Etenim quidquid censendum sit in simplici homicidio ex rationibus jam supra suo loco adductis (Cap. I. §.); profecto locatio et conductio operarum in alienam necem, quae concurrit in crimine assassinii, tantam iniquitatis et mali exempli speciem praesefert; ut explosio igneorum armorum facta a sicario mereat severissime castigari.

CAPUT IV.

De Veneficio.

I.	*Quid venenum, et quotuplex?*
II.	*Quale, et quantum crimen sit Veneficium?*
III.	*Quibus poenis in ejus Reos animadvertatur?*
IV.	*Quinam in eas incurrant?*
V.	*De iis, qui nocentia pocula, praesertim amatoria praebuerint.*
VI.	*An conatus in veneficio aeque puniendus, ac crimen ipsum perfectum, et absolutum?*
VII.	*De probationibus.*

I. *Quid venenum, et quotuplex?*

1. Quoniam non alia ratione facilius feraliusque homines letho dantur, quam veneno; propterea caedes, quae illo propinato infertur, ipsa quoque jure ac merito recensetur inter qualificata homicidia. Ac de ea quidem hoc Capite Nos agere oportet; sed primum quid sit venenum, et quotuplex exponamus.

2. Venenum est, ut inquit *J. C. Cajus*, quod adhibitum naturam ejus, cui adhibitum est, mutat. (*Dig. lib.* 50. *tit.* 16. *leg.* 6.) Quidquid ergo medendi, vel nocendi vim habet, veneni nomine venit. Quod autem nocet venenum, ut ab altero distinguatur quod prodest, dicitur venenum malum, de quo tantum hoc loco disserendum. Ac sub eo quidem Medici id omne docent comprehendi, quod in corpus nostrum impingens potis est modo repente, modo breviori interjecto vel longiori temporis spatio, sed sem-

per clam et vehementer, aut mortem inferre, aut sanitatem laedere, gravissimosque morbos adducere. (*Hoffman. Dissert. de err. circ. venen.*)

3. Quod pertinet ad species veneni mali, liquet ex superiori descriptione venena mortifera esse alia, alia non mortifera: quae sine mora occidunt venena, acuta vocantur, chronica vero, quae mortem pedetentim seroque pariunt. Rursus quaedam arte componuntur, fiuntque venena, quae magis silentio praeterire praestat; quam imprudenter narrare; quaedam indole, et natura sua sunt nocentia. (1) Caeterum venena omnia, ut hoc etiam adjiciamus, ex triplici illo eruuntur metallico nempe seu minerali, vegetabili, atque animali naturae regno (*Teycmeyer. Inst. medicin. legal. cap.* 20.) quod Philosophi scriptis, Alchimistae laboribus suis perscrutati sunt, ac tantopere illustrarunt. Venena parata e metallis, referta sunt salibus corrosivis, quae vix ac penetrant in ventriculum, inflammant viscera, suis aculeis vellicant

(1) Non potest hoc loco praeteriri divisio illa generalissima venenorum in ingenita, in acquisita. et in propinata sive ore assumantur remedii potus cibique specie; sive alia ratione ingerantur in corpus, puta suffumigiis, odoribus, attritu. Quae enumerantur species veneni mali, eae pertinent ad propinata solum venena, de quibus dumtaxat res est in crimine veneficii. At nosse etiam oportet venena esse ingenita, quae in corpore ipso humano nascuntur ex universali humorum corruptione, et vi alicujus gravissimi morbi. Acquisita venena sunt illa, quibus quis inficitur morsu viperae, puta, rabidi canis, haustu perniciosorum halituum. Quantopere necessaria sit notitia istius venenorum divisionis paullo infra patebit.

nervos, mixtaque nerveo succo diffundantur in reliquum corpus, et convulsionibus spasmoque excitatis universam ejus oeconomiam perturbant. Ex hoc genere sunt mercurius sublimatus, praecipitatus, mercurius dulcis, sed non rite paratus, vel large praebitus, vitrum, floresque antimonii, crocus metallorum, arsenicum, et cobalthus: Item venena chimice composita; cosmetica etiam, quibus nigrescunt dentes, putrescunt gengivae, laeditur visio, tabesque paulatim inducitur. Quae a vegetabili regno venena hauriuntur, ea partim corrosiva sunt, partim vaporosa, atque narcotica, quibus nempe comprimuntur cerebri vasa, cursusque fluidorum in cerebro sistitur; unde vomitus excitantur, Bilis, torpedo, somnusque lethalis. Huc pertinent in primis cicuta, quam bibere Rei olim cogebantur Athenis, et aconita chara novercis, (1) nec non venena emmenagoga, seu foetum

---

(1) Inter hujus classis venena non postremum tenent locum boleta, quae helluones tam avide appetunt; ut non vereantur illa edendo vitam suam in discrimen adducere. Paucis abhinc annis Romae pene tota deleta est pluribus personis referta familia, quae imprudenter boletis venenosis usa est pro optimo ferculo. Hinc oporteret, ut boleta sine praevio examine in foro venalia non sinerentur exponi, ne similes lugendi casus evenirent. Notum est *Neronem* boletos appellasse *cibum Deorum*, quod illi homines mitterent ad Deos id est interimerent, alludens boleto, cui *Agrippina* adjunxerat venenum immedicabile; ut cum eo *Claudius* mortem voraret praesentem, filioque sineret occupandum imperium. *Dion. Cas. Lib. IX.* Nullum nunc quoque foret aptius nomen ad designandos boletos, nisi cautissime apparentur, et longo tutissimoque prius habito experimento, in ventrem inferantur.

menstruaque pellentia, quibus pocula componuntur abortus. Postremo ab animali regno prodeuntia venena salibus abundant virulentis, volatilibus, atque extraneis, quae ingesta in corpus humanum sanguinis motum perturbant, vitales absumunt humores, putredinem, ac mortiferam demum gignunt inflammationem. (V. *Matthiol. in Dioscorid. de venen.*) Inter venenosa animalia araneae praesertim enumerantur, bufones, viperae, serpentes, salamandrae, scorpiones, atque cantharides.

II. *Quale, et quantum crimen sit Veneficium ?*

Improbi ergo, ac perfidiosi, qui perinde mares, ac foeminae semper fuerunt eruntque quamplures, quos timent aperte adoriri, vel vi nequeunt occidere, propinato veneno eos letho dare festinant. Iniquissima hac arte potissimum infames sunt foeminae, quarum imbellis sexus ad rabiem pronissimus, et viribus exutus et libertate, se fraudibus armat, atque pro gladiis utitur saepe venenis: unde etiam praebendi venenum inventrices mulieres (1) fuisse feruntur. (*Diodor. Lib.* 5. *antiq. gestor.*) Quamvis autem veneficorum nomine veniant Jure Romano etiam qui magicas artes exercent, (2) ii tamen proprie venefici

(1) Hinc scripsit *Quintilianus Declamat. X.* „ *latrocinium in viro praesumi, in foemina veneficium.* „

(2) De iis, qui magicas artes exercent, quique Venefici Jure Romano dicuntur; jam peculiariter actum a Nobis est supra *Part. I. Cap. V.* ubi de Sortilegio, et Magia disseruimus.

sunt, qui propinando venenum vitae hominum insidias struunt, homicidiumque ab ipsis tentatum; atque perfectum dicitur veneficium. (*Bohemer. Elem. Jurispr. Crim. sect. II. cap.* 20.) Quod quidem delictum atrox, ac pessimi exempli jure ac merito esse existimatur. Nam insidiose, id est clam paratur, propinaturque venenum. Quin immo eo graviores in veneficio latent insidiae, quo difficilius possunt vitari. Profecto facilius mucrones effugeris, quam te veneno subtraxeris. Quid est porro tam miserum, quam ut homines tot aliis maximis circumfusi periculis, anxii debeant ancipitesque pendere; ne esu potuque, unde sustinendae vitae praesidia quaerunt, mortem hauriant imprudentes? Hinc non dubitavit *Imperator Antoninus* (*Cod. lib.* 9. *tit.* 18. *Leg.* 1.) affirmare „ plus esse hominem veneno extinguere, quam occidere „ gladio. „ Saepe autem proditio conjungitur cum veneficio. Nam solent ut plurimum propinare venenum qui fidei vinculis obstringuntur ei diserte, vel tacite datae, quem student vita privare.

III. *Quibus poenis in ejus Reos animadvertatur?*

1. Itaque omnium fere Gentium legibus veneficium habitum est tamquam crimen atrox, et severissime puniendum. Apud *Hebraeos* capitale erat hujusmodi delictum. (*Joseph. antiq. Jud. Lib. IV. cap.* 8.) *Persae* sic animadvertebant in veneficos: caput Rei lapidi superimpositum alterius saxi ictu contundebatur. (*Plutarch. in vit. Artaxer.*) Sed tantum facinus, prisca morum sanctitate peregrinis vitiis non-

dum corrupta, diu Romae ignoratum est; (1) unde nullae in veneficos poenae praescriptae ante annum ab U. C. 446., quo anno patefacta est nequitia complurium mulierum, quae viros suos veneno clam intercipiebant. Cujus inauditi sceleris unius ancillae indicio non solum vulgares foeminae, sed etiam matronae ipsae participes fuerunt inventae, de quibus habitae quaestione centum et septuaginta damnatae sunt. (*Valer. Max. rer. mem. Lib.* 1. *cap.* 1.) *Sylla* vero *Dictator* legi Corneliae caput intexuit de veneficis, quo eamdem in eos, ac in sicarios poenam praescripsit, interdictionem nempe aquae et ignis. Sed postea venefici in insulam deportati sunt, donec constitutionibus imperatoriis quemadmodum caedis, sic etiam, ut *Justinianus* docet, veneficii poena esse coepit ultimum supplicium. (*Instit. de publ. Jud.* §. *Item Lex. Cornel.*)

2. Atque capitalem poenam adversus veneficos retinuerunt, immo vero exasperarunt qui leges dixerunt recentioribus Europae populis. Sane inter Gallos tradit *Paponus* (*Lib.* 22. 33. *Arrest.* 1.) flammis veneficos imponi solere. In Germania jure hodierno mares rotae contusione, foeminae immersione puniuntur, (*Constit. Crimin. Carol. art.* 130.) nam

(1) Quousque prisca morum severitas Romae viguit, nihil Quiritibus visum est indignius, quam vilibus subdolisque artibus hostes e medio tollere. Cum *Pyrri* Medicus se promptum obtulisset C. *Fabricio* ad illum Romani nominis acerrimum hostes veneno occidendum. Consul proditorium facinus execratus est, Regique litteras dedit, quibus monebatur, ut a veneno caveret. *Liv.* Lib. IX. dec. 4.

antea ibi quoque venefici vivi exurebantur. Hispanicis quoque legibus, qui damnati sunt de veneficio mala morte mulctantur. Generatim nunc in Italia veneficii rei furcae laqueo suspenduntur; quod supplicium nobilibus commune esse cum plebeis in hujusmodi crimine nostrates fere omnes monent rerum criminalium Scriptores, (*Cabal. de homic. n.* 610.) a quibus praeterea traditur mortem exquisitiori supplicio veneficis inferendam esse, quoties illorum crimen ex circumstantia aliqua (1) magnopere ingravescat. (2) Quod apud nos cautum est edictalibus legibus Praefecti Urbi (*Band. general. di Rom.* §. 8.) adversus veneficos omnes, quorum praeterea bona Fisco addicenda sunt.

IV. *Quinam in eas incurrant?*

1. Caeterum non solum puniuntur, qui venenum praebuerint; sed etiam qui dolo venenum confecerint, retinuerint, vendiderint, emerint, attulerint, quique opem parando, vel propinando veneno praestiterint, sive auctores fuerint veneficii, sive quo-

---

(1) Refert *Bernardus Diaz. prax. crim. rub.* 89. *de Venefic.* sua aetate contigisse, ut nefario ausu veneno quis infecerit hostiam a Sacerdote consecrandam; ut mors corporis oriretur unde animi vita proficiscitur. Sane meret haec, aut similis alia circumstantia, ut exemplarius animadvertatur in delinquentem.

(2) *Galba Imperator* tutorem, quod pupillum suum, cui substitutus erat, veneno necasset; quamvis civem Romanum, cruce servorum instar puniendum mandavit. *Sveton. id Galb. cap.* 9.

modocumque participes atque adjutores. Quod rectissime olim Romae cautum eo capite legis Corneliae de Sicariis, quo Venefici comprehendebantur. (*Dig. lib.* 48. *tit.* 8. *Leg.* 1. *et* 3.) Sic quoque ex eadem lege puniendi erunt, qui mala medicamenta in publicum vendiderint, vel hominis necandi caussa habuerint. Nam licet Medicis imputari non debeat mortalitatis eventus; tamen si puniuntur per summam imperitiam noxia medicamenta praebentes; multo magis debent ipsi puniri, quando id egerint dolo malo; quod aliquando contigisse narrant historiae.

2. Plura autem Senatus Consulta laudant Interpretes Juris Romani, quae sententiam legis Corneliae aliquando latentem ad species non expressas produxerunt. Ad rem praesentem illud in primis pertinet S. C., quo declaratur ejusdem legis nomine accusari posse Pharmacopolas, Pigmentarios, qui quamvis venena retinere, vendere non omnino prohibeantur; delinquunt tamen si ea alicui temere vendiderint, quem aut intelligerent nullam habere justam emendi caussam, aut suspicari possent iis male esse usurum. (1) Sic quoque ipsos legis Corneliae poena teneri eodem S. C. praescriptum est, (V. *Cujac. Observ. XV.* 17.) si eluendi purgandique corporis caussa noxias herbas

(1) Sedulo ergo animadvertant oportet Pharmacopolae, cuinam hujusmodi noxias res vendunt, ne incidant in suspicionem se criminis conscios vel participes fuisse. In Regno Neapolis regiis pragmaticis providissime sub gravibus poenis interdictum est Pharmacopolis sine chirographo Medici venena, aliaque hujusmodi medicamenta postulantibus praebere. V. *Caravit. Inst. Crim. Lib.* 4. §. 1. *cap.* 55. *n.* 8. *et* 9.

dederint, aliasque res, quibus viscera vitiantur, veluti cantharides, quae cum urinae suppressione vesicam exedunt.

V. *De iis, qui nocentia pocula, praesertim amatoria praebuerint.*

Qui nocentia pocula praebuerint, etsi dolo non faciant; tamen quia mali exempli res est, non solum Jure Romano, (*Dig. lib.* 48. *tit.* 5. *leg.* 8.) sed etiam hodiernis Europae gentium moribus legibusque non leviter puniuntur. Hujusmodi generis sunt pocula sterilitatis, abortionis, conceptionis, quaeque ad segnes maritos ad venerem percellendos, vel ad sanitatem aegris restituendam dantur. (V. *Tholosan. Syntagm. jur. part.* 3. *lib.* 34. *cap.* 12.) Et quidem si quis data opera, maloque consilio mulieri poculum propinaverit, ut sterilis fieret, aut praegnanti abortivum dederit, (1) nemo non intelligit eum gravi

(1) Si foetus sit animatus, qui propinato abortivo eum in matris utero interemit, tamquam homicida habetur et punitur. Sed quando nondum foetui anima est infusa, solet Judicis arbitrio Reus non ordinaria homicidii, sed mitiori aliquanto poena coerceri. *Henric. Bocer. de omn. gener. homicid. Lib. I. cap.* 1. *n.* 7. Hujusmodi distinctio videtur recepta exemplo Juris Mosaici, quo cautum, ut „ *si quis percusserit mulierem in utero habentem, et abortionem fecerit, si formatum fuerit, det animam pro anima; si autem informatum fuerit, multetur pecunia.* „ *Exod. cap.* 21. *versic.* 22. Caeterum qui procuraverint abortum, ac etiam qui consuluerint excommunicatione irretiuntur ex constitutione *Sixti* PP. V., de qua *Barbos. in collectan. Cap. V. de homicid.* Quo autem tempore foetui indita dici debeat anima, nostrum non est heic quaerere et definire, sed ad Theologos atque Medicos spectat.

crimine irretiri severissime puniendo. Nam hostis quodammodo est generis humani qui mulieres ineptas reddit ad concipiendum, nihilque fere differt ab homicida, qui futurum hominem suo velut ipso in exordio interimit. (1) Erant autem olim Romae summopere in usu medicamenta conceptum adjuvantia, eaque mulieres sumebant; ut partu edito possent retinere maritos, qui ob sterilitatem ab uxoribus frequentissime divertebant. (*Juvenal. Satyr.* 2. *vers.* 142.) Sic olim viguit, et nunc quoque serpit praejudicata inter homines opinio, quod scilicet praeparatis potionibus, superstitiosisque medicamentis tum possint mares robore augeri, quo carent natura, ad veneream exercendam palestram, tum morbi a corporibus infirmis depelli.

2. Sed vulgo notissima sunt pocula, quae amatoria appellantur. Veneficae vetulae ea ut plurimum parant succo fortium herbarum, hyppomane, et viru amantis equae, credulisque vendunt amasiis, vel uxoribus zelotypia furentibus (*Fabrot. exercit. 6. de phil. et poc. amat. Tom. 3. Thesaur. Everard. Othon.*) Verumtamen non prosunt pallentia philtra data puellis, nec propinata pocula viros accendunt amore, qui forma solum conciliatur, et similitudine morum. Contra corporibus ea, animisque vehementer nocent; unde oritur furor, graves inducuntur mor-

(1) *Lucretium* philosophum, poetamque insignem obiisse sumpto amatorio poculo, quod zelotypa uxor ei propinaverat, memoriae proditum est: Imperator vero *Caligula* in mentis furorem incidit, postquam a *Caesonia* uxore philtrum accepit, ut in ejus vita narrat *Svetonius*.

bi, ipsaque mors saepe infertur. Et quamvis poenla amatoria praebentes, si dolo caruerint, Jure Romano legis Corneliae rei nequaquam fierent; nihilominus propter periculum occidendi, quod imprudenter adierunt, quasi contra eam legem fecerint honestiores quidem bonorum parte mulctati in insulam deportabantur, humiliores vero damnabantur in metallum: (*Dig. lib.* 48. *tit.* 18. *leg.* 38.) quod si mulier aut homo perierit, summo supplicio afficiuntur. (1) Quae quidem Romani juris censura municipalibus legibus ubique fere comprobata deinde fuit; et praesertim heic in Urbe, cujus Praefecti perpetuis edictis morte puniendos diserte praescribitur eos, qui propinato amatorio poculo extremum ei fatum properaverint, quam misere deperibant.

VI. *An conatus in veneficio aeque puniendus, ac crimen ipsum perfectum, et absolutum?*

Jure Romano non ambigitur, quin criminis veneficii aeque reus sit habendus, parique poena plectendus qui scelus perfecit, ac qui ejus effectu potitus non est. Lege enim Cornelia de sicariis non solum tenentur propinantes venenum, unde homo periit; sed etiam qui hominis necandi caussa illud ha-

(1) Immitior, quam oportet, fortasse videtur hoc casu esse censura Legum Romanarum. Enim vero vehementia impotentis amoris, qua ad amatorium poculum propinandum quis fuerit impulsus, ab *Areopagitis*, saeverissimis illis criminum censoribus, habita est pro idonea caussa commiserendi ejus, qui hujusmodi culpam admiserit, teste *Aristotile Lib. I. moral. cap.* 16.

buerint, emerint, paraverint. (*Dig. lib. 48. tit. 9. Leg. 3.*) Sed quoniam ex generali consuetudine invaluit, ut conatus criminis ordinaria poena multetur in atrocissimis dumtaxat delictis; hinc quaeri solet a rerum criminalium Scriptoribus, an in hujusmodi delictorum censum referendum sit Veneficium. Certe nemo ibit inficias valde atrox facinus esse aliquem veneno interimere. Nam nihil est tam difficile, quam sibi praecavere a veneno, cujus insidiae quo magis latent, eo minus timentur. Insidiae autem, et quidem quae venenatis ferculis poculisque struuntur, longe improbiores sunt vi aperta. Etenim vim vi repellere possumus, insidias autem, nisi praemoniti, vitare nequimus. Quin immo etsi praemoniti simus, semper inimicus insidiari potest, nos non semper cavere. (*Matth. ad lib. 48. Dig. tit. 5. cap. 7.*) Quare non immerito plures Criminales Auctores in eam iverunt sententiam, quae vult conatum veneficii simili supplicio compescendum, ad punitur crimen ipsum perfectum atque absolutum. Id tamen intelligendum, sequendumque est, si venenum non solum emptum, aut paratum, sed praestitum quoque fuerit, improbamque voluntatem destituerit eventus; vel si non adsint circumstantiae, quae criminis megnitudinem summopere augeant, ut si filius venenum emerit, patrique paraverit.

VII. *De probationibus.*

1. Reliquum nunc est, ut ea persequamur, quae Veneficii probationes respiciunt. Ac primo quidem ut constat de corpore delicti, cadaver inspiciendum est

ejus, qui dicitur veneno interemptus: quae inspectio a Medicis ea de caussa accitis fieri coram Judice diligentissime debet. (*Alphan. Jur. Crim. lib.* 2. *tit.* 5. *pag.* 489. *et seq.*) Nam Medicorum est nosse, num signa, quae tam in externis partibus, quam in visceribus cadaveris apparent, veneni sint, ac definire an mors ex veneno contigerit. Sed quoniam, ut jam supra (§. I. not. I.) notavimus, venenum aliud est ingenitum, acquisitum aliud, aliud propinatum, quae omnia fere eadem signa in humano corpore gignunt; idcirco periculosae plenum aleae est opus dijudicare propinatum ne, an vero ingenitum, vel acquisitum venenum caussa mortis fuerit. Hujusmodi enim signa vel expertissimos fallere possunt, (1) ita ut nulla es-

(1) Certa sunt signa veneni, sed, ut diximus, non certe ex iis colligi potest utrum propinatum, an ingenitum, vel acquisitum sit venenum, cujus signa in homine vel in cadavere apparent; nisi alia indicia, atque argumenta intercedant propinati veneni. Multa autem et diversa esse possunt hujusmodi signa, quaeque tam in vivo, quam in mortuo homine deprehendi solent juxta variam venenorum indolem, et qualitatem. Nam si quis venenum acre seu corrosivum sumpserit, ei venter inflatur, pallent, tument, frigescunt extremae corporis partes, solvitur alvus, urentes dolores, sitis inextinguibilis, convulsiones, spasimi, animi deliquia mortem et praenunciant, et afferunt. Ea sequuta in cadavere apparet inflammatio, ulceratio, gangraena oris faucium, oesophaghi, ventriculi, intestinorum, sanguisque diffluens ex corde, arteriis, venisque. Ostruentis veneni signa sunt macies, atrophia, abdominis tumor, nausea, obstructiones, virium prostratio, febris lenta, hydrops, asthma, pthisis: Secto cadavere inveniuntur obstructa viscera abdominis, aut pectoris, glandularum tumores, sanguis in corde vasisque concretus. Temulentiam

ne videatur ambigua magis, errorique obnoxia probatio, quam quae ex signis educitur in cadavere extantibus, et ex illius inspectione, (1) anatomeque Medicorum judicio conficitur. (*Sorg. prax. Crim. Jurisp. forens. Tom. IX. cap. 30. Brogian. de venen. anim. natur. et adquis.*) Consentiunt de hac re prudentiores, qui de criminalibus, medicisque rebus scripserunt.

2. Quae cum ita se habeant, danda sedulo est opera, ut si pars aliqua fortasse superfuerit cibi potusque veneno infecti, experimentum de ea instituatur. Si enim hausta a bruto animali, istud pereat, inferri recte poterit veneno illo vitam homini esse ereptam, ingensque pondus superaccedet probationi in genere veneficii, eductae ex signis in cadavere inspe-

lethargiam, inertiam, paralysim, apoplexiam, saepe etiam vomitum inferunt stupefacientia venena, seu narcotica, quae nullum ut plurimum sui vestigium in cadavere relinquunt, praeter vasa meningum et cerebri sanguine turgidiora, aut serum in cerebro effusum. Sed haec, aliaque hujusmodi signa fuse descripta, accurateque explicata poterunt legi apud *Zacchiam quaest. medic. legal. lib. 2. tit. 2. quaest. 1. Teychmeyer. Instit. medic. legal. cap. 20. Hebenstreit Antropolog. forens. sect. 2. cap. 2.*

(1) Antiquis persuasum veneno interemptum esse hominem, cujus cor igni admotum, maneret illaesum. Sic *Vitellium* probasse narratur *Germanicum* a *Pisone* de veneficio in judicium vocato, sublatum fuisse veneno: quod nimirum illius cor. ignis nequaquam absumpserit. Hujusmodi experimentum saepe legimus superiori etiam aevo institutum pro probando veneficio. Sed haec superstitiosa, nullique fundamento innixa probatio jure ac merito rejecta est, atque a recentioribus rerum criminalium Scriptoribus irrisa.

ctis. Quin immo tunc facilius intelligi poterit, atque deprehendi quisnam fuerit auctor sceleris; ut probatio in specie habeatur. Etenim grave adversus eum urget indicium, apud quem pars veneni latens reperta sit; praesertim si vel manifestas, vel occultas cum mortuo exercuerit simultates, atque commodum aliquod, et emolumentum isto sublato se relaturum fore speraverit. Quando autem Reus fassus est crimen, diligenter cavendum; ut omnes circumstantiae, quas confitendo expressit, a Fisco comprobentur, puta, unde habuerit venenum, a quo emerit, qua ratione paraverit, quando propinaverit. Si enim id nequaquam fiat, parum aut nihil momenti inerit confessioni.

CAPUT V.

De Parricidio.

I. *Quam detestabile Parricidium, impiumque sit scelus exponitur;*
II. *A quibus illud, et contra quos committatur;*
III. *Quinam de parricidio teneantur;*
IV. *De poenis parricidarum:*
V. *Ex quibus caussis eae mitigandae sint.*
VI. *Nonnulla recensentur, quae singularia sunt in quaestione de parricidio.*

I. *Quam detestabile Parricidium, impiumque sit scelus exponitur.*

Solon, sapientissimus ille *Atheniensium* legislator, nullam de parricidio (1) legem tulit; ne tam prohibere impium detestabilissimumque scelus, quam admonere videretur aliquando inveniri homines pravos adeo, atque crudeles, qui non vereantur iis nefario ausu mortem inferre, a quibus vitam acceperint, aut quos genuerint letho crudeliter dare. Nam et ante tempora Solonis edita sunt in Graecia nefandae hujus rei tragica exempla ab *Oreste*, cujus manus materno cruore maduerunt, atque a *Theseo*, qui persequens filium *Hyppolitum* in caussa fuit, ut miser ille ab equis discerperetur. Sic quoque *Romulum* nihil prudenter sanxisse de hujusmodi crimine *Cicero* (*Orat. pro Sex. Rosc. Am.*) testatur; ne vindicando osten-

(1) Parricidii vox prima aetate apud Romanos quamcumque hominis caedem significabat: unde appellati Quaestores parricidii, qui rebus praeerant capitalibus. *Gothofred. font. Jur. Civ. in LL. XII. Tab.* Postea retenta est haec vox a Latinis Scriptoribus ad designandam solum caedem atrociorem, Principis, puta: sic legimus *Caesaris* interfectores parricidarum nomine fuisse dehonestatos. Sed apud Jurisconsultos caepit parricidium in propria significatione adhiberi ad denotandam parentum caedem, haud ita tamen stricte; ut non etiam sub eo nomine comprehenderit necem certis definitisque personis illatam arctiori cognationis, vel affinitatis vinculo interfectori conjunctis. *Matth. ad Lib. 48. Dig. tit. 6. cap. 1. n. 1.*

deret tale quid fieri posse. (1) Ac re quidem vera portentum, atque monstrum videri debet aliquem esse humana specie et figura, qui tantum immanitate bestias vicerit; ut propter quos hanc suavissimam lucem aspexerit, aut quibus tribuerit vitam, eos indignissime luce vitaque audeat privare. Hinc apposite sciscitatur *Seneca Tragicus* (*In Oedip. vers.* 18. *est majus aliud patre mactato nefas*? Profecto nullum est parricidio atrocius crimen, et a quo magis natura hominum abhorreat. Nam ipsius Naturae instinctu feruntur homines ad eos vehementer amandos quos procreaverint, vel a quibus una cum vita liberalem educationem, civilem statum, fortunasque suas acceperunt. Quin immo ut liberi instar depositi a Deo parentibus traditi esse videntur, quos proinde charos habere, tueri, fortunare debent; sic parentes divini Numinis simulacra quodammodo referunt, qui diligendi propterea a liberis sunt, colendi, omnique ope juvandi.

---

(1) Diu Romae tantum scelus ignotum, et inauditum. Neque enim quisquam annis sexcentis impias manus in parentes injecit; post siquidem *Hannibalis* bellum. *Lucius Hostius* fertur primus patrem occidisse. *Plutarc. in vit. Romul.* Sed corruptione morum sic deinde Quirites hujusmodi flagitio infames evaserunt; ut *Claudius Imperator ex Senecae* testimonio *de clemen. lib.* 1. *cap.* 23. plures intra quinquennium culleo in sui mandaverit, quam omnibus ante saeculis; eoque tempore cullei frequentius adhibiti, quam cruces, quibus nullum Romae, praesertim in servos vilioris que conditionis homines, usitatius supplicium.

II. *A quibus illud, et contra quos committatur.*

1. Quamvis parricidae proprie sint qui parentes occidunt; legum tamen censura eo sub nomine comprehenduntur non solum qui ascendentes et descendentes, vel alios in linea recta necant; sed etiam qui interficiunt collaterales, atque affines ad quartum usque gradum, (*Dig. lib.* 48. *tit. leg.* 1.) Porro nihil refert cujusnam conditionis parentes sint, liberi nempe an servi, nec utrum filii, ac descendentes sint legitimi, an naturales solum, seu ex incesto, aliove damnato coitu procreati. Nam quoties natura et sanguis spectatur, quemadmodum fit in crimine parricidii; toties filiis legitimis naturales aequantur; et pater tam est homo liber, quam qui servituti obnoxius prolem suscepit. Contra vero censendum de adoptivis. (1) Etsi enim eorum caedes gravius debeat vindicari; nequit tamen instar parricidii haberi, atque puniri; quoniam ficta solum et civilis, non naturalis et vera necessitudo intercedit inter adoptivos. (*Dig. lib.* 50. *tit. ult. Leg.* 35.)

---

(1) Suo nimium ingenio indulsisse videtur *Antonius Matthaeus*, coryphoeus ille cultiorum criminalium Scriptorum, dum contendit Jure Romano adoptivorum necem omnino comprehendi sub crimine parricidii. Nam praeter caeteras rationes, hanc gravissimam affert *Cremanus de Jur. Crim. Lib.* I. *part.* 3. *cap.* 5. §. 220. *n.* 1. quod scilicet duas inter et viginti personas, Jure Romano expresse nominatas, utpote quae fieri possunt parricidii reae, nec pater adoptans, nec filius adoptatus recensentur.

2. Quod autem pertinet ad eos qui ex latere conjuncti sunt, quamvis minus proprie, generaliter nihilominus parricidae reputantur tam qui germanos fratres sororesque occiderint (1), quam qui consanguineos necaverint, uterinos, vel etiam consobrinos. Eadem siquidem, aut par fere in his omnibus sanguinis ratio habetur naturalisque charitatis, qua ii se se mutuo prosequi ac diligere debent. Quod dicendum est quoque de patruo, avunculo, amita, matertera patruoque magno, nec non de fratrum sororumque liberis. Et illi quidem loco parentum habendi, hi autem pro filiis reputandi; quorum proinde caedes non immerito sub crimine parricidii generatim comprehenditur.

3. Caedes quoque, quam vir uxori, aut haec illi non dubitaverit inferre, venit sub generali nomine parricidii. Nam ut bene innuit *J. C. Modestinus* (*Dig. lib. 46. tit. 6. Leg. 1.*) *et hi sibi arctissimi amoris et necessitudinis vinculo copulantur, divini et humani juris, sacrorum etiam, atque fortunarum omnium socii esse dicuntur.* Postremo qui generi, nurus, soceri, socri, vitrici, novercae, privigni etc. fata properaverint, tamquam parricidae pos-

(2) Nihil est frequentius, quam inter fratres ratam esse concordiam; immo vero nihil antiquius fratrum dissidiis, odiis, internecionibus; ut vel in ipsa generis humani infantia visus sit *Cain* innocentis fr. *Abel* sanguine manus suas foedare. *Joseph* fratrum simultate subiit amittendae vitae periculum; et pro servo alienigenis venditus fuit. Fratrem suum *Ammonem Absalon* interfecit; et *Romuli* invidia fratri *Remo* fuit exitio: unde nascentis Romae *fraterno primi maduerunt sanguine muri.*

sunt considerari, (V. *Alphon. Jur. Crim. lib. 3 tit. 6. §. 21.*) quia non minor fere hujusmodi inter affines personas, quam inter consanguineos pietas debet vigere, ac mutua affectio.

III. *Quinam de parricidio teneantur?*

Caeterum facinoris atrocitas in caussa est, ut non solum qui re ipsa occiderint; sed etiam, qui occidere conati fuerint parricidii aeque rei habeantur, ac simili omnes supplicio (1) multentur. (*Decian. Tract. crim. 9. cap. 9. n. 12.*) Itaque qui emit, puta, venenum ut patri daret, quamvis dare non potuerit, tamquam parricida reputandus est, atque puniendus. Ac assentior doctissimo *Antonio Matthaeo*, qui recte docuit distinguendum non esse, utrum ad actum proximum, an ad remotum perventum fuerit, (*ad lib. 48. Dig. tit. 6. cap 1. num. 7.* exempli gratia, emptum dumtaxat venenum animo patri illud praebendi, an praeterea propinatum; etsi filius immanis sceleris effectu potiri nequiverit. Nam adeo nefarium detestabileque crimen est parricidium; ut dolus in eo debeat omnino accipi pro facto, sufficiatque illud ausisse mente revolvere, et vel aliquantisper tentare. (2) Quin immo propter eamdem

(1) Sic visum quoque *Platoni*, qui cum vulnerantem animo occidendi declarasset non esse morte puniendum; excepit tamen filium, servum, fratrem, conjugem, quos ob solum conatum capite plectendos edixit, *de Legib. Lib. IX.*

(2) Extra caedem, si vi fiat parentibus, culleo locus quidem, ceterisque parricidii poenis non patebit; sed filiorum pro-

criminis enormitatem conscii quoque tenentur, quique aliquommodo suppetias tulerint delinquenti, sive ex eadem sint domo et familia, sive extranei. Hinc qui scelesti consilii participes fuerint, non abibunt a crimine poenaque immunes. Quod si cognitas insidias reticuerint non dicam extranei, de quibus posset disceptari; sed qui sunt de domo, et familia, non ambigerem eos crimine teneri, si insidias non detexerint.

IV. *De poenis parricidarum.*

1. Sed tempus jam est, ut poenas recenseamus parricidii. Omnes gentes, quae non prorsus humanitatem exuerint, (1) tantum horrentes, indignataeque

---

tervia, impiaque audacia erit severissima animadversione a Magistratu compescenda. Jure Justinianeo cavetur, ut quoniam res haec indignissima ad publicam pietatem pertinet; vindicetur a Praefecto Urbis pro modo admissi. *Leg.* 1. §. *si filius Dig. de obseq. par. et patr. pot.* Contra vero si pater filium male praeter pietatem afficiat, ex constitutione *Imperat. Trajani* invitus eum emancipare cogitur. Potestas enim patria in pietate, non in atrocitate consistere debet, *Leg. ult. Dig. si a pat. quis eman. sit.*

(1) Nonnullae inter Gentes adeo rectae rationis lumen, naturalisque pietatis sensum a se abjecerunt; ut parentes senectute confectos male habere, atque occidere etiam, nullum existimarent esse piaculum. Quod de Messagetis, Indis, Caspiis veteres prodiderunt historiae, quem impium crudelemque morem vigere adhuc plures inter Africae, et Americae sylvestres Populos referunt recentiores Scriptores *de l'histoire generale des Voyages* V. *Robertson. Hist. de l'Amerique.*

facinus nullo non dignos acerbissimo exquisitoque supplicio parricidas existimarunt. Ac veteres quidem Romani, quorum instituta legesque nos cominus spectant, more majorum parricidii reos virgis sanguineis caesos insutos culleo cum cane, gallo gallinaceo, vipera, et simia (1) in proximum flumen, aut in mare projicebant. (*Dig. lib.* 48. *tit.* 9. *Leg.* 9.) Quod sive *Tarquinii* Regis lege, sive post *Hannibalis* bellum, cum primus L. *Hostius* patrem interfecisset; neque enim de tempore convenit inter Scriptores, singulari sapientia Romae invectum *Tullius* commemorat, (*Orat. pro S. Rosc. Amer.*) Decere enim visum est, ut qui eum necasset, unde ipse natus esset, repente coelo, sole, terra, aqua careret, ex quibus omnia nata esse dicuntur. Cum autem hujusmodi poena circa *Hadriani* tempora obsolevisset, cujus loco subrogatum vivicomburium, aut damnatio ad bestias, tandem *Constantinus M.* eam denuo in usum revocavit; (*Cod. lib.* 9. *tit.* 17. *Leg. unic.*) ut terrifici supplicii exemplo nefarii homines facilius averterentur a tanto scelere audendo.

---

(1) Interpretes Juris Romani se mirificie torquent in exponendis rationibus, cur placuerit animalia haec culleo insui cum parricida, quos non immerito ridet *Ludovic. ad artic. CXXXI. apud Boehmer. Elem. Jurispr. Crimin. sect.* 2. *cap.* 21. §. 243. *in not.* Porro non longe a vero fortasse aberraret, qui cum laudato *Matthaeo* reeretur viperam adhibitam idcirco, quia produnt rerum naturalium Scriptores, quod ea nascendo matrem, coeundo marem enecet; Simiam vero, quod foetum arctiore complexu exanimet. Canes quoque, et Galli hujusmodi sunt animalia, quae proprio generi non parcant.

2. Posteriori aevo feralis haec poena rursus in usu esse desiit. Quandoquidem, ut notavit saepe laudatus *Matthaeus*, (*ad lib.* 48. *Dig. tit.* 6. *cap.* 2. *n.* 17.) *tacitis moribus abrogata est, sicut passim in Belgio, Gallia, Germania, Italia; et sola fere Hispania culleo utitur, in quem tamen, Gomesio teste, non nisi necatus ante parricida insuitur: reliquis gentibus ultimum supplicium satis est; sed plerumque gravius, quam sicariis irrogatur; adeo ut nonnullae tota reorum membra comminuant, aut candente forcipe dilacerent.* Sed hujusmodi exasperatio supplicii tunc solum adhibetur, cum agitur de parricidio proprie dicto, de caede illorum nempe, qui sunt in linea recta, ut fere omnes rerum criminalium Scriptores unanimi consensu tradunt. (*Pereir. de parric. lib.* 2.) Parricidium enim minus proprie dictum poena tantum legis Corneliae de sicariis vindicatur Jure Romano, cui nostri mores adhaerent ita tamen, ut quo proximior est gradus cognationis inter occisorem, et occisum, (*Perez ad lib.* 9. *tit.* 17. *Cod. n.* 9.) eo etiam liquanto asperiori ratione mors delinquenti inferatur.

V. *Ex quibus caussis eae mitigandae sint.*

1. Nullum adeo nefarium est facinus, cujus poenae mitigari, atque etiam indulgeri non debeant, si justae legitimaeque caussae intercedant eas temperandi, atque remittendi (Lib. II. Cap. V. §. 1.). Videamus nunc ergo, quando recte locus esse possit legum poenalium severitati relaxandae adversus parricidas.

2. Justus, vehemensque dolor semper excusat a poena homicidii: hinc patri quoque ignoscendum justi doloris vi victo filium perimenti, veluti si filius novercam adulterans a patre interficiatur in ipso flagranti flagitio (1) deprehensus. (*Dig. lib.* 48. *tit.* 9. *Leg.* 5.) Re enim vera quaedam sunt adeo atroces injuriae, ut nemo fere, licet mitissimi ingenii, soleat eas patienter fortiterque tollerare, seque cohibere, quin statim ad ultionem progrediatur (2), Sic justissimus dolor fecit, ut *Proconsul Dolabella* nihil statuerit adversus Smyrnaeam matrem familias viri filiique interfectricem, quorum insidiis occisam ipsa compererat egregiae indolis juvenem ex priore conjugio susceptum; sed ejus causam detulit Areopagitis cognoscendam, qui sapienti consilio et accusatorem, et ream post centum annos adesse jusserunt, (*Valer. Max. Lib. VIII. cap.* 1.) ne damnare ju-

(1) Sed refert J. C. *Marcianus in Leg.* 5. *Dig. ad Leg. Pomp. de parric. ab Hadriano Imperatore* in insulam fuisse deportatum patrem, qui filium novercam adulterantem in venatione occiderat; quia latronis magis, quam patris jure de eo ultionem, poenasque sumpserat.

(2) Stupri metus probis viris aeque gravis solet esse, ac timor amittende vitae. Propterea recte censent non pauci rerum criminalium Scriptores legitimam indulgendae veniae caussam praebere si ex. gr. pater filium filiamve, ne stuprum pateretur, occiderit. V. *Decian. Tract. crim. Lib.* 15. *cap.* 30. Sic legimus *Virginio*, cum videret *Decemvirum Appium* filiae suae illudere velle, sine fraude fuisse, eam pudicitiae districto ferro litasse. Neque enim alia occurrebat ratio filiam eripiendi tanto periculo. *Liv.* 3. *cap.* 43.

sto impulsam dolore, aut absolvere duabus caedibus contaminatam cogerentur.

3. Quid vero dicendum erit de filio violentas manus patri suo inferente, an justi doloris excusatione tuebitur ipse se a poena parricidii, si ex. gr. pater nurum corruperit, si falsam accusationem intenderit filio, si vitam ejus occultis insidiis, vel aperta vi in discrimen adduxerit, aut quid tale fecerit, unde totus hominis animus aestuat, pertubatur, in transversum abripitur? Tanta est pietas, quae parentibus debetur, ut eam vultu solo laedi Sapientes dixerint. (1). Hinc visum nonnullis nefas esse filio, etsi a patre gravissimis injuriis provocato, et affecto, ei resistere extremum quoque fatum intentanti; multoque minus se paterna nece ulcisci, ac ne quidem adversus ipsum tueri. Quae quamquam pie sciteque domesticos inter parietes, umbramque scholarum affirmentur; tamen nimis severe in foro, subselliisque Judicum praedicarentur. (*Matth. loc. cit. num.* 12.) Nam qui se ita gesserit cum filio, patrem patrisque nomen exuisse videtur; ita ut nefas

---

(1) Quamquam aeque sint rei, qui in parentes, aut in liberos impias manus injecerint; tamen longe atrocius quam illorum videtur esse facinus horum; si ausi fuerint se parentum sanguine cruentare. Nam omnia majora parentibus debentur a liberis, quam contra liberis a parentibus. Liberis amor debetur, non reverentia; parentibus, et amor, et reverentia: Illi post Deum vitam debent parentibus, non contra parentes liberis. Quam ob causam *Plato de Leg. Lib. IX.* patri si filium iracundia victus, interfecisset, poenam capitis remitti voluit; non voluit remitti filio, si iratus, et exscandescens interfecisset patrem.

filio non sit injustam vim propulsare illatam a patre, qui erctissimam inter utrumque necessitudinem natura constitutam aggressus est violare. Itaque ille, qui eum peremit, a quo lucem acceperat, habebitur quidem pro parricida; sed propter gravissimum dolorem, cujus vi parricidium commisit, severiores tristissimae rei poenas evadet.

4. Eadem ac de parentibus liberisque habenda ratio est de viro, et uxore. Nam si alter alterum deprehenderit fidem matrimonii prodentem, vitae suae, seu clam, seu palam insidiantem, non ne ignoscendum ei, qui justissimo vehementique dolori parcit sese continere non potuit, quin vim vi repelleret, thorique sui injuriam ulcisceretur? Quod multo magis locum habere debet circa fratres, reliquosque cognatos. Quo siquidem laxior est horum, quam parentum, conjugumque necessitudo; eo pronius indulgentia cum iis est adhibenda, si justo abrepti dolore fratrum, vel cognatorum sanguine se cruentaverint.

5. Utrum vero satis apta caussa poenas hisce omnibus remittendi personis esse possit, quod patrem puta, filium, fratrem, virum occiderint patriae proditores, quique ad eam delendam hostili animo venerint, in utramque partem a gravissimis Auctoribus disputatur. Certe *J. C. Marcellus* (*Dig. lib.* 11. *tit.* 7. *Leg.* 35.) respondit non solum sine scelere id fieri, sed etiam laude praemioque dignum esse. Scriptum enim est a *Cicerone*, filium debere patriae salutem anteponere saluti parentis. Quod si praesertim res sit de filio patris occisore, non ita facile videbitur ab eo esse approbandum, qui animadverterit pa-

rentes semper venerandos a liberis, quamvis vim faciant. Itaque etiamsi hostes sint, non desinunt tamen esse parentes (*Bodin. lib.* 1. *de Rep. cap.* 4.) quorum vitam nullo unquam casu fas est filiis salva pietate violare. Idque multo magis dicendum de patre proscripto, cui nunquam licebit filio sine piaculo extemum fatum properare.

VI. *Nonnulla recensentur quae singularia sunt in quaestione de parricidio.*

1. Singulare hoc esse in crimine parricidii, (scriptum reliquit magnus Cujacius), ut ejus gravissima poena Jure Romano non exerceatur in convictum, sed dumtaxat in confessum, (*ad lib.* 9. *tit.* 17. *Cod.*) Hinc laudatam legimus *Augusti* summam non modo diligentiam, sed et lenitatem in jure dicundo: manifesti siquidem parricidii reum, ne culleo insueretur, quod nisi confessi afficerentur hac poena, ita fertur interrogasse: certe patrem tuum non occidisti? (*Sveton. in Aug.*) Quae quidem res ideo usu recepta videtur, quia horrendum parricidii facinus Veteres vix inducebantur ut crederent commissum; nisi parricida se ipsum suo indicio proderet, judicioque damnaret. (*Petr. AErod. rer. jud.* VIII. 6. 10.) Sed quidquid observaverit antiquitas, nunc certe hoc jure vivimus; ut parricidae tum confessi, cum etiam convicti tantum legitimis poenis incunctanter afficiantur. (*Caravit. Inst. Crim. lib.* 4. §.1. *cap.* 16. *num.* 21.) Illud quoque singulare obtinet in accusatione hujus criminis, ut dolus non facile arguatur, quemadmodum argui solet in caeteris delictis. Nam arctissima

necessitudo, et ingenitus natura ipsa amor, qui inter sanguine conjunctas personas intercedit, in primis inter parentes et liberos, doli suspicionem aut magnopere debilitat, ut prorsus tollit (1). Itaque voluerunt multi rerum criminalium Scriptores ab accusatore, seu a fisci patrono probandum dolo parricidium esse commissum. (*Carrer. prax. crim. tract. 3. de homicid.* §. 9. *num.* 43.) Nisi enim qui in crimen vocatur, singulari audacia, feris moribus, flagitiosissima vivendi ratione praeditum esse ostendatur; nisi multa, et manifesta sceleris vestigia sint, res tam scelesta tam atrox credi non potest: magna quippe vis est humanitatis, multum valet communio sanguinis, reclamittat istiusmodi suspicionibus ipsa natura. Hinc recte Interpretes tradidisse scripsit *Matthaeus*, (*ad lib.* 48. *Dig. tit.* 6. *cap.* 1. *num.* 6.) si filius exanimis in lecto patris reperiatur, non dolo, sed culpa patris oppressum praesumi; si vero mortuus pater in eodem cubiculo, in quo filii quiescebant, non esse praesumendum vim factam a filiis, (2) ac ne quidem ab uxore, quae pudice, et

---

(1) Mirifice hoc argumento usus est Romanae pater eloquentiae *Tullius*, ut parricidii suspicionem a *S. Roscio* removeret, cujus elegantissimam Orationem meret iis praesertim ante oculos jugiter observari, qui criminalibus causis defendendis industrem operam dare velint.

(2) Cum *Cloelii* fratres parricidii accusarentur, a Judicibus absoluti sunt, quod fuerit ab istis compertum illos aperto ostio inventos esse dormientes quo tempore pater cubans in altero lecto jacebat interemptus. Putarunt enim fieri nequaquam potuisse, ut aeterno cruore madentes liberi somno tranquillo indulgerent prope illius exanime corpus. *Val. rer. mem. lib.* 8. *cap.* 1. Cic. Orat. *pro S. Rosc.*

sine mendacio vixerit cum marito. Nam si extraneis dedita, et implicita amoribus, adultera sit, in ipsam suspicio criminis recidit; quoniam, ut *Cato* olim dixit, nulla est adultera, quae non et eadem sit venefica.

CAPUT VI.

De Infanticidio et Infantium expositione.

I. *Quando parentes de infantium nece teneantur?*
II. *Quae probanda in crimine infanticidii.*
III. *De crimine expositionis infantium.*
IV. *Poenae infantes occidentium, atque exponentium.*

I. *Quando parentes de infantium nece teneantur.*

1. Solet aliquando contingere, ut qui liberos procreaverint, omnem erga eos a se abiiciant sensum amoris, atque humanitatis. Itaque sive metu dedecoris, quod manat ex manifesto fructu furtivi, impermissique amoris, sive fastidio molestiarum, quas sobolis enutritio, atque educatio secum fert; filios recens natos, vel vita crudeliter orbant, vel dure praetereuntium misericordiae exponunt; feris ipsis ii quidem multo immaniores, quae ad suorum foetuum curam naturali instinctu feruntur: Si primum fiat, habebitur crimen infanticidii; si vero alterum, crimen infantis expositi. Utrumque, ut recte innuit *Cremanus* (*de Jur. Crim. lib.* 1. *par.* 3.

c. 5. §. 225.) pertinet ad parricidium, moribus signanter institutisque nostris, quibus patria potestas non in atrocitate, ut olim, sed in pietate consistit. Atque de duabus hisce parricidii speciebus nunc operae pretium est, ut peculiariter disseramus: nonnulla siquidem in eis occurrunt, quae singulari notatione persequi oportet.

2. Principio igitur de crimine infanticidii parentes tenentur quacumque ratione infanti (1) vita sit dolo ab eis erepta. Neque enim necesse est vim esse puerulo manu illatam, sed si parentes eum suffocaverint, si funiculum umbilicalem aut perperam, aut nequaquam adstrinxerint, si nihil innocenti vagitu commota noluerit mater ubera infanti praebere, aut pater omiserit illius sustentandae vitae aliter prospicere (*Seigneux Syst. de Jurisp. Crim. cap. 32.*) hujus criminis rei jure ac merito habendi erunt. Quando autem casu, negligentia, inscitia infans oppressus est, vel aliter extinctus, tunc vix quidquam caussae erit, ut possint parentes in Foro de infanti-

(1) Infantes generatim dicuntur, qui intra vel post novem a conceptione menses in lucem editi sunt: eum vero, qui ante illud tempus prodiit ex alvo materno, tamquam abortum censendum esse inquit *Jacobus Gothofredus* ad Leg. 1. Cod. Theodos. tit. *ad Leg. Corn. de sic.* qui bene notavit aliquid humani magnum quoque *Cujacium Observ. VI.* 21. passum fuisse scribentem tum infantem nondum hominem esse, tum dubitatum, an qui infantem interemerit habendus foret reus homicidii. Caeterum experientia docet eos etiam, qui post septem aut octo a conceptione menses nascuntur, adolescere, atque ut alios perfectos homines, ad extremam senectutem pervenire.

cidio teneri; (1) nisi lata, et manifesta eorum culpa tristis eventus sequutus sit. Tunc enim digni videntur, qui extraordinaria aliqua animadversione Judicis arbitrio coerceantur (*Cabal. de homicid. n.* 198.) veluti si infantulum suffocaverint, quem in eodem secum lecto cubantem retinuerint.

II. *Quae probanda in crimine Infanticidii.*

Ut autem legitime constet de Infanticidio, duo probanda sunt nimirum, et foetum in lucem vivum prodiisse, et vitam ei esse ademptam. Instituenda ergo in primis est inspectio cadaveris, unde coalescit corpus delicti. Ac medicae quidem, et chirurgicae artis Periti referent, utrum vi, cujus in cadavere extent indicia, caedes illata sit infanti, vulneribus, puta, strangulatione, projectione in latrinam, in flumen, contusione; an vero qua alia ratione vita ei erepta, ex. gr. suffocatione, inedia. Tum vero probandum matrem edidisse partum vivum, atque vitalem; quae probatio rite explenda est ab accusatore, seu a Fisci patronis, (*Fab. Cod. lib.* 9. *tit.* 11. *def.* 2.)

---

(1) Quamvis parentes; qui infantem suffocaverint in eodem lecto dormientem, civilem inquisitionem animadversionemque soleant evadere; non effugient tamen latrantes conscientiae stimulos, et canonicas poenitentias, quibus noxam suam apud Deum valeant expiare, ut cavetur *Cap.* 1. *et ult. de iis qu. fil. occid.* Et recte invaluit, ut Episcopi sub poena excommunicationis sibi reservatae in synodalibus constitutionibus interdicant parentibus, ne infantes secum habeant dormientes, nisi attigerint decimum sextum aetatis mensem. V. *Farinac. quaest.* 120.

ut juxta forensem praxim, communemque doctrinam locus esse possit ordinariae poenae irrogandae. Parentes quippe non adeo praesumuntur immites, ut nec innocentis filii vitae pepercerint. Hujusmodi autem probatio potissimum ex fide dignis testibus eruetur, qui affirment se vidisse foetum vivere, postquam exiit ex utero matris. Neque enim fidendum vulgaribus iis experimentis (*Teycmeyer. Inst. medic. legal. c.* 24.) quae apud criminales Scriptores leguntur adhibita ad comperiendum, utrum vitalis natus it inf ans, an mortuus fuerit in utero matris; et praesertim experimento pulmonum, quae ab illius cadavere edu eta, aquae injiciuntur, ut si fundum petant; objisse in alvo materno, si vero aquae supernatent; vivus infans in lucem venisse arguatur (1). Hujusmodi siquidem experimenta adeo fallacia sunt (*Helenstreit Anthropolog. forens. sect.* 2. *membr.* 2. *artic.* 2.) omnique probabili ratione destituta; ut eorum usus non aliunde originem suam trahere potuerit, quam ex vulgi inscitia, praejudicatisque hominum opinionibus.

III. *De crimine infantium expositionis.*

Constat nihil interesse occidat quis, an caussam mortis praebeat (Lib. I. Cap. IX. §. II.). Hinc ae-

(1) De fallacia hujus experimenti constat inter solertiores anatomes peritos. Observarunt enim pulmonem infantis quoque, quem vita praeditum enixa sit mater, aliquando haerere sub aqua, si nempe sanguis ex aliqua caussa ejus circuitum per pulmones impediente sic congeratur; ut pulmo sanguine repletus specifico aquae volumine gravior evadat.

que parricidae sunt parentes, tam qui liberos recens natos occiderint; quam qui eos exposuerint in deserto loco, et ab hominum frequentia remoto; ut ibi aut inedia perirent, aut bestiarum laniatu discerperentur. Apposite siquidem scriptum est a *J. C. Paulo* (*Dig. lib.* 25. *tit.* 3. *Leg.* 4) „ necare videtur qui abjicit, et alimenta negat. „ Quod si aliena misericordia consultum sit vitae expositi infantis, non tamen parentes ab omni criminis nota immunes abibunt. Quamvis enim, ut contendunt doctissimi Interpretes, (*Noodot. in Jul. Paul. Bynkershoek de jur. occid. Lib. I. cap.* 10.) Jure Romano permissum olim foret Quiritibus monstrosos foetus susceptam ex prohibita venere sobolem, tenellosque liberos exponere, (1) postea tamen visum est ab humanitate abhorrere, ut patria potestate parentes in exitium abuterentur innocentium filiorum. Hinc placuit exposi-

---

(1) Qui infantem expositum susreperit olim quidem ex *Costantini M.* lege patriam potestatem acquirebat, quemadmodum et emptor filii sanguinolenti a parentibus urgente necessitate venditi. *Jacob. Gothofred. ad Cod. Theodos. de infant. expos.* Quae res invecta est, ut facilius inveniretur tum collector tum emptor, ac ne fame moreretur recens natus. Sed deinceps aliter cautum est recentioribus legibus, juxta quas nec susceptor nec educator jus ullum parentis aut domini acquirere poterant. Nam patria potestas pretio est inaestimabilis, quemadmodum et libertas, quae non amittitur ob alimenta humanitatis caussa praestita. Ut vero colligens a nemine posset insimulari plagii, vel furti; debebat id convocatis testibus in contestationem redigere, eamque offerre Episcopo, et Ecclesiae subscribendam. *Leg.* 2. *Cod. Theodos. tit. de exposit.*

tionem infantium in censum referre criminum extraordinariorum, (*Cod. lib.* 2. *tit.* 52. *Leg.* 2.) etsi non perierit altellus, inventusque fuerit, qui misericordia ductus eum susceperit, atque enutriverit. Quod deinde receptum moribus cultiorum Europae Gentium, apud quas tanto minus merent a crimine excusari parentes liberos exponentes: quanto plura ubique fere occurrunt Brotrophia et Orphanotrophia, hanc ob caussam pie saluberrimeque instituta, ut scilicet delati ad ea infantes, quos nequiverint, aut noluerint apud se parentes alere, ibi educentur.

IV. *Poenae occidentium, atque exponentium infantes.*

Si parentes obliti naturalis pietatis ipsi filiis suis infantibus vim fecerint, eosque immanissime vita privaverint; ambigendum non est, quin parricidarum poenis pro tanto facinore debeant subesse. Quod tunc quoque tenendum, cum infantes expositi sint a parentibus in loco deserto, (1) ubi fame moriantur, aut ferarum laniatu pereant. (*Matth. ad Lib.* 48. *Dig. tit.* 16. *cap.* n. 2.) Quando autem eos in publico alienae misericordiae exposuerint, mihi quidem videtur diversos casus, qui contingere pos-

(1) Celebris erat inter Graecos lex quaedam Thebanorum, qua ut refert *Aelianus var. histor. II.* 7. cavebatur, ne civi Thebano liceret infantem exponere, neque in solitudinem abjicere capitis constituta poena. Quod si pater extrema egestate laboraret, statim partus cum fasciis deferendus erat Magistratui, ut eo auctore veniret.

sunt, distinguendos esse. Nam aut infans inventus est mortuus, aut vitam adhuc agens: priori casu exponentes punientur ut rei necis infantis, cui caussam praebuerunt; altero casu extra ordinem in eos animadvertendum erit. Neque enim ullam arbitror, satis idoneam afferri posse rationem, cur unquam debeant a quavis poena immunes dimitti parentes, qui altellos suos in publico expositos relinquerint. Commemoravimus supra (§. II.) tantopere pietatem, humanitatemque erga miseros nunc florere inter cultiores Gentes; ut nullibi fere loca non extent, in quibus expositi infantes recipiantur atque alantur. Quod si haec desint, sacri tamen in tenuioribus etiam pagis adsunt Ecclesiae antistites. (V. *Mornac. in leg. 19. Cod. de episc. aud.*) Magistratus adsunt, quorum expeti potest opis et auctoritas; ut conservando, alendoque infanti publicis etiam sumptibus prospiciatur. (1) Hinc paupertate, licet extrema, nequaquam hodie excusantur parentes, si filios sanguinolentos adhuc exponant; cum aut commode eos

(1) Tradunt unanimi consensu *Doctores* aequum esse, ut communi incolarum loci, ubi infans natus vel est repertus, expensa ejus nutritioni prospiciatur, si Berotrophia ibi vel in Provincia desint, aut lex vel consuetudo non adsit, ut dominus loci, aut alius quivis idipsum favore pauperum praestet. *Perez. ad. tit. Cod. de infant. expos.* Laudanda, et sequenda pietas *M. Constantini*, qui ad tollendas frequentes suo aevo filiorum expositiones praescripsit; ut eorum parentibus, qui egeni essent, de publico alimenta petentibus darentur. *Leg. 1. Cod. Theodos. de alim. quae inop. parent. de publ. peten. deb.*

ad Berotrophia deferre possint, aut certe curare, ut alieno auxilio ad illa deferantur. Quod in caussa est, ne venia dignae debeant existimari etiam mulieres, si postquam furtivis amoribus obsequutae sunt, infamiae metu partum exponant. Est quidem metus infamiae adeo gravis, ut cadat etiam in constantes viros, nedum in imbecilles. puellas. Sed quando praesto est ratio famae suae, et partus vitae consulendi, quis parcet puellae, quae satis habuit ingenii, ut clandestinum foveret expleretque amorem; inepta autem evasit ad vitalem illius fructum tuendum, atque conservandum? Quare assentior praestantissimo viro *Aloysio Cremano* (*de Jur. Crim. lib. p. 3. cap.* 5. §. 228.), qui vult infamiae metum vix quidquam prodesse mulieribus, quae illo se inductas dixerint ad exponendum partum. Nam si periit infans immaniter in loco deserto expositus, mater punienda velut rea parricidii; si expositio in publico facta est absque nece altelli; hoc etiam casu extra ordinem animadvertendum in matrem, quae cavere debebat atque curare; ut infans ad Berotrophium, aliumve idoneum locum deferretur.

CAPUT VII.

De Raptu.

I. *Quando crimen Raptus committatur.*

II. *Raptus est species vis publicae, differtque a plagio, et stupro violento.*

III. *Jure, ac merito Raptus recensetur inter atrociora delicta.*

IV. *Raptoribus, caeterisque raptus criminis quomodocumque consortibus poenae narrantur Jure Romano indictae.*

V. *An, et quando mitius agi possit cum Reis hujusce flagitii?*

VI. *Quid Jure Canonico, nostrisque moribus observetur?*

I. *Quando crimen Raptus committatur.*

1. Vis Civium personis non solum irrogatur caedendo, vulnerando, percutiendo; sed etiam abducendo, atque supprimendo. Abducuntur mulieres libidinis explendae caussa: homines liberi, servique alieni supprimuntur. Si primum contingat, habetur crimen Raptus, si fiat alterum, Plagii delictum oritur. Oportet nunc disserere de utroque hujusmodi facinore; ut juxta initio propositam partitionem crimina exhauriamus, quibus vis infertur Civium personis.

2. Age ergo, exordiamur a Raptu, quem committit quicumque honestam foeminam (1) de loco in

(1) Legislatores raptum severissime interdicentes prospicere voluerunt virginitati, et castitati mulierum, quae semel corrupta in pristinum restitui nequit. Quod ergo ad tuendas a vi atque injuria pudicas ab illis praescriptum est, trahi nequit ad impudicas, quae jam pudoris sui jacturam fecerunt. Quid ne ergo impune vis fiet meretrici? Nequaquam, sed si ea rapiatur, aut cogatur ad sui copiam faciendam, in raptorem atque cogentem animadvertetur veluti vis publicae reum. *Fariuac. quaest.* 145. *num.* 155.

locum deducit, ex ejus, puta, domo in domum propriam, ut ea fruatur. (*Alphan de Jur. crim. Lib. II. loc. cit.* §. 1.) Hinc liquet quae omnino requirantur ad conficiendum hujusmodi crimen. Ac primo quidem necesse est, ut intercedat abductio mulieris, non quidem ex aperto, exempli gratia, cubiculo in interius opportuniusque venereo flagitio ejusdem domus conclave; sed in aliam domum, et discitum sejunctumque ab ejus aedibus locum. (*Clar. lib. V. sent.* §. *Rapt. n.* 2.) Tum vero quae abducitur foemina esse debet honesta, nimirum quae meretriciam vitam non profiteatur. Nec refert, utrum sit soluta an nupta; vidua an virgo, nobilis an plebejae conditionis. (*Cod. lib.* 9. *tit.* 13. *Leg. un.*) Tandem mulieris abductio facta sit oportet ad explendam cum ea libidinem, non alia ex caussa. Nec refert consenserit ne mulier, an contra voluntatem abducta sit. Crimen enim Raptus semper aeque committitur, sive voluerint mulieres sive noluerint sequi raptorem.

3. Quamvis autem leges spectantes quod solet ut plurimum evenire, peculiariter respexerint viros amoris ac libidinis aestu abreptos ad mulieres rapiendas; recte tamen usu fori, et interpretatione Prudentum obtinuit, (*Matth. ad lib.* 48. *Dig. tit.* 4. *cap.* 2. *n.* 2.) ut illarum sententia ad alios quoque porrigeretur similes casus, quia aliquando possunt contingere. Itaque si vir puerum abducat nefandae libidinis caussa, atrox hujusmodi factum referendum erit ad crimen Raptus. Quod locum sibi aeque vindicabit, ubi contingat mulierem a muliere eamdem ob causam rapi. Et quoniam nec desunt exempla mulierum virilis audaciae, et effroenatae libidinis ma-

res abducentium, ut eorum amplexibus potirentur, (*Thesaur. decis.* 217.) idcirco si quae forsan inveniantur tantum, tamque rarum facinus ausae, Raptus reae erunt (1) dijudicandae.

II. *Raptus est species vis publicae differtque a plagio, et stupro violento.*

1. Quoniam personae honestae abductio non aliter fieri solet, quam vi interveniente; unusquisque jam intelligit cur Raptus species sit vis publicae, quae toties intercedit, quoties Civium securitas in discrimen adducitur, ac labefactatur. (*Dig. Lib.* 48. *tit. Leg.* 5.) Profecto quid potest committi Civium securitati infestius, quam si honesta persona contra ejus voluntatem, vel saltem illorum, quorum potestati subest, abducatur libidinis explendae caussa? Neque vero refert armis ne facta fuerit abductio, convocata turba atque excitato tumultu; an clam, absque strepitu, et sine armis. Nam vis publicae rei fiunt non solum qui armati veniunt ad delinquendum; sed etiam qui sine armis fecerint vim atrociorem improbioremque, exempli gratia, rapiendo honestam personam.

2. Atque hinc patet differre Raptum a Stupro violento, quod tamen mordicus inficiatur splendidis-

(1) Legitur apud *Matthaeum loc. cit.* Florentinos, referente *Angelo*, meretricem igne absumendam damnasse, quae adolescentem egregia forma spectatum rapuerat.

simum criminalis Jurisprudentiae sydus *Antonius* (1) *Matthaeus. (ad lib. 48. Dig. tit. 4. cap. 2. num. 7.)* Raptus siquidem crimen incurritur; etiamsi veneris neque aggressum, neque perfectum sit opus, in quo delictum stupri consistit; estque praeterea in illo necessaria abductio personae de loco in locum, quae non requiritur in stupro violento. Et quoniam libidinis explendae animus in Rapiente adsit oportet, propterea Raptus a Plagio distinguitur, cui patrando facinori caussam libido minime praebet.

III. *Jure ac merito Raptus recensetur inter atrociora delicta.*

Caeterum jure ac merito Raptus inter atrociora crimina recensetur. Etenim vis, quae rapiendo adhibetur, vel ipsa sola ingens facinus est, quod a bene constitutis civitatibus debet omnino exulare; ut unusquisque civis securitate potiatur. Quid ergo dicendum cum multa alia intercedant, quae hujusmodi crimen maximopere augeant? Augetur enim stupri, vel adulterii turpitudine, cujus caussa Raptus fit. Neque vero facit ad rem, quod forte non stupri, sed matrimonii caussa sit rapta puella. Quippe Stupri labem crimenque contrahit quicumque non ex

(1) Multa in medium adducit doctissimus *Matthaeus cit. loc.*, ut probet Raptum nequaquam differre a Stupro violento; sed praecipue innititur vi, quae in utroque crimine intercedit. Verumtamen hanc ejus singularem sententiam nemo fere sequutus est ex Scriptoribus rerum criminalium.

voluntate parentum aut propinquorum, vel saltem sine legitimorum Praesidum auctoritate virginem sibi in thalami sociam adjungit: Cumque raptores dolos omnes, artes, blandicias adhibeant; ut virgines sive rapiendas deliniant, sive jam raptas sibi concilient; non potest morum, et domesticae disciplinae integritas, atque castimonia non ingenti vulnere affici ex illorum flagitio. (1) Quid quod non ne armati Raptores coactisque hominibus, qui sibi opitulentur, vadunt ad praedam eo animo; ut resistentes eorum audaciae opprimant, frangant, caedant? Quare *Imperator Justinianus* (*Cod. lib. 9. tit. 13. Leg. unic.*) Raptum, in quo tot alia insunt gravissima crimina, pessimum, atrocissimum, detestabile scelus esse rectissime dixit, atque insaniam, furoremque opportune vocavit.

---

(1) Quae mox persequuti sumus de gravitate criminis Raptus, eadem fere jam adnotaverat saepe a Nobis laudatus *Antonius Matthaeus ad Lib. 48. Dig. tit. 4. cap. 2. n. 5.* ubi multa erudite congessit de prisco Lacaedemonum, Quiritium, nonnullarumque aliarum Gentium more puellas non tam ducendi in uxores, quam rapiendi. Non enim verus is Raptus, sed simulatus fuit, idcirco usurpatus, quod iisdem Gentibus videretur, honestius virgines non tam sponte convenire in manus viri, quam veluti invitas adduci ad nuptias, thorumque conjugale.

IV. *Raptoribus, caeterisque criminis quomodocumque consortibus poenae narrantur Jure Romano indictae.*

1. Multa olim Jure Romano severe praescripta non solum adversus Rapientes, sed etiam in illorum socios, atque auxiliatores. Communior opinio fert poenam ignis, vel damnationis ad bestias illos omnes mansisse ex constitutione *Constantini M.*, cujus rigorem *Constans* (1) ejusdem Imperatoris filius, et successor aliquantisper temperavit. (*Jac. Gothofr. ad Leg. 2. Cod. Theod. de rapt. Virg.*) Constantiniana autem lex crimen poenamque porrexit ad nutrices, ancillasque flagitii internuncias, ad puellas, quae raptoribus non obstitissent, ad parentes ipsos raptarum virginum, si dolorem suum cohibuerint, injuriamque remiserint. Ac nutricibus quidem, quas in harum rerum conciliatrices ut plurimum adhiberi et vetus et nova Comoedia nos docet, haec indicta poena, ut meatus oris et faucium, quibus nefaria hortamenta protulerunt, liquentis plumbi ingestione clauderentur. At puellae, quamvis invitae sint raptae; tamen nisi reluctaverint, aut saltem quiritando et vociferando vim a se amoliri curaverint, suamque pudicitiam tueri, parentum, a quorum domo abductae

(1) *Constans* Imperator poenas a patre praescriptas in Raptus reos coercuit ad poenam gladii hanc ob caussam *ne sub specie atrocioris judicii aliqua in ulciscendo crimine dilatio interponeretur. Leg. 2. cit. tit. Cod. Theodos. ibique Gothofred. in comment.*

essent, successione privabantur. Tandem deportandi erant parentes, qui patientiam praebuerint, quique injuriam remiserint sibi et puellae illatam.

2. Imperator quoque *Justinianus* legislatricis suae providentiae non ultimam partem esse duxit nova sanctione Raptus coercere licentiam. Itaque gladio feriendos omnino esse praescripsit tam Raptores, quam quoscumque sceleris ministros, participes, adjutores, (*Cod. lib.* 9. *tit.* 13. *Leg. un.*) sive mares, sive foeminas, denegata cunctis facultate appellandi, et praeterea bonorum omnium jactura multandos, si rapta mulier sit ingenuae conditionis, quae bona cedunt Monasterio abducta sanctimoniali, addicuntur ingenuae mulieri contra voluntatem raptae; dantur ejusdem parentibus, Rapta sine illorum consensu nuptias ineunte cum Raptore, fisco denique adscribuntur parentibus nuptias hasce ratihabitione, silentio, patientia comprobantibus. Nam adeo visae sunt Justiniano nuptiae cum Raptore improbandae, ut facultatem Raptae ademerit illum exposcendi in maritum. Ac ut metu instantis supplicii audacia Rapientium validius comprimeretur, facta est ab Imperatore parentibus, consanguineis, tutoribus, curatoribus, dominis, maritis mulierum potestas inventos in ipsa rapina, et adhuc flagranti crimine comprehensos, eisque invasionis tempore auxilium praebentes interficiendi. (1)

(1) Qui nuptas mulieres ausi sunt rapere, quia duplici tenentur crimine, tam adulterii scilicet, quam rapinae; eos idcirco diserte declaravit *Justinianus* sua lege acerbius esse puniendos.

V. *An, et quando mitius agi possit cum Reis hujusce flagitii?*

1. Poena capitalis Romano Jure imposita Raptus auctoribus, caeterisque hujus flagitii consciis, ac ministris, ubique nunc etiam usu recepta est. Sed an ullae sint caussae, cur ea minui aliquando raptoribus possit, non una est Doctorum criminalium sententia. Frequentius traditum ab eis (*Decian. Tract. Cr. VIII. 7. 34.*) invenio temperandum esse poenalis sanctionis rigorem erga illum qui cum posset, sive ductus poenitentia, sive animo matrimonium antea contrahendi, raptam non vitiavit; nisi agatur de ascetriis, quas vel appellare, seu sollicitarè matrimonii caussa capitale est jure Romano. (*Cod. lib. 1. tit. 3. Leg. 5.*) Sed facile intelligitur hujusmodi doctrinam non esse sequendam. Quamvis enim raptor praedam suam reliquerit intactam a labe, menti tamen, ac providentiae legum adversare ut eum subtrahere legitimae poenae, ac publico exemplo. Crimen quippe raptus abductione dumtaxat constat honestae personae e loco in locum facta libidinis explendae caussa (§. I.). Hujusmodi sane rapina summopere laeditur civium securitas, ac vel sola idcirco interdicenda est, atque severe castiganda. (*Caravit. Inst. lib. 4. §. 1. cap. 67. n. 43.*) Quod si effectu sceleris raptor potitus sit, tunc crimini, raptui nempe, stuprum, vel adulterium superaccessit, illiusque gravior evasit improbitas.

2. Quando autem nulla vis facta est mulieri, sed ipsa libere consensit, quin immo raptorem sollicitavit, erit ne indulgentiae locus? Fateor equidem

recte sensisse *Matthaeum* (*loc. cit. n.* 19.) contra communem Interpretum opinionem rapienti nihil id posse prodesse ; (1) Nam si adultero , scribit , non est parcendum dicenti „ ultro ventum est ad me „ . cur ignoscetur raptori affirmanti „ ultro rapta ad me venit abduci flagitans ? „ Turpes enim improbasque res nemo unquam , ne provocatus quidem , impulsusque agere debet : (*Menoch. cas.* 291. *n.* 16.) Ac nisi insidiosis artibus , subdolisque illecebris circumventa atque delinita antea mulier fuerit a raptore , ita ut huic vere possit objicere :

Rapuisti volentem , at facisti ut vellem ;

sed ipsa sponte , ac liberrime se obtulerit amasio abducendam ; (2) quis erit tam durus , atque immitis ingenii , qui non illius duxerit miserendum , ceden-

(1) Plura , quibus confirmatur ignosci minime posse raptori , quod se se abstinuerit a rapta vitianda , lector , si cupiat , inveniet apud *Matthaeum loc. cit.* qui erudito gravique commentario illustravit censuram *Leg. unic. Cod. de rapt. virgin.*

(2) Vinnius *Com. in Instit. Lib. IV. tit. ult.* §. *Item lex Julia* 6. *verb. raptor. Lex unic. Cod. de rapt. virgin. non de simplici , et spontanea voluntate aut assensu mulieris accipienda est ; sed ubi de dolo malo , et blandis verbis , muneribus , promissionibus , aliisque malis artibus persuasa consenserit ; quo casu etiam volenti mulieri injuria et vis fieri intelligitur , quum dolosa persuasio non minus malum sit , quam violenta coactio per Leg.* 3. §. *si volentem Dig. de liber. hom. exhib.*

tis muliebribus blandimentis? Nemo siquidem fere ignorat amor, occasio, mulier procax, et formosa quid possint.

3. Quod si quis sponsam suam abducat, nihilominus Romano Jure habendus, puniendusque edicitur veluti raptor. Nemo enim debet hostili more matrimonia sibi comparare in civitate bene ordinata; ne civium odiis, familiarumque dissensionibus aditus aperiatur. Verumtamen si vis amoris, si morae impatientia vicerit amantes, et sponsa sponsum coegerit, ut eam praepropere traduceret in domum suam, utique videtur hoc casu (*Creman. de Jur. Crim. lib. 1. par. 3. cap. 6. §. 289.*) locum non esse rigori legum, qui exercebitur solum cum reluctans sponsa rapiatur.

VI. *Quid Jure Canonico, nostrisque moribus observetur.*

1. Verum enim vero alia Canonicis legibus obtinet jurisprudentia, omnium fere Europae gentium moribus institutisque recepta, quae temperavit severitatem juris Romani, ut locus daretur suo rapientibus expiando flagitio, labique abstergendae raptis illatae permisso inter eos matrimonio. (*Gudelin. de Jur. novis. Lib. V. cap. 18. n. 68.*) Nuptiae siquidem, quas vidimus Romano jure omnino interdici, (1) atque infirmari, consistunt juxta sacros Ca-

(1) Nonnulli Interpretes non adeo recte tradiderunt raptoribus non esse inhibendas nuptias cum raptis puellis, ut ma-

mones inter raptam atque raptorem; quoties illa extra hujus potestatem collocata sponte consenserit legitimo ineundo conjugio. (*Cap. ult. de Raptor.*) Hoc casu antecedens rapinae vitium subsequenti puellae consensu satis purgari videtur; ita ut nulla amplius civilium legum poenarumque ratio habeatur adversus raptorem. Quod multo magis locum sibi vindicat in sponso sponsam suam abducente, cui jus Pontificium expresse parcit. (*Cap. penult. de Raptor.*) Sed si non in solo raptu res steterit, sed aliae circumstantiae intervenerint, quibus factum solemne atroxque evaserit, veluti si adhibita sit vis armata, concitata turba, commissa caedes: utique per subsequens matrimonium publica vindicta nequaquam abolenda videtur. (*Clar.* §. *Raptus num.* 8.)

2. Quod si nostris moribus licet raptae injuriam dissimulare, et subsequenti consensu vitium antecedens purgare; multo magis licebit parentibus pactione, aut dissimulatione injuriam sibi irrogatam remittere; quin ullam poenam, turpemque notam incurrant. Fas vero eis amplius esse non debet raptorem in flagranti crimine deprehensum occidere. Prae-

trimonio laesa resarciatur eorum existimatio; at indulto raptoribus conjugio, nihilominus putarunt legitimas de ipsis poenas esse sumendas ad satisfactionem publicae delicti ultionis. *Zeigler. ad Leg. unic. Cod. de rapt. virg. Papon. Lib. XXII. Arrest. cit. IV. Christin. Vol. I. dec.* 334. *n.* 14. Sed singularis isthaec doctrina fini quodammodo adversatur legum Canonicarum, quae eo potissimum respexisse videntur; ut nempe facilius sacramento matrimonii omnis praecedens peccati macula abstergeretur.

-ter enim quam quod periculose ferrum privatis porrigitur, quod a Magistratu distringendum est; spe matrimonii, quod legitime potest iniri raptam inter atque raptorem, tollitur magna ex parte nota atque infamia ex raptu proficiscens in puellam, ejusque consanguineos, atque parentes. Postremo vix est, ut moribus nostris bona raptoris possint raptae addici. Quandoquidem, ut scribit *Matthaeus*, (*ad lib.* 48. *Dig. tit.* 4. *cap.* 4. *n.* 9.) generaliter placuit neminem ex caussa perpatrati criminis simul et bona et vitam amittere, excepto crimine majestatis. Non tamen deneganda raptae, vel vi stupratae actio civilis adversus raptorem in id quod interest, quoniam difficilius maritum invenire potest, quemadmodum fori usu observatur.

CAPUT VIII.

De Plagio.

I. *Quid Plagium? Qui Plagarii?*
II. *Quomodo Plagium differat a furto, atque raptu?*
III. *Quaenam Plagiariorum poenae?*
IV. *De Plagiis litterariis.*

I. *Quid Plagium? Qui Plagarii?*

1. Sequitur nunc, ut de plagii crimine videamus, quo etiam vis infertur civium personis. Plagium etenim fraudolenta suppressio liberi hominis, vel servi alieni, ducto nomine a graeco verbo απο τε πλαγιε

vel πλάγιον, (*Alciat. I. pareg.* 47.) quod non solum transverse seu oblique; sed et fraudolenter significat. Dolo siquidem et per fraudem si liberi homines, si alieni servi abducantur, celentur, supprimantur; tunc plagii crimen habebitur. (*Dig. lib.* 48. *tit.* 11. *Leg.* 1. *et* 6.)

2. Hinc plagiarius erit quicumque dolo malo hominem liberum celaverit invitum, aut vinctum retinuerit, emerit, vendiderit, aut hujusce fraudolentis improbaeque rei particeps consciusque dolose fuerit: Sic quoque pro Plagiario (1) reputabitur qui alienos servos induxerit, ac sollicitaverit ad fugam, qui eos dominis nescientibus celaverit, in vinculis habuerit, (*Cod. lib.* 9. *tit. Leg.* 2. *et* 9.) qui emerit vendideritque, et qui demum conscius fuerit harumce rerum. Tandem recte nonnulli tradiderunt Doctores quasi plagii teneri, qui exigua pecunia, subdolis illecebris, falsisque promissionibus incautos adolescentes alliciunt, ut in numeros sese referant, et militari saeramento adstringant. (*Amendol. de del. et poen. tit.* 3. §. 6. *num.* 36)

(1) Notavit *Cujacius in paratitl. Cod.* Plagiarios a Veteribus *Lavernas* etiam appellatos. Quod si verum est ut bene animadversum est a *Matthaeo ad Lib.* 48. *tit.* 12. *Dig. cap.* 1. *n.* 2. dicere oportet hujusmodi nomen esse et generis et speciei. Nam fures omnes generatim dictos fuisse *Laverniones Festus de verb. signif.* diserte tradit, quod sub tutela degerent Deae *Lavernae*, cujus in abdito luco praedam dividebant.

II. *Quomodo Plagium differat a Furto, atque Raptu.*

Quaeri potest quemadmodum a Furto, atque Raptu differat Plagium. Commune porro id habent Plagium ac Furtum, ut utrumque crimen clam fiat, et absque vi; (1) sed Furtum lucrifaciendi animo committitur Plagium vero celandi hominis, aut supprimendae libertatis caussa perpatratur; ex quo quidem plane diverso delinquendi scopo potissima oritur differentia, quae inter haec duo crimina intercedit. Ac certe si quis servum celet, aut rapiat ad captandum lucrum, is non plagiarius, sed fur dijudicandus erit. (*Voet. in Pandect. tit. de plag.*) Sed Jure Romano res aliter se habet circa liberos homines, qui si supprimantur, semper plagii crimen locum habet, praesertim post ablatam parentibus potestatem filios ex arbitrio vendendi; nisi constet sive mares sive foeminas libidinis explendae caussa abductas fuisse. Nam hoc casu non quaeritur de plagio, sed dumtaxat admissum dicitur crimen Raptus, (*Dig. lib.* 48. *tit.* 11. *Leg.* 6.) de quo paulo ante (*Cap. super.*) egimus. Finis siquidem quem sibi propositum habent qui rapiunt sive mares sive foeminas, ut eis scilicet libidinose fruantur, Plagium a Raptu distinguit.

(1) Quid si non fraudolenter, ac per cuniculos, sed vi liber homo supprimatur, surripiaturque servus alienus? Tunc habebitur plagium violentum, quod juxta Ius Romanum Lege Julia de vi gravius vindicandum esse liquet *ex Leg.* 1. *Cod. ad Leg. Fab. de plagiar.*

III. Quaenam Plagiariorum poenae?

1. Homines liberos supprimere invitos, alienos servos domino imprudente celare jure ac merito visum est semper grave facinus, et non levi poena coercendum. Hinc recte in usu Romae olim esse desiit poena pecuniaria, quae lege Fabia erat Plagiariis indicta, (*Gravin. Orig. Jur. de leg. et S. C. n.* 107.) coepitque sequentibus temporibus extra ordinem durius cum eis agi, atque ut plurimum damnatione in metallum. (*Dig. lib.* 48. *tit.* 11. *Leg. ult.*) Tandem imperatoriis constitutionibus ad extremum usque supplicum protensa est poena plagiariorum, exemplo fortasse ducto ex Mosaicis, (1) atque Atticis legibus; quae hujusmodi sycophantas omnino morte afficiendos praescripserant. Enimvero, ut inquit *Imperator Constantinus M.* (*Cod. lib.* 9. *tit. leg. ult.*) si flagitiosi homines viventium filiorum miserandas parentibus intulerint orbitates, meret profecto illorum scelus gravissime puniri. Sic quoque severiori animadversione digni esse videntur qui homines sive servos, sive liberos suppressos procul a patria amandaverint, aut alteri vendiderint a quo in longinquas regiones transferrentur.

---

(1) *Si deprehensus fuerit homo sollicitans fratrem suum de filiis Israel, et vendito eo acceperit praetium, interficietur ut auferas malum de medio tui. Deuteron. Cap. XXIV.* Ad hanc Mosaicam sanctionem se refert jus Canonicum *in Cap.* 2. *de Furt.*

2. Hodie quoniam aliquando non desunt qui plagium committant, pro modo admissi, solet hujusmodi crimen Judicis arbitrio coerceri; praesertim si pueri supprimantur e parentum suorum sinu fraudolenter (1) abstracti. (*Mysing. ad lib. 4. tit. ult. Inst.* §. 4.) Severissime autem animadvertitur in eos, qui cujuscumque aetatis, et conditionis homines inscio loci domino, nec auctorante Magistratu, aut vi, aut fraude collegerint, celaverint, atque in alienum territorium transmiserint; ut in militares manipulos relati signa sequi cogantur extranei Principis. Quod fit etiam (*Caravit. Instit. Crimin. lib. 4. §. 1. cap. 70. num. 24.*) adversus nautas, qui liberos homines suis navibus malis artibus impositos trajecerint in longinquas regiones, ut eos pro mancipiis vendant.

IV. *De Plagiis litterariis.*

1. Nihil est, quod frequentius audias non solum mediocribus, sed etiam primae notae Scriptoribus vulgo objici, quam eos aliena scrinia expilasse, scriptaque subripuisse, atque in sua opera sive clam sive palam transtulisse; quin immo non raro legas Auctores, qui hujusmodi accusationem sibi invicem intentare haud quaquam vereantur. (*Mencken. de char-*

---

(1) Memorandum de improbissimo Plagiario sumptum capitale supplicium commemorat *Albin. chron. Misnen. p.* 1. cap. 21. apud *Mencken. Script. rer. Germ. Tom.* 1. *pag.* 47. et *Bohemerus* refert *Elem. Jur. Crim. sect.* 2. *cap.* 15. *post.* §. 198. *se nuper una cum aliis Judicibus fustigationem dictasse mulieri quae infantem, ut alios mendicando ad misericordiam flectere eo facilius posset, dolo malo surripuerat.*

latan. Eruditor.) Non erit igitur inopportunum heic appendicis loco aliquid breviter dicere de Plagio litterario quod commune litteratorum virorum crimen, vitiumque esse censetur.

2. Duplex distingui debet genus Plagii litterarii; ut quod necessarium, sua natura est, innocuum, laudabile, ab altero probe secernatur, cujus turpitudo ac nequitia semper est vituperanda, aliquando etiam poenis foret afficienda. Cum tot ab orbe condito ad nostram usque aetatem effluxerint saecula, quibus jamdiu ubique fere terrarum, atque apud universas pene Gentes proditae, auctae, exercitae, illustratae Artes omnes, Scientiae, atque Disciplinae; mirum videri non debet, si quidquid poterat circa illas vi et acie humani ingenii depromi, fierique; id multo abhinc tempore late abundeque praestitum fuerit, atque perfectum. Certe a Veteribus quaesita sunt omnia; tentata, invecta, quae nosse, adsequi, facere hominibus licuit; ita ut eorum cura, diligentia ac labore Recentiorum studia prorsus sint praeoccupata. (*De Januar. Resp. J. C. pag.* 254.) Ac in immenso pene numero Auctorum cujuscumque aetatis, ordinis, nationis qui singulas Scientiarum, Artiumque partes sollertissime investigarunt, excoluerunt, illustrarunt; in tanta copia librorum, quibus universa humanae sapientiae supellex collecta, disposita, exornata; quid, quaeso, restat ulterius comminiscendum dicendumque, aut quis tam stulte superbus sibi blandiatur novi aliquid se posse in medium proferre? Apposite, sciteque ait *Terentius* (*Eunuch. in prolog.*)

Nullum est jam dictum, quod non si dictum prius.

2. Itaque nihil Scriptoribus nunc reliquum est, quam ut a veteribus fontibus novos quodammodo rivos deducant, nempe ab Auctorum, qui eos antejerunt, scriptis excerpant quae in suorum Operum usum derivanda esse arbitrantur. Nemo igitur jure potest succensere iis, qui scribendi edendique libros provinciam suscipientes laboris et periculi plenam, coguntur praecedentium Scriptorum vestigiis insistere, jampridem ab aliis cogitata, inventa, tradita hinc inde arripere, et sua in scripta transferre; si id agant apte, opportune, prudenter, ac propter indolem rei, de qua ipsi quoque disserere instituunt. Hoc enim pacto aliena quodammodo sua facere idcirco nequit de plagii crimine accusari, (*Jacob. Thomas. de plag. litter.*) quia nimirum necessario id facimus quicumque scribimus libros:

Floriferis ut apes in saltibus omnia libant,
Sic omnia nos.

3. Caeterum sine modo expilare aliena scripta, ex iis indiscriminatim, praeter necessitatem, non apposite excerpere, exemplare et quod facit ad rem et quod non facit, atque ita tamquam ex diversis simul contextis versicoloribus lapillis musivum inelegans opus; sic alienis sententiis verbisque male consutum librum conficere, quemadmodum fieri non raro videmus, id certe nequit a plagii nota excusari. (*Duan epist. de Plagios ad Balduin.*) Quid vero dicendum de iis Scriptoribus, qui supprimunt Opera, tacent nomina Auctorum, a quibus hauserunt quae velut a se primum animadversa, prodita, enucleata in medium

proferunt? Quemadmodum *benignum est, et plenum ingenui pudoris*, ut monet *Plinius*, (*in Praef. hist. nat.*) *fateri per quos profeceris; sic contra obnoxii est animi deprehendi in furto malle, quam furtum reddere*. Quod si quis adeo fuerit impudens, ut aliena Opera tamquam sua aut perfidiose venditare, aut audacter in lucem emittere non vereatur, et aliorum labores sibi falso adscribere; plagii crimine, quo se hujusmodi furfuris homines turpissime obstringunt, non solum summa dignum est vituperatione, (*Gregor. Syntagm. jur. lib. 36. cap. ult.*) sed etiam deberet iis flagitio paribus poenis coerceri, quibus posset haec pestis a Litteraria Republica feliciter tandem aliquando depelli.

CAPUT IX.

De Injuriis.

I. *Quid injuria, et quotuplex?*

II. *Quando re fiat Injuria?*

III. *De Injuriis verbalibus.*

IV. *Quibus personis illatae Injuriae ad nos pertineant?*

V. *Injuria evanescit deficiente animo injuriandi.*

VI. *Quaenam injurias inferentium poenae, ubi de actione ad palinodiam.*

VIII. *Quoto tempore agi possit pro injuriis, et quando earum remissioni locus factus esse videatur?*

I. *Quid Injuria, et quotuplex.*

1. Injuria, ut a nominis significatione exprimenda disserendi capiam exordium, id omne generatim dicitur, quod non jure fit. (*Dig. lib.* 47. *tit.* 4. *leg.* 1.) Sed peculiari sensu injuriae vox accepta delictum illud praesefert, quod committit quicumque dolo malo alterum immerito laedit. Laedi autem alter ab altero potest vel re, vel verbis, vel litteris. Hinc quaelibet injuria commode distinguitur in realem, in verbalem, et inscriptam. (*Caravit. Instit. Crim. lib. I.* §. 3. *cap.* 21. *n.* 2.) Quae enim gestu obscaeno, vel per picturam alicui fit injuria, ea bene ad realem injuriam refertur. Hoc quidem Capite de injuriis dumtaxat tractabo realibus, atque verbalibus: injuriae vero litteris mandatae, eaque ratione proditae in vulgus mihi sequentis Capitis argumentum erunt; quoniam ex iis peculiare crimen oritur famosi libelli.

2. Caeterum omnis injuria vel gravis est, vel levis. (*Harprect. ad tit. Inst. de Injur.* §. *atrox.*) Facti indoles, loci temporisque circumstantiae, qualitas personarum (1) injuriam exaggerare possunt, et

(1) *Antonius Matthaeus*, quem semper honoris caussa nomino, non docte solum suo more; sed etiam diligentissime persequutus est quidquid ad hujusmodi de injuriis argumentum pertinere posse videtur. *Comment. ad tit. IV. Lib.* 48. *Dig.* Ac ut bene ipse animadvertit, non solum ex relatis circumstantiis injuria atrux evadit; sed etiam gravior videri debet quae a juvene fit seni, aut a viro mulieri infertur. Senibus enim summa

reddere atrocem. Ita si quis fustibus caesus sit, aut vulnere affectus, si in Theatro, si in foro, si cum sacra in Templo solemniter celebrarentur alicui sit injuria irrogata, merito ea gravis existimatur. Atrocior quoque est injuria, quam civis Magistratui, plebejus Senatori, Episcopis sacrisque Ecclesiae Ministris prophani homines, parentibus liberi intulerint. Locus etiam vulneris atrocem injuriam facit, ut si in oculo quis percussus sit. (*Dig. lib.* 47. *tit.* 4. *Leg. I.*) Tandem atrox quoque habetur injuria, qua pudicitia attentatur, quaeque ad publicam contumeliam spectat.

II. *Quando re fiat injuria.*

1. Age porro, injuria re fit, quando quis in aliquem inferens manus cum verberibus afficit, baculo pulsat, pugnis calcibusque conscindit, depalmat, vel quasi vapulaturus clamore, et minis insequitur, aut fimo corrupto perfundit, coeno lutoque oblinit; Tum injuria realis est prohibere quemquam re sua uti, fruique publico jure. (*Voet. ad Pandect. tit. de Injur. in princ.*) Facit quoque realem injuriam qui alienas aedes vi ingreditur. Nam debet sua cuique domus tutissimum esse perfugium. Praeterea injuria

---

reverentia praestanda est a junioribus, nec decet viros animi corporisque insigni robore praeditos in imbelles foeminas saevire. Hinc contra levius videri debet si senes molesti sint adolescentibus, immo ferendi patienter si lingua moveant acerbius, aut manu percutiant; despiciendaeque a viro prudenti prorsus sunt muliebres injuriae. Quippe invalidum omne natura querulum, quique manu nequit linguae intemperantia ulcisci Solet.

re fit, quoties non debitoris quasi debitoris bona infamandi caussa occupantur, aut ad alicujus invidiam contemptumque vestis mutatur. Quod si virgini, aut matronae abducatur comes, si honestae mulieris pudicitia sive furtim attrectando, sive palam oscula rapiendo attentetur; tunc quoque realis injuria commissa videbitur. (*Dig.* 47. *tit.* 4. *Leg.* 15.)

2. ad hoc injuriarum genus pertinent, quae gestu fiunt injuriae, ut si quis protenso digito medio, quem Graeci ακτακυγον, Latini impudicum, et infamem vocarunt, hominem denotet cinaedum; aut si quis stricto pugno duobus tantum digitis instar cornuum extensis virum designet ad uxoris adulteria conniventem. Aliquando autem contingit, ut monstruosa, vel infami pictura (1) quis alicui vel ludibrium, vel dedecus creare velit. (*Matth. ad' lib.* 47. *tit.* 4. *Dig. cap.* 1. *num.* 1.) Quae hoc pacto irrogatur injuria in censum refertur earum, quae re fiunt.

---

(1) *Auctor. Rhetor. ad Heren. Lib. IV.* scripsit picturam tacitum esse poema; unde nonnulli picturam ad aliquem irridendum comparatam contenderunt comprehendendam esse sub famoso libello, quod muta imago non minus, ac injuriosa carmina loquatur. Sed bene laudatus *Matthaeus cit. loc.* observavit ea ratione injuriam, quae manu telove fit tamquam scriptam censeri posse. Quid enim tam luculenter loquitur, quam madens sanguine vulnus, aut vulnere obducto superstes in fronte cicatrix?

III. De injuriis verbalibus.

1. Quandoquidem vehementer proni ingenio sunt homines ad mutuas contentiones, litesque; hinc est ut frequentissime alter alterum injuriosis verbis prosequatur, nec ulla fere dies abeat, quin non aliqui injuriarum in Judicio postulentur. Quid enim communius, quid facilius, quam pervicacem hominem verbis injuriam alicui inferre? Infertur autem verbis injuria, tum quando in coetu, vel cum vociferatione (1) aliquid dicitur ad alicujus opprobrium, invidiam pudoremque pertinens; (*Dig. lib.* 47 *cit.* 4. *Leg.* 15.) tum etiam quando extra coetum et sine vociferatione id objicitur, quod legibus moribusque Civitatis turpe est, atque probrosum. Injuria in praesentem prolata, vocatur contumelia, in absentem proprie diffamatio nuncupatur.

2. Quod si crimen alicui sive absenti, sive praesenti objiciatur poterit, ne ipse injuriarum agere adversus objicientem? Scissae sunt hac super re Doctorum opiniones. Nonnullis enim visum est non solum teneri injuriarum, qui crimen falsum objecit, sed etiam qui (2) verum. (*Argentr. ad cons. Brit.*

---

(1) *Convicium* peculiariter appellatur, quae cum vociferatione fit injuria, pluribus vocibus in unum collatis, quasi convocium. V. *Dolet. Comment. Ling. lat. v. Convicium.*

(2) Quamquam *Constantini M.* constitutione relata *in Leg.* 1. *Cod. Theodos. de famos. libel.* quicumque alienam laeserit famam teneretur objecta crimina comprobare, nec tamen poenam effugeret si vera demonstrasset; tamen abrogata illa esse videtur ab *Imperatore Justiniano*, qui *in Leg. un. sub Codicis*

art. 627. *n.* 1.) Quippe patere dicunt unicuique justam accusationem, facultatemque denunciandi delicta Magistratibus, ut eorum auctores legitime innotescant, atque puniantur; nec proinde fas esse praetermissa forma exequendarum legum aliquem criminis redarguere. Contra contendunt alii permittendum, ut homines per rixam incalescentes delicta detegant. (*Jur. Clar.* §. *Injuria n.* 15.) Sic enim manifesti fiunt flagitiosi, qui alioqui laterent. Nec si notum jam sit objectum crimen, verendum, ne bono nomini detrahatur illius, qui delinquendo famosus eo ipso evasit, opprobriique plenus. Fuerunt etiam quibus placuit distinguere an crimen, quod objectum est, detegi intersit Reipublicae, velut conjuratio, caedes, latrocinium; an ad Rempublicam non attineat, ut concubinatus, ebrietas etc., quae potius vitia sunt, quam delicta. Ac priori casu locum non esse censent instituendo injuriarum judicio, (*Farinac. quaest.* 105. *part.* 5.) posteriori vero bene de injuria agi posse. Mihi quidem opinio illorum magis arridet, qui negant facinus verum notumque objicientem injuriarum postulari posse, quae opinio congruentior est cum Romana Jurisprudentia.

3. Quoties vero naturae, vel fortunae vitium objicitur, paupertas, exempli gratia, caecitas; toties diffitendum non est, quin adversus objicientem injuriarum agi possit. Neque enim quibus divino beneficio quis caret malis, atque incommodis, eadem

---

cod. tit. probantem delicta alteri objecta non poena, sed immo laude praemioque dignum esse declaravit.

impune licitum ei esse debet aliis exprobrare. Profecto nihil ut plurimum hujusmodi exprobrationibus aegrius homines ferre solent; quin immo saepe eis adeo accenduntur ad iram, ut omni ope sese ulcisci nitantur.

4. Caeterum conviciis non solum maledictisque, sed etiam alio modo verbis injuria committitur, velut si turpia, ac obscaena verba dicantur puero, vel foeminae honestae, etsi alterutriusque pudicitia non attentetur. Castae enim aures vehementer offenduntur impuris sermonibus, qui imbecilles, atque insolentes flagitii animos facile possunt corrumpere. Hinc summa hujusmodi personis debetur reverentia, nec permittendum, quemadmodum Sapiens ille dicebat, ut quidquam dictu visuque foedum in eas penetret aedes, intra quas puer educatur, aut virgo custoditur.

IV. *Quibus personis illatae injuriae ad nos pertineant?*

1. Injuriis porro non solum ipsi possumus lacessiri sive absentes, sive praesentes, (§. III.); sed etiam affici per personas, quae nostrae subsunt potestati, vel erga quas perpetuus vehemensque noster esse solet affectus. Primi generis personae sunt servi, adversus quos si quid atrocius admissum sit, quod aperte cedat in domini contumeliam, poterit iste injuriae auctorem in judicium vocare: (*Instit. tit. de Injur.* §. *patitur*) quod dicendum est quoque de liberis hominibus, qui mercede conducti nobis serviunt: Est siquidem in hos quoque nonnullum

nobis imperium. Ad alterum genus personarum in primis pertinent liberi sive adhuc positi sub patria potestate, sive emancipati. (1) Per illos enim pater injuriam patitur, habetque jus ob eam agendi contra injuriantem; levis licet sit contumelia liberis irrogata. Sponsa quoque, et uxor merito numerantur inter personas, quas arctiori affectu prosequimur; unde in sponsum, in virum redit injuria uxori, sponsaeve illata: utrique propterea datur eo nomine judicium injuriarum. (*Dig. lib.* 47. *tit.* 4. *Leg.* 15.)

2. Quin immo nobis per mortuos etiam fieri potest injuria (Lib. I. Cap. X. §. XI.). Nam si cadaver defuncti afficiatur injuria, aut si ejus fama lacessatur; ad haeredis bonorumve possessoris existimationem id pertinet. Item si statuta patris caesa sit saxis, si defuncti ossa sine venia fuerint effossa, (*Dig. cit. loc. Leg.* 1. *et* 27.) qui utrumque fecerit Jure Romano filiis haeredibusque injuriarum tenetur.

---

(1) Emancipatio jus quiritarium patriae potestatis e medio tollit; at naturalis affectus eamdem semper in patre vim habet, sive emancipatus sit filius, sive subsit adhuc patriae potestati. Hinc non bene Jus Romanum ut patri fiat per filios injuria requirit, quod hi in illius potestate sint. *Inst.* §. *patitur de injur.* Nec melius Interpretes tradiderunt per omnes domesticos injuriam fieri patri familias, per cognatum toti cognationi. *Menoch, de arbitr. cas.* 262. Nam si ut *Ulpianus Leg.* 1. §. *Item aut Dig. de injur.* rectissime docet, potestatem et affectum duas esse caussas, ob quas videatur facta nobis injuria; nequit profecto ad domesticos cognatosque res porrigi, qui non omnes potestati subsunt patrifamilias, nec tam vehementer, quam liberi, sponsa, uxor ut plurimum diliguntur.

V. *Injuria evanescit deficiente animo injuriandi.*

1. Sed sive per nos ipsos sive per alios queramur injurias nobis esse illatas; certum est earum nomine incassum agi; si ille, a quo sunt profectae, non habuerit animum infamandi. Hac de caussa injuriarum non tenentur qui castigandi vel reprehendendi gratia aliquid grave alteri faciunt vel dicunt, veluti praeceptores, qui discipulos verberaverint, corripuerint. (*Caravit. Inst. crimin. Lib. IV.* §. 5. 1. *cap.* 24. *n.* 10.) Sic quoque necessitas elevandi alienum testimonium ab injuriarum judicio eum eximit, qui testi crimen objicit, in primis si possit illud probare; quemadmodum sui commodi ratio liberat objicientem ei, qui petit haereditatem, quod legitimus non sit. Item excusatur qui alium dum certat, aut per jocum sive re, sive verbis imprudens laesit. (*Dig. lib.* 47. *tit.* 4. *Leg.* 4.) At secus censendum erit de eo, qui emissa protestatione convicium alteri dicit, exempli gratia *salvo honore tuo*, *salva reverentia*, aut *quod pace tua liceat dicere*, *fur es*. Ut enim scitissime notavit communis schola Doctorum, (V. *Alciat. ad Leg.* 40. *Dig. de V. S. n.* 20.) vana est, nihilque prorsus valet protestatio factis dictisque contraria. Quid vero statuere oporteat quando actor affirmat reum animo infamandi injuriam sibi irrogasse; iste vero inficiatur se dolo egisse, facile intelligitur. Quandoquidem in dubio casu injuriandi animo facta praesumi debent quae natura sua sunt probrosa; unde unanimi consensu tradunt Romani Juris Interpretes onus probandi contrarium in reum incumbere.

2. Tandem excusari et ille debet, qui convicium convicio ultus est. Nam qui provocavit primus, caussam alteri praebuit conviciandi. Est quidem cuique in promptu legitima ratio calumniantium injurias repellendi implorata Magistratus auctoritate, (*Gaill. lib. II. Observ.* 100.) sed pauci solent tam frigido esse animo, ut non statim justo abrepti dolore par referant provocanti, eumque vicissim injuriis obruant. (1) Hinc aequissime receptum nec provocantem, nec provocatum audiendos esse, mutuasque injurias compensatione tolli.

VI. *Quaenam injurias inferentium poenae; ubi de actione ad palinodiam.*

1. Compertum est homines potissimum convenisse in hunc, in quo vivimus, civilem statum, ut ab alienis quisque tutus foret injuriis. Hinc videmus apud omnes fere Gentes praescriptas legibus poenas ad compescendam illorum audaciam, qui non verentur aliis esse molesti, et sibi innocuos injuriis lacessere. Apud Hebraeos convicia, si atrocius dicta ducerentur, ab ipso summo gentis Magistratu cognoscebantur atque puniebantur. (*Matth. V.* 22.) Varia autem erat aestimatio injuriarum realium, et mutilatione sequuta talioni erat locus. Tallio quoque propter membra ru-

(1) Haec ratio videtur constitisse *Vespasiano Imperatori* qui de jurgio quodam Senatoris, Equitisque Romani ita pronunciavit „ Non oportere maledici Senatoribus, remaledici civile, fasque esse.

pta, id est tumore vel livore decolorata, primum obtinuit Romae ex legibus XII. Tabularum; pro reliquis injuriis poena praescripta fuit viginti quinque assium. (V. *Ever. Otton. ad lib. 4. cap. 4. Instit*) Sed utraque hujusmodi poena cito exolevit, aliaque a Praetoribus introducta est, qua permittebatur injuriam passo eam aestimare, et vel tanti, vel etiam minoris condemnabatur reus; (1) quae quidem honoraria poena locum habebat si civiliter ageretur. Nam invaluit, ut criminaliter quoque agi posset ad injurias extra ordinem vindicandas. Ac quemadmodum olim Romae, (2) sic nunc quoque injuriae si leves levius, gravius vero si graves puniuntur, atque ut plurimum Judicis arbitrio, qui illas aestimare debet ex facti circumstantiis, ex tempore loco et qualitate tam patientis injuriam, quam inferentis; nisi res sit de levioribus adeo injuriis, quas queri magis quam exequi possumus, ut puta hominem callidum appel-

---

(1) Cur cito exoleverint hujusmodi poenae facile intelliget quicumque recolat, quae de poena talionis fuse diximus Lib. II. Cap. IV. §. XVI. ac de poena decemvirali 25. assium adnotavimus eodem Cap. §. II. Quae idcirco heic rursus meminisse non oportet, ne coctam jam crambem recoquamus.

(2) *P. Cornelius Sylla* legem tulit Corneliam nuncupatam, qua agebatur de injuriis, eademque lege praescriptae erant poenae adversus eos, qui alterum pulsassent aut verberassent, quique in alienam domum vi introissent, sive per fraudem ex tegulis, aliove modo se direxissent; unde appellati *Directarii.* Non apparet quaenam eae fuerint poenae, sed conjectari licet fuisse pecuniarias. *Everard. Otto. Instit. Lib.* 4. *cap.* 48. *Gravin. Orig. Jur. Civ. Lib. III.*

lando vulpeculam, vovaeem lupum; quasque propterea leges nulla dignas vindicta existimarunt. Jure quidem Romano severius agitur cum servis, qui flagellis caesi dominis restituuntur; liberi autem humilioris conditionis subjiciuntur fustibus; (*Dig. lib.* 47. *tit.* 4. *Leg. ult.*) caeteri tandem vel exilio temporario, vel interdictione certae rei coercentur. Neque vero diffitendum est posse Jusdicentem aliquando severissimas poenas Reis irrogare, si injuria atrocissima sit indole sua, vel talis propter circumstantias debeat reputari. Sic eodem jure Romano gravissime animadvertitur in Judicem, qui Decurionem alterius criminis gratia, quam laese majestatis torserit, nec non in eum qui ausus fuerit Principi convicium dicere, aut Magistratui injuriam facere. (*Cod. lib.* 9. *tit.* 7. *leg. un.*)

2. Verum enim vero hodiernis moribus frequentissime usurpatur actio ad palinodiam, qua actor petit; ut reus recantet injuriam verbis irrogatam: (*Matth. loc. cit. cap.* 3.) nam quae re facta est, non aliter sarciri posse videtur, quam damni, si quod illatum sit, reparatione. Quae quidem injuriae recantatio (1), ad quam Judex reum cogere potest, satis acerbum poenae sensum habet. Cum enim fiat ut plurimum in loco publico, non levem contrariis

(1) Actio ad palinodiam non jure Romano invecta, sed usu Fori apud nos introducta est. Ejus tamen originem non male quis repeteret a moribus veterum Romanorum. Et leviores quidem injurias ii purgabant emissa declaratione, *nollem dictum*, *nollem factum*. In gravioribus vero injuriis interponebatur sive in judicio sive extra judicium jusjurandum, hac formula expressum:

verbis injuriam verbis factam retractanti ignominiam irrogat.

VII. *Quoto tempore agi possit pro injuriis, et quando earum remissioni locus factus esse videatur.*

Sed non semper, nec quocumque tempore fas est persequi injurias, earumque a Reis poenas reposcere. Jure enim Romano, cui hodierni quoque mores adhaerent, anni spatio (1) circumscribitur tempus. (*Cod. lib. 9. tit.* 35. *Leg.* 5.) quo potest qui passus fuit injuriam agere adversus injuriantem. Quod cautum prudenter est, ne semina discordiarum inter cives diu vigerent, atque ut modus imponeretur odiis jurgiisque privatis. Certe qui per annum destitit queri de sibi illata injuria, ejusque satisfactionem expostulare; eo ipso satis ostendisse videtur se vel pie fortiterque remisisse laedendi injuriam, vel injuriae vindictam nihil curasse. Quin immo adeo in hac parte

---

juro te esse ac injuria indignum. Huic mori allusit *Sannio* apud *Terent. Adelph. act.* 2. *scen.* 1.

Novi vestra haec. Nollem factum!

Dabitur jusjurandum, esse te indignum injuria hac.

V. An. Robert, rer. Judic. Lib. 4. *pag. mih.* 107.

(1) Annus, quo praescribitur Jure Romano actio injuriarum, continuus ne, an utilis intelligendus sit, magnopere disputant eruditiores ejusdem Juris Interpretes, Communior veriorque opinio, quam amplectitur quoque supra laudatus *Matthaeus*, fert intelligendum esse utilem annum, quod veteres Jurisconsulti fere semper utilem interpretati sint annum de quo Praetor loquutus sit in suo Edicto.

connivent leges omittendae injuriarum animadversioni; ut sola dissimulatio satis esse existimetur ad abolendam injuriam; si lacessitus non desierit congressu et consuetudine laedentis uti; et si quae inter homines ex more regionis recepta sunt symbola mutui animi perseverantisque amicitiae praestare non praeterierit, *Guilielm. Grot. de princ. Jur. Nat. cap.* 14. *num.* 15.) inde validissima prodeunt argumenta dissimulatae injuriae, ultionisque remissae. Tandem pacto quoque, transactione, jurejurando aboletur injuria, si nempe laesus juraverit se remittere actionem, aut pretio oblato remiserit, aut precibus victus promiserit injuriarum se minime acturum. Dandus enim est veniae locus, ultroque sinendum; ut pax inter laesum, laedentemque redintegretur. Quod jus antiquissimum est inter Populos humanitate, moribusque civilibus praeditos. Leges enim Decemvirales pacisci Quiritibus de injuria jam olim permiserunt, quarum hoc *Gellius* fragmentum nobis conservavit (*Noct. Attic. Lib. XX. cap.* 4.): *Si membrum rupit, ni cum eo pacit: talio esto.*

CAPUT X.

De Libellis famosis.

I. *Quando locum habet crimen famosi libelli.*

II. *Quae poenae Jure Romano praescriptae adversus ejus criminis Reos.*

III. *An recte cogatur Reus ad palinodiam?*

I. Quando locum habet crimen famosi libelli.

Reliquum est, ut, quemadmodum supra (Cap. IX. §. I.) proposuimus, de injuriis disseramus, quae literis fiunt. Si quis non admodum gravi injuria alterum scripto afficiat, objiciatque aliquid, unde is illudi vel contemni possit si in epistola familiari quis hominem acerbius perstringat; postulari poterit injuriarum, nec impunitus dimittetur. (*Christin. Decis. Belg.* 202. *n.* 13.) At quando ad alicujus infamiam liber editur, vel carmen vel historia, vel ἐπίγραμμα seu inscriptio, ubi peculiare et non leve facinus ei objiciatur; tunc res gravior evadit, crimenque habetur famosi libelli. (*Cod. lib.* 9. *tit. Leg. unic.*) Hujus autem criminis reus aeque existimatur qui libellum composuerit, ac qui inventum vulgaverit, non illico corruperit, vel exusserit. Nec interest utrum auctor nullo nomine, an proprio libellum in vulgus emiserit, vel fictum nomen sibi adsciverit; utrum expresse nominaverit quem dedecore obruere aggressus est, an ita descripserit, ut nosci ab omnibus facile posset. (*Dig. lib.* 47. *tit.* 4. *Leg.* 5. *et* 15.) Nefas enim est sive palam, sive clam alterius famam adoriri; nullaque fieri cuiquam potest acerbior injuria, quam si famosa ei crimina non tam voce, quam scripto objiciantur. (1) Verba siquidem cito

(1) Aliquando quis ut suam, vel clientis caussam tueatur, poterit adversario, vel testibus ab isto productis absque ullo criminis metu ea objicere delicta, quibus illi justa creetur invidia, horum vero fides merito in discrimen adducatur. Tunc enim

labuntur, celerrime volant; at scripta propagantur facillime, et perpetuo manent.

II. *Quae poenae Jure Romano praescriptae adversus ejus criminis Reos.*

Nulla Romanis gens fuit, cui magis curae, ne proborum civium fama, bonumque nomen impune posset a quoquam scripto carpi, ludibrioque haberi. Nam Graeci parum aut nihil curabant quid alii de aliis obloquerentur, scriberentque; eorumque moribus proceres ipsi patebant Poetarum, praesertim Comicorum licentiae. Sed statim Romae voluerunt Decemviri (1) poenam mali carminis, seu libelli famosi capitalem esse. (*Cic. de Rep. ap. S. Aug. de Civit. Dei Lib. II.*) Progressu temporis fustibus (2) coercita audacia illorum, qui stylo cruento alios lacessere non vererentur, factique praeterea intesta-

non id fit dolo malo, sed jure aequae ac necessariae defensionis. Bene autem monet *Reg. Sanfel. decis.* 374. *num.* 7. *Advocato non licere objicere convicia in alteram partem, nisi quantum poscit utilitas caussae, et non ultra.*

(1) Verba legum Decemviralium, quae refert *Gothofredus*, haec erant: *Si quis carmen decantasset, quod alteri flagitium faxsit, capital esto.*

(2) *Augustum* legem scivisse, qua fustibus praescriptum Poetas plectendos esse, qui satyras scriberent, dubitare non sinunt sequentes *Horatii* versus *in Epist.* 1. ad eumdem:

> . . . . *Quin etiam lex*
> *Poenaque lata malo, quae nollet carmine quemquam*
> *Describi: Vertere modum formidine fustis*
> *Ad bene dicendum, delectandumque reducti.*

biles. Quod cum levius videretur, quam exposceret criminis gravitas, coeperunt auctores famosi libelli in insulam deportari. Tandem novissima *Imperatorum Valentiniani*, *et Valentis* constitutione (*Cod. lib.* 9. *tit. Leg. un.*) poena ultimi supplicii praescripta est adversus illos, qui libellum famosum scripserint, ediderint, vulgaverint, aut dolo malo id fieri curaverint: Sed hanc capitis poenam recte cohibuisse videntur Interpretes Romani Juris ad ejusmodi libellum, quo gravia et capitalia crimina alicui ab eo objiciuntur, (*Matth. ad lib.* 47. *Dig. tit.* 4. *cap.* 2. *n.* 5.) qui saevitiae Judicum, aut principis adrepere satagit: valde enim absurdum foret ob quamcumque contumeliam scripto factam reo capitis poenam imminere. Ac re quidem vera si famam solum et existimationem, non vitam salutemque alterius quis famoso libello appetierit; juxta modum injuriae, et diversam personarum qualitatem extra ordinem Judicis arbitrio puniendus erit. (*De Angel. de delict.* 1. *p. c.* 79.) Quod si capitalia sint alteri libello famoso objecta delicta, eaque auctor vera esse probaverit; hoc casu legitimas iste poenas non immerito evadet. Non est enim bonum et aequum condemnari eum, ut inquit *J. C. Paulus*, (*Dig. lib.* 47. *tit.* 4. *Leg.* 18.) qui nocentem infamavit; cum expediat peccata nocentium nota esse.

III. *An recte cogatur Reus ad palinodiam?*

Utrum vero si literis facta sit injuria, famosoque libello alicujus existimatio onerata, agi possit ad palinodiam quaesitum est diligenter suo more a

saepe laudato *Matthaeo.* (*ad Lib.* 48. *Dig. tit.* 4. *n.* 2.) Non desunt qui censent locum non esse palinodiae pro injuriis scripto objectis, atque evulgatis; quoniam injuria quae fit famoso libello gravior est, quam ut palinodia reus defungi possit. Ac jure quidem Romano publicum judicium pro illa vindicanda instituitur, quod elidi nequit privata actione palinodiae. Verumtamen si spectetur parum, aut nihil interesse inter injuriam ore prolatam, et scriptam injuriam; illorum videbitur potius opinio sequenda, qui tradunt indiscriminatim pro utraque ad palinodiam agi posse. Carmen quippe tam imbuit animum cum legitur, quam aures cum recitatur. Nec certe ulla opportunior occurrit ratio redintegrandae famae illius, qui famoso libello laesus est; quam si auctor cogatur palinodiam scribere, eaque crimini bene respondeus esse poenae videtur; ut scripto solemniter carmen recantet, qui literis injuriam intulit, et in vulgus propagavit. At quoties capitalia, et falsa crimina fuerint objecta, non erit incongruum; ut reus et recantare malum carmen debeat, et impudentiae suae atque temeritatis alias etiam sustinere poenas, quemadmodum *Matthaeus* opinatur.

CAPUT XI.

De Furtis.

I. *Furti etymon, atque definitio.*

II. *Quaeritur an Jure Naturali prohibitum sit furari?*

III. *Quid interveniat oportet, ut Furtum dicatur commissum; ubi agitur de eo, qui vi necessitatis cogente furatus est.*

I. *Furti etymon, atque definitio.*

1. Quae mox persequuti fuimus crimina, iis existimatio aliorum impetitur, bonumque nomen oneratur. Tempus nunc est, ut de delictis disseramus, quibus Cives bonis suis rebusque spoliantur. Ac nulla quidem istis crimina frequentius committi solent, praesertim in Civitatibus incolarum, divitiarumque copia refertis; (1) adeo ut in eis quotidie fere aliquis queratur se jacturam fecisse bonorum suorum, resque suas sibi detractas fuisse, quod fit potissimum Furtis.

---

(1) Quaenam sint ut plurimum caussae, cur tam frequenter delinquere homines videamus, et praesertim furta committere, Nos jampridem indicavimus *Lib.* II. *Cap.* XIV. hujus nostri Operis, ubi persequuti fuimus rationes criminum, quo fieri magis in ista humanarum civiliumque rerum conditione potest, antevertendi. Ne igitur actum rursus agere aggrediamur eo Lectores nostros ablegamus.

2. Furtum unde sit dictum non una fuit veterum Jurisprudentium, Grammaticorumque opinio *Sabinus* hoc nomen a fraude deductum existimavit *Labeo*, atque *Varro* a *furvo*, quod clam et obscure fiat, ac ut plurimum noctu, (*Gel. Noct. At. Lib. I. c.* 18.) Quamvis hujusmodi notationes ad rem eleganter alludant; vult tamen, et recte quidem *Matthaeus*, furtum a ferendo vel auferendo provenire, quod Graeci φῶρας dixerunt.

3. Pertinent haec ad Furt etymon; quod autem ad rem ipsam attinet, Furtum est, ut scitissime illud definiit *Cremanus*, (*Jur. Crim. Lib. I. par. 3. cap.* 7. §. 298.) *ablatio fraudolosa rei alienae mobilis facta invito domino, et animo lucrifaciendi.* Non enim juxta vigentes leges, receptosque hodie mores sola rei alienae contrectatio furtum facit; sed requiritur, ut ea sit ablata, et ab uno loco in alium amota; neque ut olim veteri jure Romano (*Dig. lib.* 47. *tit.* 1. *leg.* 1.) ita nunc quoque usus, et possessionis alienae rei furtum spectatur: (1) Cumque fures clam quidem ut plurimum, et sine strepitu armorum res auferant alienas; sed tamen aliquando non desint audaciores, qui vi adhibita, atque etiam districtis armis furentur; idcirco primo casu furtum

(1) Hinc jure Romano furti tenebatur creditor utens re sibi in pignus tradita, commodatarius, qui aliter quam concessum erat, usus esset re commodata etc. §. *Furtum autem* 6. *Instit. de furt.* quod nunc amplius non obtinet. Quomodo vero agi hodie possit adversus eosdem ob hujusmodi caussas tradunt *Voet. ad Pand. tit. de furt. num.* 1. *Covarruvias var. resolut. lib.* 3. *cap.* 15. *n.* 8.

dumtaxat habetur, altero casu dicitur commissa Rapina, de qua, quoniam peculiarem ea gravioremque furti speciem praesefert, distinctim sequenti Capite tractabimus.

II. *Quaeritur an Jure Naturali prohibitum sit furari?*

Instituentibus vero Nobis hoc Capite de Furto disserere, primo loco quaestio illa proponenda videtur, quam Scriptores pene omnes rerum criminalium attingunt, utrum scilicet furari jure naturali, an civili tantum prohibitum sit. Quam quidem quaestionem non arbitror otiosam esse, ut doctissimus *Antonius Matthaeus* existimavit, (*ad Lib.* 48. *Dig. tit.* 1. *cap.* 1. *num.* 9.) ratus nihil interesse quonam jure crimina interdicantur. Quae enim Natura ipsa sunt probra, ea semper admittere nefas est; at quae ab humana lege, et conventione pendent, obnoxia esse possunt mutationi, et aliquando pati exceptionem. (*Gregor. Synt. Jur. univ.* 37. *cap.* 1. *n.* 3.) Jam vero constat natura omnia esse inter homines communia, nec meum tuumque distingui. Sed non licuit hominibus diu naturali frui aequalitate, et universali rerum communione uti. Necessitate enim incommodis occurrendi, quae gravissima manabant ex hominum nequitia, et aviditate, nata est discretio mei atque tui, dominiaque rerum distincta sunt. (*Dig. lib.* 1. *tit.* 1. *Leg.* 1.). Non ergo furtum Natura prohibitum est, sed ejus interdictio jure Gentium in-

troducta videtur, (1) quo rerum proprietas invecta, et singulis personis adserta est. Quoniam vero jus istud Gentium, quod primarium vocant, non adversatur, immo consentaneum est naturali rationi; idcirco et ipsum appellatur jus naturale. (*Dig. lib.* 47. *tit.* 2. *Leg.* 2.) Quo sensu *J. C. Paulus* affirmavit furtum admittere lege naturali prohiberi, et a *Ulpiano* altero magni nominis Jurisperito scriptum est, furtum natura probrum esse. Furari porro non licet sine crimine, (2) quoniam nemo debet alienum jus intercipere potiundi rebus suis, invectum pro communi bono humanae societatis. Neque vero civilis status aliter consistere potest, atque incolumis perseverare; quam si sancta sit, atque intacta suorum cujusque bonorum proprietas, cujus ab alienis furtis rapinisque custodia fuit una ex praecipuis caussis (*Puffendorf. Jur. Nat. et Gent. Lib. I. Cap. III.*) cur

(1) Gentes olim non defuerunt quarum moribus institutisque furari extra crimen erat. *Aegyptii*, *Lacaedemones* furta, *Germani* latrocinia, *Graeci* piraticam non damnarunt. Sed singularis haec jurisprudentia, quae cum singularibus illarum gentium moribus consentiebat, trahi nequit ad exemplum; immo meret improbari. Repugnat enim furti licentia a rectae, et aequae Civilis societatis institutione; quam naturalis ratio jubet esse sedulo conservandam.

(2) Cessat furtum, quoties Deo auctore alienae res contrectatae sint. Deus enim supremus est dominus rerum, quo jubente vel permittente res possunt alienae tolli, earumque dominium juste ac legitime ab unis in alios transfertur. Hac de caussa docent Theologi omnes furti Hebraeos expertes fuisse qua auocte Dei jussu Aegyptios spoliarunt: *S. Augustinus de doctrin. christian. num.* 60. *vers. Sicut enim Aegiptii etc.*

segreges liberaeque familiae se simul conjunxerint; atque in civitates coiverint.

III. *Quid interveniat oportet, ut Furtum dicatur commissum; ubi agitur de eo, qui vi necessitatis cogente furatus est.*

1. Dicamus nunc de ipso furto, quod ut committatur duo haec necesse est simul interveniant, nimirum quod et dolo malo fiat, et invito domino. Nam si domino volente quis contrectet, jam contrectatio nequit furtiva videri, qualis reputatur solum, quae fit contra domini voluntatem. (1) Sic quoque sine dolo furtum fieri non dicitur, etsi fiat domino invito. Nullum siquidem crimen absque dolo contrahitur; (Lib. I. Cap. V. §. III. nec propterea furtum censetur esse commissum sine consilio, atque affectu furandi. (*Instit. de furt.* §. *placuit*) Hinc primo intelligitur furtum non cadere in res, quas sponte a se quis abjecerit, vel quae domino carent suntque nullius. In hunc censum potissimum referuntur ferae, bestiae, alites, pisces, fruges, gramina, her-

(1) Aliquando etsi ex voluntate domini quis capiat, furti tamen tenetur, ut si quis dominum decipiat simulato nomine alterius et persona: quod *J. C. Ulpianus in Leg. 7. §. apud Labeonem Dig. de furt.* eleganter hoc illustrat exemplo a *Matthaeo* etiam relato *loc. supr. cit. Dixeram Siliginario, ut quisquis nomine meo siliginem petiisset, ei daret. Quidam ex transeuntibus cum audisset, petiit meo nomine, et accepit. Furti actio adversus eum competit siliginario, non mihi.*

bae, quae in locis publicis, in agris, in sylvis inveniuntur. Haec, et hisce similia sine fraude a quocumque occupantur, nisi roborariis, forestis, piscinis inclusa, Principis, vel privati alicujus civis usui legitime reservata sint. Contra vero a furto non est immunis qui sustulit quod alteri casu ceciderit, vel humi jacens invenerit, ut id sibi habeat. Non enim dominium rei a se abdicavit, qui eam fortuito amisit; ac proinde nequit inventor sine fraude ullum super illa jus sibi vindicare. (1) Praeterea furtum non esse liquet aliquid per jocum alteri auferre, ut fieri aliquando videmus in hilariori convivio, familiarique conventu. Tunc quippe deest animus dominum re sua privandi. Neque vero facile praesumendum furari voluisse amicum qui quidquam ei tollit; sed existimandum non tam dolo intercepisse, quam jure amicitiae, quae postulat, ut omnia communia sint inter amicos; nisi aliunde constet evidentissime amicum dolo malo, atque ob fraudandum esse furatum. (*De Angel. de delict. part.* 1. *cap.* 58.) Quod multo magis censeri debet de socio, qui rei communis partem aliquam tollit. Credendum enim potius suo jure esse usum, quam furandi consilium iniisse. (*Dig. lib.* 17. *tit.* 2. *Leg.* 51.).

(1) In more positum est, ut qui velint omni suspicione carere, libello publice proposito testentur se invenisse, et quod invenerint domino reddituros, qui certa dederit rei ad se spectantis indicia. Quod si appareat dominus, rem ei suam restituere debet inventor, nec citra pactionem potest quidquam efflagitare pro praemio inventionis. Ut enim sapienter notavit *Matthaeus ad Lib.* 47. *tit.* 1. *Dig. cap.* 1. *n.* 10. improbus est, qui gratis probus esse non vult.

2. Sunt haec, quae de hujusmodi personis innuimus, extra dubitationis aleam posita apud omnes rerum criminalium Scriptores: At plures ex eis vehementer ambigunt, an furti crimen admittere dicendus sit ille, qui urgente necessitate aliquid alteri subripit, esculenta exempli gratia, aut poculenta. Ego vero humanius, et verius arbitror sensisse Doctores, qui tradiderunt furtum non facere eum, qui stimulante fame cibum alteri aufert. Etenim non fraude, non dolo furatur, sed necessitatis vi coactus, qua nulla potentior vis est; (Lib. II. Cap. V. §. V.) nec lucrifaciendi animo, sed ut stomachum expleat latrantem. (*Creman. de Jur. Crim. lib.* 1. *part.* 3. *cap.* 7. §. 300.) Hujusmodi autem in casu nemo inficiabitur reviviscere primaevam rerum communionem, suoque uti jure, qui tollit quod sibi necessarium est ad producendam vitam. Nam ita oportet intelligere introducta, et distincta esse jure Gentium dominia; ut tamen nulli hominum ea de caussa fame sit pereundum.

IV. *Quarum rerum furtum fit?*

1. Quoniam vero non agit animo lucrifaciendi qui quod suum est aliis aufert, propterea furtum committere dici nequit. Furtum enim fit solum auferendo res alienas. Sed si res propriae ab aliorum manibus vi adhibita eripiantur, si creditor rem sibi debitam nutu suo tollat; id utique non erit extra poenam, (*Voet ad Pandect. tit. de furt.* n. 2.) cum nemo jus sibi dicere debeat in bene instituta civitate, sed Magistratuum legumque uti praesidio,

auctoritatemque implorare. Neque vero in alienis, sed etiam in mobilibus dumtaxat rebus furtum cadit. Mobiles enim res proprie quidem auferri, immobiles invadi dicuntur. (1) Porro sub mobilibus comprehenduntur res omnes se moventes, jumenta, caeteraque animalia, et juxta Romanum jus servi quoque, et liberi homines in potestate domini, vel patris constituti. (*Instit. de Furt.* §. *interdum.*)

2. Nihil autem refert, utrum res magni, an parvi pretii ablata sit. Furtum siquidem non ex pretio pendet sublatarum rerum, sed ab animo lucrifaciendi aestimatur illius, (*Dig. lib.* 47. *tit.* 2. *Leg.* 26. *et* 37.) qui furatus est. Itaque etiamsi tollatur res minimi pretii, furtum commissum videbitur; ut de aqua hausta ex alterius cisterna invito domino, de aliena gallina sublata exempla prostant in jure Romano. (*Instit. lib.* 2. *tit.* 1. §. 16.)

3. Quod si quis ex acervo frumenti modium, ex armario, penu, involucro res aliquas, non omnes abstulerit; erit ne velut totius fur habendus, an ejus tantum quod sustulit? Sic responsum est a quibusdam Romanis Jurisconsultis, (*Dig. lib.* 47. *tit.* 2. *Leg.*

---

(1) Sed quibusdam placuit Veteribus etiam rerum immobilium fieri furtum, velut fundi locive, nec deest apud *Gellium Lib. II. cap.* 1. exemplum coloni, qui furti condemnatus est, quod fundo, quem conduxerat, vendito, ejus possessione dominum intervertisset, V. *Matth. loc. cit. num.* 8. Sed quoniam furtum cadit solum in rebus, quae efferri etiam possunt; idcirco illorum opinio merito abolita est. *Instit. de usu cap.* §. *quod autem.*

21. *et* 22.) quorum sententiam tamquàm severiorem alii merito respuerunt. Durum enim, immo vero et iniquum foret teneri quem earum rerum nomine, quas minime abstulit. Nec magni interesse arbitror potuerit ne tollere totum qui partem abstulit, an nequiverit, quia pondus fuerit impedimento. In delictis enim non animus solum, affectusque delinquentis spectandus; sed ratio quoque simul habenda rei ipsius, facti nempe criminosi. (Lib. I. Cap. III. §. IV.) Celebris etiam fuit non solum inter veteres Jurisconsultos, sed et apud Rhetores (*Quintil. Inst. Orat. Lib. VII. cap.* 4.) altera quaestio de duobus, aut pluribus, qui eamdem rem, exempli gratia trabem furati sint, utrum universi, an singuli furti teneantur? Multa quidem super hujuscemodi quaestione disputata sunt, quae heic non vacat referre. (1) Certe nemo proprie totius fur est, quia nemo solus abstulit totum; nec pro parte singuli furtum fecerunt, quod agatur de re integra, atque indivisa, veluti est trabs. Hinc tot existimandum erit facta esse furta, (*Bynkers. Observ. lib.* 5. *cap.* 8.) quot fuerunt personae, quae rem abstulerint, ita ut omnes de furto teneantur.

---

(1) *Hottomannus* pertractat subtiliter hanc quaestionem inter *Quaest. illustr. quaest.* 32., *et* 33. sciteque distinguit totum *continuum*, ut trabs, lignum, *et concretum*, quod partibus cohaerentibus constat, veluti navis, edificium, et *disjunctum*, ut grex etc.

V. *Quinam de Furto teneantur?*

1. Saepe contingit, ut qui nec expers dolo, nec vacuus animo lucrifaciendi aliquid invito domino surripuerit; furti tamen non teneatur. Quaedam enim sunt personae, adversus quas de furto non agitur jure Romano, cui communes mores hac praesertim in parte multum adhaerent. Si igitur maritus rem uxoris, vel contra uxor mariti intervertat, omnia quidem concurrunt, quibus furtum constat; cessat tamen famosa actio furti, ejusque loco datur actio non famosa de rebus amotis sequuto divortio; (*Dig. lib.* 47. *tit.* 2. *Leg.* 52.) quod invectum propter honorem connubii, mutuamque conjugum necessitudinem. Constante autem matrimonio nec actio datur rerum amotarum, sed jure gentium res condicuntur ab iis, qui non justa caussa possident; tantum abest ut conjugi conjugem permittatur extra ordinem (*Dig. lib.* 25. *tit.* 2. *Leg.* 1.) accusare de furto. Quod facere, multo magis filio non licet, si aliquid ex ejus peculio castrensi pater auferat. Tanta enim reverentia a filiis prosequendi sunt parentes, ut ne queri quidem ii debeant imprudenter, atque nimis aspere de furto ab his commisso. (*Dig. lib.* 37. *tit.* 15. *Leg.* 1. *et* 2.) ob eamdem porro rationem turpis actio furti non datur adversus matrem, avumque tam paternum, quam maternum. Sic quoque pietas non sinit, ut parentes criminaliter liberos persequantur ex caussa furti. (1) Huc accedit quod pater necesse non habet

(1) Alia enim de caussa Jure Romano nulla prodita est actio patri contra filium, qui aliquid ei furatus sit; quia ni-

eum filio litigare, sed ipse potest suo jure statuere in furem, et domesticae disciplinae vim experiri; nisi atrocitas, aut frequentia rei exigat, ut Magistratus efflagitetur auctoritas non tam ad poenam delicti furi irrogandam, quam ad pravum filii ingenium opportuna aliqua ratione compescendum, veluti est relegatio in aliqua arce. Tandem furti nomine accusandi nequaquam videntur ii, quibuscum arcta sanguinis conjunctio intercedit, ut frater, soror, patruelis, avunculus, nepos. Quamvis enim non sit assentiendum Doctoribus, (*Matth. loc. cit. num.* 12.) qui propinquos ad quartum usque gradum pro furto persequendos criminali Judicio non esse tradiderunt; tamen proximiorum affinium famae parcendum omnino esse videtur.

2. Contra vero non infrequenter evenit, ut qui rem alienam non contrectarunt; furti nihilominus teneantur, ut sunt illi, quorum ope et consilio furtum factum est. Consilium dat qui persuadet, impellit, instruit; fert opem qui quomodocumque furantes adjuvat. (*Instit. de furt.* §. *Interdum.*) Idem dicendum de eo, qui furem recipit, qui res celat furatas, qui denique eas scienter emit; quae quidem scientia arguitur in emptore ex emptione clam peracta, (*De Angel. de delict. c.* 60.) ex tenui pretio, ex persona venditoris, aliisque similibus circumstantiis.

---

mirum eo Jure filii vivo quoque parente domini censentur, participesque bonorum paternorum. *Leg.* 11. *Dig. de liber. et post,*

VI. *Variae exhibentur divisiones furtorum.*

Plures sunt Furti divisiones, quas *Harprhectus* singulari diligentia enumerat, atque exponit. (*Instit. lib. 4. tit. de oblig. quae ex del.*) Porro operae pretium est earum praecipuas heic referre. Ac primo Furtum distinguitur in manifestum, et nec manifestum. Quoties fur in ipso actu furandi, vel rem furtivam secum, quo destinaverat, perferens deprehenditur sive ab ejus domino, sive a vicino, sive ab alio quolibet transeunte; toties furtum est manifestum. Quando autem fur neque deprehensus, neque conspectus est cum re furtiva; tunc non manifestum vocatur furtum. (*Dig. lib. 47. tit. 2. L. 7.*) Praeterea furtum simplex aliud, aliud qualificatum esse perhibetur. Simplex appellatur furtum, cui adamussim convenit definitio superius allata, quodque nullis ingravescit circumstantiis. (*Bohemer. Elem. jur. crim. sect. 2. cap. 13. §. 159.*) Contra vero furtum dicitur qualificatum, quando scilicet tales intercedunt circumstantiae, quibus non parum ejus gravitas augetur. Jure Romano (1) invecta est prior allata furti divisio,

(1) Antiquiore Romano Jure furta in quatuor quoque genera, nempe conceptum per lancem et licium, oblatum, prohibitum, ac non exhibitum distinguebantur, seu potius quatuor erant species actionum, quibus ex caussa furti agebatur. Late de iis tractant eruditiores Interpretes, ac signanter *Alciatus parerg. jur. V. 8. 4. et Gravina noster Orig. Jur. Lib. I. cap. 49.*, qui ingenue fatetur conjectari quidem posse certo autem sciri non posse, quinam modus ille erat investigandi et concipiendi furta *per lancem et licium* constitutus Legibus XII. Tabularum.

at sequens ex usu fori descendit. Haec autem prae illa meret sedulo retineri; quoniam receptissima est, magnamque habet opportunitatem.

VII. *De Furto simplici, ejusque poenis.*

1. Age nunc; simplex furtum, quod scilicet nulla interveniens peculiaris circumstantia exagerat ex quantitate vel valore rei, super qua cecidit, vel parvum est, vel magnum. Si res minimi, vel modici valoris ablata sit, furtum erit parvum; contra vero magnum existimatur esse furtum, quod superat certum rei pretium, peculiaribus moribus legibusque cujusvis Nationis definitum. Tum vero *primum* dicitur furtum quod quis prima vice commisit, *reiteratum* appellatur, si diverso tempore res diversas furetur. (*Banniz. delin. Jur. Crim. par.* 1 *cap.* 39. §. 728.) Ac nemo non intelligit furtum magnum parvo gravius censeri; quemadmodum reputatur improbior, qui non semel, sed bis sed saepe furatus est.

2. Si Jus Romanum spectetur circa poenas simplicis furti aliter legibus XII. Tabularum cautum initio fuerat de fure diurno, aliter de nocturno, (*Gell. Noct. attic. lib.* 11. *cap. ult.*) Iis enim permissum noctu furantes impune a quocumque occidi, quod inter tenebras noctis graviori homines metu comprehendantur, atque impendente vitae rebusque periculo omnis honesta sit ratio expediendae salutis. Idque fas erat quoque adversus fures diurnos,

si se telo defendissent; (1) dummodo interempturus imploraret prius fidem Quiritium, quo clamore testificaretur furem a se deprehensum esse. (*Dig. lib.* 47. *tit.* 2. *Leg.* 54.) Qui vero manifesti fures interdiu furtum facerent, nec se telo defenderent; eos Decemviri si liberae conditionis, verberatos addixerunt illi, qui furtum passus erat, si servilis sortis jusserunt virgis caedi, et de saxo praecipitari. At pro furtis non manifestis non alia, quam dupli poena decemviralibus legibus imposita fuit. (2) Postea a jure decemvirali discessum est, (*Bynkersh. Obs. Lib. III. cap.* 16) aeque ex edicto Praetoris poena furti manifesti fuit quadrupulum mere poenale. Tandem coepit in fures extra ordinem criminaliter agi apud eum, qui praeerat criminali jurisdictioni, (*Dig. lib.* 47. *tit.* 1. *Leg. ult.*) quique pro qualitate admissi poenas suo arbitrio dictabat. Sed pleraeque Septentrionales Gen-

---

(1) Permissio quoque occidendi furem sive diurnum sive nocturnum deinceps cohibita est, licuitque interficere solum si se telo defenderet, parcique ei sine periculo non posset. *Leg.* 9. *Dig. ad Leg. Cornel. de Sicar.* Si enim alia occurrat ratio sibi rebusque suis consulendi, exempli gratia claudendo januas, seras iis admovendo, aliorum implorando auxilium, tunc nefas est, et quidem homini christiano, furem hac mortali, et simul felici aeterni aevi vita privare. Unde mirandum non defuisse qui scripserint nunc quoque permissum esse ad nocturni furis caedem illico convolare.

(2) *Cujac. Obs. lib.* 19. *cap.* 12. bene notavit, cur Praetor majorem mulctam indixerit furi manifesto, quam esset illa a non manifesto fure rependenda, nimirum ut plus consequatur qui diligentius custodit res suas, fuitque promptior ad persequendum, deprehendendumque furem.

tes, a quibus Romanum Imperium deletum est, non alias ut plurimum poenas adversus fures noverunt, quam pecuniarias. (*Heinec. Jur. Germ. Lib. II. tit.* 19.)

3. Legibus autem, moribusque hodiernis variae ubique fere pro furtis constitutae sunt poenae, quae ita locum habent; ut simul teneatur Judex curare, ut fur inhaerentem sibi impleat obligationem res ablatas domino restituendi, cujus juri ob passum furtum nihil detractum est. Si parva sint furta, modice delinquentes coercentur, carcere, puta, fustigatione, exilio. (*De Ang. de del. part.* 1. *cap.* 59.) At pro magnis furtis, proque furtis reiteratis ubique gravius animadvertitur in delinquentes; et alicubi poenae adeo exasperantur; ut qui rem certi pretii, vel definitam pecuniae quantitatem abstulerit, quive ter furatus, sit licet parvi momenti res, aut exiguum aeris pondus, extremo supplicio crimen suum luere cogatur. Quod quidem utrum stare possit, si ad recti aequique trutinam exigatur, opere pretium esse videtur nunc sigillatim diligenterque investigare.

VIII. *An fures ultimo supplicio puniendi?*

1. Si poenales leges spectentur, quibus pleraeque hodie utuntur Europae Gentes; nemo sapiens non poterit miseram dolere nostrorum hominum vicem, eisque cum *Tragico Seneca* (*Her. fur. ver.* 741.) oggerere:

. . . . . *Scelera taxantur modo majore vestra.*

Ao re quidem vera iisdem legibus fere semper occurrunt delictis propositae poenae, quae vel a vero aberrant suo fine, verguntque etiam in publicam privatamque perniciem; vel longe sunt acerbiores, quam natura ferat cujusque admissi. Quod potissimum deprehenditur circa furti poenas. Quis enim non horreat videns eum, qui pluries abstulit tenues vilesque res, aut semel certam quamdam pecuniae quantitatem furatus est, hodiernis legibus laqueo puniri? (1) An ulla est proportio inter centum, puta,

---

(1) Nemo adeo ferreus erit, opinor, qui non tam atramento quam sanguine scriptam non existimabit notissimam constitutionem *Imperatoris Friderici* 1. 2. *Feud.* 27. *v.* 8. qua poenam laquei generatim indixit adversus eos, qui furati essent quinque solidos. Quid ne quinque solidi pluris faciendi, quam hominis vita? Digna tyranno, non aequo Principe constitutio, digna feroci omnisque civilis cultus experte saeculo, quo Fridericus imperavit. Neque ab inhumanitatis nota eum bene vindicarunt nonnulli Interpretes, quos inter a nobis saepe laudatus *Matthaeus cit. loc.* exponentes Fridericianam constitutionem de furto cum *pacis publicae violatione conjuncto.* Quippe id fundamento carere luculentissime demonstravit *Schulterus Ex. LXIX. th.* VII. et quamvis verum esset; tamen Fridericus reprehensionem non effugeret nimiae severitatis. Non ii nos sumus, qui non censeamus poenas esse exasperandas si furum copia Civitas redundet, si suppetat improbis major grassandi licentia; si denique circumstantiis furtum magnopere ingravescat, quemadmodum narrat *Justinus Lib. II.* apud Scythas nullum furto gravius scelus habitum, severiusque punitum: nam sine tecto vagantibus, et armenta ac pecora habentibus sine munimento, quid salvum esse poterat, si fures leviter plecterentur? At pro furto quantumvis

aureos, inter equum, bovem, suppellectilem, et vitam spiritumque hominis? Res ablata, utcumque pretiosa sit, aestimari pensarique potest, alter reddi equus, eadem rependi quantitas pecuniae: (*Creman. Jur. crim. Lib. I. p. 3. c. 7. §. 304.*) at liber homo nullam recipit aestimationem, estque vita summum inter humana bona, cui par nihil habetur. Cur igitur qui nummos abstulit vitam ammittet; id quod restitui nequit adimetur illi, qui restituere potest quidquid furatus est? Recta autem ratio vult, exigit justitia distributiva, ipsa ratio publici boni, cujus praesertim caussa animadvertendum in crimina, postulat; ut aeque delictis poenae imponantur, nec admissum scutica dignum horribili flagello puniatur. (Lib. II. Cap. IV. §. VII.) Quare merito displicuit cordatioribus nonnullis rerum criminalium Scriptoribus (*Matth. ad lib. 47. Dig. tit. 2. cap. 2. n. 6.*) nimia ista hodiernarum Europae legum durities in puniendis furtis. Alia fuit veterum Populorum, qui aequitatis civilisque cultus laude floruerunt, jurisprudentia. Constat enim apud Hebraeos, quorum forenses leges Deum ipsum habent auctorem, fures aere, non capite multatos esse. (*Exod. 22. v. 1.*) Scimus sapientiores ex Graecis Legislatoribus non vita, sed alia ratione crimen furti luendum edixisse. Sic quoque visum priscis Romanis, quorum antiquiori jure pecunia, non vita mulctabantur furantes, quorum

gravi furem morte plectendum, id aequum non esse, de longe rigidius videtur, quam admissi qualitas postulet; praesertim cum indictione publicarum operarum fures, et opportunius, et utilius puniri possint.

crimen privata inter delicta recensebatur. (*Instit. de furt.* §. 15.) Quid quod? nonne ipsi Septentrionales Populi, quorum mores legesque tantopere distabant a Romanorum; quos tandem armis subiugarunt, sapientia atque humanitatem, ut caetera crimina, sic quoque furta pecuniariis tantum poenis persequuti sunt?

2. Certe non est inficiandum oportere in fures severe admodum animadvertere, praesertim si eorum ingens creverit copia, si audacissime inhient rebus alienis, si gravior aliqua circumstantia furtum comitetur. Nam nisi sancta sit inter Cives rerum proprietas, nisi coerceatur furandi licentia, nisi sua cuique domus tutissimum praebeat perfugium; jam neo privata consistere poterit securitas, nec publica salus haberi. Quid prodest tecto defendi adversus frigora, pluviam aliasque coeli injurias; quando metuendum, ne fures se intromittant in aedes, et quando non liceat sine periculo crumenae Urbe vagari; quid juvat moenibus cingi, et Magistratuum legumque praesidio tegi? Communis quidem utilitas postulat, ut diligenter perquirantur fures, ut non evadant impunes, ut augeantur in eos poenas, qui improbius, quique frequentius furati sunt. Sed quemquam pro furtis in crucem tollere, vitaque privare; id est profecto quod fieri non debet, quia aequo rigidior videtur esse poena. Itaque aliter, quam adempta delinquentibus vita, poenae in furta taxandae. (1) Carcer, multae,

---

(1) Est heic a Nobis singulari cum laude commemorandus eruditissimus J. C. *Albertus De Simoni*, qui praeter alia in lucem edita ingenii sui doctrinaeque monumenta egregium Opus italico sermone publici juris fecit *del Furto*, *e sua pena*, ubi ea

infamia, flagella virgae, opera potissimum publica sive ad tempus, sive in perpetuum etiam indictae; eae porro sunt poenae, quas legibus decet juxta diversas rerum personarumque circumstantias adversus fures praescribi absque ulla saevitiae nota, et ingenti cum fructu. Nam non alii solent ad furta et latrocinia manum extendere, quam qui propter desidiam inopia premuntur, maluntque furando, quam honesto labore, se familiamque sustentare. Optima igitur et saluberrima ratio nequam hujusmodi inertesque homines castigandi, et pravum corrigendi eorumdem ingenium, exactio est in ergastulis diurnarum nocturnarumque operarum (Lib. II. Cap. XIV. §. V.), quibus perenne praebeant sui similibus exemplum, reique publicae non tam oneri sint, quam emolumento. Quo respexisse videtur *Imperator Justinianus*, (*Novel.* 134. *cap. ult.*) qui sanxit ut fures non violenti non solum vitae dispendium nequaquam subirent; sed etiam vetuit eos membro aliquo mutilare; ne impares redderentur ad se ipsos alendos, operasque subeundas, quae corpus integrum aptumque ad laborem requirunt.

IX. *De Furtis qualificatis.*

1. Sed tempus jam est disserendi de furtis qualificatis, quorum *Clariss. Cremanus* duplex genus constituit. (*Jur. Crim. lib.* 1. *par.* 3. *cap.* 7. §. 313.)

---

omnia sedulo eleganter docteque perse quutus est, quae ad hujusmodi argumentum poterant pertinere; praesertim vero ad probandam poenae capitalis in fures injustitiam.

nominata scilicet alia, alia *innominata*. Illa connexa sunt cum aliqua circumstantia, propter quam nova singularisque furti species efficitur; ista vero conjunguntur cum circumstantia, qua augetur quidem facti atrocitas, sed furti nomen nequaquam mutatur. Plures porro sunt circumstantiae, quarum aliqua intercedente furtum fit qualificatum sive isto, sive alio nomine designetur. Et in universum grave furtum, seu qualificatum existimantur haec facere, persona, res, locus, tempus, modus, atque qualitas. (*Clar.* §. *furtum num.* 22.)

2. Ac furti quidem manet nomen, sed gravis illorum crimen reputatur, qui furandi caussa fores pertentant, effringunt aedes, muros perfodiunt hamis uncinis vectibus; unde non solum effractores, sed etiam vecticularii appellantur, quique expugnatis domibus horreis tabernis expilant omnia, secumque abducunt, expilatores idcirco vocati. (*Dig. lib.* 47. *tit.* 18. *Leg.* 1. *et* 2.) His succedunt qui scalas apponunt alienis aedibus, ut per fenestras ingredi ad furandum possint. Ii quoque furti qualificati terentur, a quibus nulla vi adhibita, sed adulterinis clavibus, aliisque in hunc usum comparatis instrumentis aperiuntur claustra, vel arte ac sollertia singulari ratio invenitur sese intromittendi in interiora cubicula. Directarii hi dicuntur, quod in aliena coenacula se dirigunt animo furandi, illos recte nuncupaveris Apertularios, et confectores cardinum, quibus nihil est tam clausum obsignatumque, quod non aperiant. Item dicendum est de Saccularlis, qui in turba, et circulis hominum incautorum loculos secant, (*Cujac. observ. lib.*

10. *cap.* 27.) nec non de iis, qui more latronis in via publica obvios spoliant. Tandem rei sunt furti qualificati, qui armis instructi veniunt ad furandum; ut si casus ferat, possint se vi adhibita defendere, et necem obsistentibus intentare. (*Cocch. Inst. Jur. Crim. lib.* 2. *cap.* 1. §. 188.)

3. Caeterum personae, quas hactenus enumeravimus, idcirco furti qualificati tenentur, vel quia fere impossibile est sibi cavere ab eorum versutia, atque rapacitate; vel quia vim adhibentes potius videntur raptoribus adnumerandi, quam furibus. Oportet igitur in hujusmodi fures exasperare poenas, et severissime compescere furandi audaciam, atque licentiam ea ratione, quam paullo supra innuimus. (1) Sed veniamus ad graviores species breviter referendas furti qualificati, quae proprium nomen habent.

X. *De Sacrilegio.*

1. Inter furta qualificata, quae in graviorem criminis speciem transeunt, et proprio peculiari nomine denotantur, *Sacrilegium* principem locum obti-

(1) Quae singulariter in Foro observantur circa furta qualificata, ea nostrum non est heic persequi, qui non praxim delineamus, sed Elementa exhibemus Juris Criminalis. Juvabit tamen breviter monere, nihil in furtis qualificatis interesse, utrum magna, an parva sint; restitutio rei ablatae intercesserit nec ne; num pars lesa damnum sibi irrogatum remiserit: quaecumque enim solent spectari in furto simplici ad leniendam criminis poenam, locum non videntur habere pro minuenda furti qualificati coercitione. Consulatur *Bannja. Delineat. Jur. Crim. part.* 1. *lib.* 2. *cap.* 39. §. 777.

net. Jure Romano sacrilegii crimen contrahunt, qui res sacras furantur e loco sacro. (*Dig. lib.* 47. *tit.* 2. *leg.* 9.) Ac si quid ad privatos spectat fraudolenter auferre non licet, quis jus proprietatis exigente rerum humanarum conditione introductum debet sartum tectumque servari; quanto magis nefas erit, quod summo omnium rerum hominumque Domino consecratum est subripere, et locorum, ubi Deus publico singularique obsequio colitur a mortalibus, sanctitatem furando violare. Quin immo veteribus placuit, ut sacrilegii tenerentur ii etiam, qui non sacrum de sacro, vel sacrum de non sacro (1) abstulerint. (*Gravin. Orig. Jur. Lib. II. cap.* 95.) Sed temporis progressu definitum est furti, non sacrilegii actionem dari, si res privatorum ex aede sacra subreptae sint. Canonicae autem sanctiones rursus praescripserunt, quod prius obtinebat. Iis enim cavetur sacrilegium aeque esse rem sacram e loco sacro, ac a sacro loco rem non sacram, et contra auferre. (*Can.* 21. *Caus.* 17. *Quaest.* 7.).

2. Quod pertinet ad poenas sacrilegii, antiquitus sacrilegi Romanis legibus puniebantur interdictione aquae, et ignis. Deinceps coeperunt ii diversimode extra ordinem coerceri juxta qualitatem admissi, et

---

(1) *Sopater in Declam.* gravius esse contendit auferre res privatorum e loco sacro, quam res sacras. Etenim est in Deum injurius qui rem sacram furatur in loco sacro: at qui privatorum res aufert ibi collocatas, in Deum peccat, cujus contemnit majestatem, et in homines, quos suis rebus spoliat. Quod visum est quoque *Matthaeo ad Lib.* 48. *Dig. tit.* 10. *cap.* 3. ubi Sopatri sententiam eleganter illustrat.

personarum. (*Dig. lib.* 48. *tit.* 13. *leg.* 5. *et* 9.) Aliquando enim damnabantur ad bestias, non raro igne absumebantur, saepius furce haerebant suspensi. Quod si modicum interdiu de templo abstulissent, viliores damnati in metallum, honestiores in insulam deportati crimen luebant. Ac in foro quidem invaluit, ut ad irrogandam reis capitalem; vel extraordinariam poenam quantitas spectetur, (*Alphan. Jur. Crim. II. tit.* 14.) et qualitas rei sacrae sacro e loco amotae; ita ut illa infligatur pro re magni pretii, pro hostiis consecratis cum pyxide, vel extra eam ablatis, haec vero irrogetur pro re tenuis valoris, pro donariis, suppellectile, vasisque subreptis cultui divino destinatis.

XI. *De Incendio, Ruina, Naufragio.*

Quemadmodum propter loci circumstantiam summopere ingravescit furtum, quod factum est in loco sacro, ita tempus valde auget gravitatem furt tempore incendii, ruinae, naufragiique perpetrati. Itaque in eos omnes, qui occasione hujusmodi calamitatum non erubuerint furtum facere, debent omnino poenae exasperari. (*Matth. ad lib.* 47. *Dig. tit.* 2. *cap.* 3. *n.* 8.) Praeter enim quam quod fervente tumultu, qui tunc necessario oritur, facillimus patet improbis hominibus furandi aditus; quidnam fieri potest indignius, atque inhumanius, quam gravissimo infortunio jam perculsos reddere miseriores, reliquiis fortunarum eisdem inique sublatis, unde solamen aliquod possent sperare? Ex incendio rapi dicitur, quod propter incendium rapitur, nempe occasione tu-

multus, qui tunc oritur (*Alphan. Jur. Crim. loc. supr. cit.*), aut trepidationis, quae nascitur, sive ex igne quid auferatur, sive ex loco, ipso, ubi saeviunt flammae (1), sive ex adjacenti loco. Fit ex ruina furtum, quando ruinae tempore auferuntur non solum quae ruerunt; sed, etiam quae collapsis rebus adjacebant. (*Bynkersh. Obs. lib.* 9. *cap.*). Quod tandem tempore et loco, ubi contigit naufragium fieri; aut in littore jacens post naufragium est sublatum; id ex naufragio ereptum dicitur (2). Hoc nomine tenetur etiam qui in ipso quasi praelio, et pugna ad-

---

(1) Non raro evenit, ut incendii auctores sint, qui quaerunt praedam igne excitato convasare. Tunc non tam ut fures coercendi, quam puniendi ut incendiarii, adversus quos legibus Romanis graviter admodum animadvertebatur. Nam Decemviri edixerant, ut qui aedes, acervumque frumenti incendissent, verberati igne necarentur. *Gothofred. Com. ad LL. XII. Tab.* Jure Justinianeo qui dolo malo in Civitate magnum excitaverit incendium, si vilis sortis bestiis exponitur, aut comburitur, si honestae conditionis capite plectitur; propter incendium parvum extremo supplicio ille afficitur, iste in insulam deportatur. Incendio autem excitato in villis, sub quo nomine veniunt etiam aedificia ruri facta colligendorum fructuum caussa, Incendiarii humiliores deportantur, relegantur honestiores levi orto damno; at ob grave damnum primis capitale supplicium, postremis deportatio irrogatur. *Leg.* 28. §. *incendiarii Dig. de poen. Leg.* 12. *Dig. de incend. ruin. naufrag.*

(2) Edicto *Imperatoris Hadriani* cautum erat, ut raptarum ex naufragio rerum tenerentur non solum qui abstulerint: sed etiam qui praedia possiderent juxta litus, cui proxime naufragium factum est; ut hac severitate nimirum perculsi possessores indicarent naufragia, curarentque ne invaderentur res naufragorum. *Leg.* 7. *Dig. de incend. ruin. naufr.*

versus navem vel ratem aliquid aufert, sive expugnet ipse, sive praedonibus expugnantibus rapiat. Duo autem in reposcendis poenis ab illis, qui tempore incendii ruinae naufragii furati sunt, solent spectari, utrum quis perituras res collegerit, an quae servari poterant sustulerit, ingens ne praeda vi facta sit, an res sublatae levis momenti. Hoc enim casu minus dure, altero severius animadvertendum in fures: De primis statuere oportet aliquid levius, quam de alteris. Sic jure Romano propter tenue furtum liberi fustibus, servi flagellis caesi coercentur, (*Dig. lib.* 47. *tit.* 6. *Leg.* 4.) ob grave honestiores fustigati per triennium relegantur, sordidiores simili temporis spatio ad opus publicum damnantur.

XII. *De Furtis domesticis.*

Quae furta vulgo solent domestica appellari, ea personae, a quibus committuntur, gravia faciunt, et qualificata; cujusmodi sunt furta servorum adversus dominos suos, eorumque omnium, quorum operas, famulatum, obsequia paterfamilias mercede conduxit. Qua in re hodierni Europae mores, legesque ab institutis veterum Romanorum vel maxime discesserunt. Quippe Romani furta demestica levioribus adnumerabant; quae quoniam poterant privatos intra parietes coercere, (1) domo efferenda non essent. (*Dig.*

---

(1) Patrifamilias summa erat Quiritium moribus institutisque potestas super universa familia sua; et non alii domestica ministeria exercebant quam servi, in quos dominis liberum inerat imperium. Hinc in promptu illis ratio erat componendi suo-

lib. 47. *tit.* 2. *leg.* 36. *et* 52.) At vigentium municipalium legum conditoribus adeo gravia improbaque visa sunt domestica furta; ut pro iis non dubitaverint poenas ad mortem usque porrigere. Profecto inficiari nequit severius coercenda esse domestica furta, et longe gravius domesticos furando delinquere, quam extraneos. Fur enim de trivio non obligatur nobis, nisi ex communi illa ratione, quod nefas sit hominem homini rebusque ejus insidiari, nec non proprietatis jus intervertere, cui superstructa est civilis societas; ita ut sua potius cuique egestas sit fortiter toleranda, quam ex alienis spoliis ditescendum. (*Matth. ad lib.* 47. *Dig. cit. loc.*) Qui autem servitio nostro interveniente mercede addicti sunt; quibuscum tectum, focum, poenum communicamus, nonne eos nobis arctius obstringit domestica necessitudo; qua fit ut res nostras curare debeant ac tanquam proprias fideliter custodire? Quod si furentur et fidem nobis fallunt, et jura hospitii perfidiose violant, quae sancte servanda sunt (1). Hinc domesti-

---

rum mores, coercendi servorum flagitia, domesticamque adhibendi disciplinam pro regenda domo. Nunc autem abolita servitute, patrisfamilias potestate coercita inter angustissimos limites, extraneorum operae stipendio conducuntur, qui domesticae societati non alio vinculo obstringuntur, quam servilis mercedis. Quare necesse in tanta morum juriumque dissimilitudine istorum rapaces ut plurimum manus a dominorum fortunis evertendis cohibere metu acrium poenarum.

(1) Hospitii jura omnes Gentes sacrosancta semper existimarunt, et gravissimi sceleris reum hospitem habuerunt, qui hospitis arcas compilaret. Unde Jovem antiqui *hospitalem* dixerunt, vindicem eorum, qui hospites fefellissent.

ea tranquillitas, privataque securitas exigunt omnino; ut domestici fures, quorum tam grave constat esse peccatum, longe quam caeteri asperius puniantur. (*Creman. de jur. crim. lib.* 1. *par.* 3. *cap.* 7. §. 304.) Quid quod? quo facilior famulis, caeterisque domesticis personis est copia spoliandi patremfamilias; eo etiam oportet gravioribus praescriptis poenis illos in fide continere, atque a furando deterrere. Sed quousque hujusmodi poenae porrigendae sint, unusquisque colligere poterit ex iis, quae generatim paullo ante innuimus de furti cujuscumque poenis. (1)

XIII. *De Abigeatu.*

1. Furtum, quod committunt, qui pecora ex pascuis, vel ex armentis subtrahunt, et quodammodo depraedantur; aut equos de gregibus vel boves subducunt, rei sublatae caussa qualificatum evadit, et peculiari nomine *Abigeatus* vocatur. (*Dig. lib.* 47. *tit.* 14. *leg.* 2.) Hujus criminis tenentur qui dolo malo equum unum: (2) aut bovem sustulerint,

---

(1) Meminisse oportet hoc loco Epistolae *sur la peine de mort prononcée contre le vol domestique*, quam praeclarissimus *Burdigalensis Senatus Praeses Dupaty* evulgavit *dans le Journal Enciclopedique Tom. VII. Part. II. année* 1784. In ea siquidem doctissimus vir solidae humanaeque Criminalis Jurisprudentiae semina sparsit, quae ampliori quod moliebatur, Opere latius exporrecta, uberrimum fuisset fructum procul dubio latura.

(2) Quaesitum est de asinis atque mulis minoribus ne, an majoribus animalibus sint accensendi? Cum haec animalia magnitudine quidem superent equos, sed sint infra sues, non ma-

porcos quinque vel quatuor, oves vero decem: nam si intra hunc numerum constiterint, fures magis sunt quam Abigei. Porro necesse non est, ut quis eodem temporis momento constitutum numerum abegerit. Etenim ille etiam, qui saepius abegit, etsi modo unum, modo alterum pecus tamen est abigeus, (*Perez. ad Cod. tit. de Abig. num.* 1.) Contra vero requiritur, ut de grege, armento, aut e stabulo vel pascuis abactum sit pecus: nam qui boves aberrantes, vel equos in sylva vel per prata vagantes abegerint, non abactores, sed fures habentur.

2. Jure Romano severissime puniuntur Abigei. Qui enim cum gladio abigunt, damnantur ad gladium: latrones siquidem sunt magis, quam fures. Sed tanta poena non imminet nisi iis, qui majora animalia abegerint, equos vel boves. Tum vero capite mulctantur in locis, ubi frequentia sunt furta animalium ad retundendam abigeorum audaciam. (1)

---

le collocanda erunt media inter eos; ita ut muli duo asini tres studiose abacti requirantur ad constituendum crimen abigeatus. *Matth. ad lib.* 47. *Dig. tit.* 8. *cap.* 1. *n.* 4.

(1) *Cujacius* notavit veteres Hispanos magnos fuisse abactores. Nec parum hujus generis furibus olim vexatam fuisse Italiam nostram liquet ex Constitutionibus Imperatoriis, praesertim *Valentiniani*, qui relicto usu equorum Senatoribus, Honoratis, Provinciarum Rectoribus, Veteranis, Decurionibus, quos a suspicione criminis dignitas eximit, coactus est illorum usum latrociniis, animalibusque subducendis aptissimum, interdicere possessoribus, et colonis suburbicariarum regionum. *Gothofr. ad Leg.* 1. *Cod. Theodos. quib. equor. us. concess. etc.* Unde bene concludit Clariss. *Creman. loc. cit.* quod mirum videri non debet, si graves admodum poenae Romanorum Principum Legibus olim praescriptae fuerint in abactores.

Praeter hos casus, caeteri Abigei non tam aspere coercentur, nam qui sunt ex vulgo in opus publicum ad tempus ut plurimum damnantur, honestiores relegantur, aut ordine moventur. Acerrime autem inter se digladiantur eruditiores legum Romanarum Interpretes, (*Cujac. Observ. lib. 6. cap.* 8.) leniusne coercendi sint qui abigunt e stabulo domitum pecus, an qui ex pascuis, aut sylva. Mihi quidem iis adhaerendum videtur, qui acrius puniri volunt e pascuis, quam e stabulo abigentes. Nam pecora et armenta in agris spatiantur, et facillime patent cuicumque raptori: unde opus est abigendi facilitatem graviori poena intercipere; at in stabulis greges custodiuntur diligentius, nec tanta tunc abactoribus est copia eorum minuendi numerum, furtumque patrandi. Juxta hodiernos mores Abigeorum omnium poenae Judicis arbitrio relictae videntur. (*Caball. cas.* 167. *n.* 7.) Alicubi qui studium et quasi artem abigendi exercent, in furcam aguntur propter saepe abacta animalia; quod fieri adhuc in tanta luce Philosophiae, morumque lenitate non erit qui non vehementer miretur.

XIV. *Quomodo Furta generatim probanda?*

1. Restat, ut quomodo furta generatim probanda sint, breviter adnotetur. Ac sive ad partis laesae quaerelam, sive ex denunciatione Curiosorum, Irenarcharum Judices de commisso furto inquirant, primo loco constare debet extitisse rem, quae dicitur sublata, et quidem in designato loco; nempe constare primum et certo debet, ut ajunt in Foro,

de existentia antecedenti, tum de sequenti deficientia rei; quod domesticis, aliisque bene consciis testibus probabitur. (*Ulpin. ad Farinac. par. 2. de furt. n. 176.*) Cujus vero pretii aut valoris sit res furata, dominus, si aliter fieri non poterit, juramento suo declarabit. Quod si commissi furti vestigia supersint, exempli gratia, muri perfossio, januarum disruptae serae, scriniorum effractio; statim ea debent judicialiter adhibitisque testibus perlustrari, eorumque descriptio, et facta a peritis viris experimenta in acta a Notario referri. (*Alphan. Jur. Crim. lib. 2. de prob. furt.* §. 3.) At quando nulla manent furti signa, testes interrogandi erunt super quaerimoniis illius, qui furtum passus est, super ejus probitate, fideque nec non possessione, dominio, existentia rei furatae, praesertim si de pecunia, aut chirographis syngraphisque pecuniariis agatur. Postquam vero inventae fuerint res furtivae, oportet ut testes, ut dominus suas agnoscat inter plures, quo fieri magis potest, inter se similes.

2. Cum constiterit de commisso furto, seu ut ajunt de corpore delicti, jam ex indiciis quisnam fur fuerit colligi poterit. Ac plura quidem generatim sunt furti indicia, tum unaquaeque furtorum species peculiaribus indiciis suspicionem non injustam neque improbabilem praebet auctoris delicti. (1) Heic sat erit

(1) Lata de furtorum indiciis suppellex prostat apud Pragmaticos Scriptores, qui sigillatim hujuscemodi res persequuntur. Diligentissimus prae caeteris est *De Angel. de delict. part. 1. cap. 59. num. 4. et. seq.*, qui juxta casuum opportunitatem consulendus erit.

meminisse magnum indicium esse, si quis de furto suspectus antea, aut alias damnatus sit. Qui res furtivas possidet, celat, quique possessionis suae auctorem titulum caussamque nescit, nec potest indicare; vehementissimam ingerit sui suspicionem. Quid vero dicendum erit de illo, apud quem instrumenta inveniantur idonea ad furandum, ut claves adulterinae, cardines, schalae etc.? Non alii ut plurimum hujusmodi generis res penes se habent, nisi qui iis ad furta commodius tutiusque committenda utuntur.

CAPUT XII.

De Rapina.

I. *Quid sit Rapina?*

II. *An Raptor habendus, qui metum duntaxat infert, quique non utitur armis?*

III. *Quae Raptorum poenae?*

IV. *De Latronibus, atque Grassatoribus.*

I. *Quid sit Rapina?*

Plato graviter, elegantissimeque suo more scripsit κλοπη μεν χρηματων, ανελευθερον α ρπαγη δε αναιχυντον *pecuniae furtum illiberale quidem est, rapina vero turpissimum.* Nam fures latebras quaerunt, clam subripiunt, coque ipso quasi videntur dominum revereri, et quodammodo sui flagitii dedecus sentire, atque metuere. At qui rapinam committunt, ii vim inferunt domino, quem aperta fronte non verentur aggredi, rebusque suis spoliare; unde ingens audaciae et nequitiae specimen exhibent.

Est enim Rapina, de qua hoc Capite restat dicendum, ablatio rei mobilis (1) facta per vim alteri illatam animo lucrifaciendi. (*Bohem. Element. Jur. Crim. sect.* 2. *cap.* 12. §. 158.) Hinc peculiarem ea constituit gravissimamque furti speciem; Raptoresque caeteris furibus improbiores esse existimantur, quod non solum alienas res auferendo illegitimum captant lucrum, sed etiam vim adhibendo privatam securitatem laedunt, communemque tranquillitatem perturbant.

II. *An raptor habendus, qui metum dumtaxat infert, quique non utitur armis?*

1. Raptores generatim sunt omnes, qui vi rem auferunt; etiamsi aedes non effringant, non grassentur rari, neque maria classe infestent. Est vis, ut scribit *Paulus J. C.*, majoris rei impetus, qui repelli nequit, (*Dig. lib.* 4. *tit.* 2. *Leg.* 2.) fierique potest non solum hominibus coactis, sed et sine turba. Nihil autem interest ubi sit commissa rapina sive in via publica, sive in privata domo, sive in agro, sive intra moenia Civitatis; nec refert rem mobilem magni aut exigui pretii quis rapiat, utrum

(1) Quemadmodum furtum, sic rapina, quae species est gravissima furti, non fit nisi rei mobilis. Res enim immobiles ferri, seu auferri nequeunt, sed solum possunt invadi, ut cum quis aliquem de possessione fundi vi dejicit; quo nomine Jure Romano datur Judicium publicum Legis Juliae. *Leg.* 1. *Dig. de vi et vi armat.*

armis, an sine armis (1) vim inferat: viris enim valentioribus pugni pro armis sunt; unde tam Reus erit qui alterum spoliaverit armatus, quam qui inermis, nihilominus res vi rapuerit.

2. Sed ut Raptor quis dicatur necesse ne erit, ut vim re ipsa adhibuerit rapiendo, an metum dumtaxat eum intulisse sufficiet? Placuit olim Romanis Jurisconsultis (*Dig. cit. loc. Leg.* 14.) vi bonorum raptorum illum non teneri, cui dominus metu coactus rem suam tradidit; unde hoc casu solum actioni quod metus caussa locum esse praescripserunt. Quod quidem multi deinde docuerunt Interpretes Juris Romani, (V. *Matth. ad lib.* 48. *Dig. tit.* 2. *cap.* 3. *n.* 3.) sed non arrisit plerisque nostrarum municipalium legum conditoribus, qui reos aeque habendos esse jusserunt metum ut raperent inferentes, et vim adhibentes rapiendo. Quid enim interest, utrum vi rem auferas, aut minis metuque injecto dominum cogaris (2), ut eam tibi tradat?

---

(1) Jure Justinianeo vis dividitur in publicam, quae armis, et in privatam, quae sine armis exercetur; *Instit. de publ. Indic.* §. 8. licet id quoque perpetuum non sit. Diversas vis species quas distinxerunt Interpretes, dilucide breviterque persequitur saepe laudatus *Cremanus de Jur. Crim. Lib. I. part.* 3. *cap.* 9. §. 315. *not.* 2.

(2) Notissima sunt, et ab aliis etiam relata Scriptoribus sequentia *Martialis* carmina, quae heic non omittenda videntur:

Quid si me tonsor, cum stricta novacula supra est,
Tunc libertatem, divitiasque roget?
Promittam: nec enim rogat illo tempore tonsor
Latro rogat: res est imperiosa timor.

III. *Quae Raptorum poenae?*

Sed quamvis qui rapinam fecerint multo magis, quam reliqui fures, obsint securitati privatae, publicaeque tranquillitati; constat tamen apud Hebraeos ut hos, sic etiam illos pecuniaria solum poena coercitos fuisse. (*Exod. XII. v.* 1.) Quod initio visum quoque Romanis, quorum jure Rapina pro privato delicto habebatur quadruplo luendum. At dubitari nequit, quin postea potuerint Raptores extra ordinem accusari, et Judicis arbitrio puniri, modo gravius, modo levius juxta qualitatem rei atque personae. (*Instit. lib.* 4. *tit.* 2. §. 1.) Hodie autem legibus atque statutis locorum Rapina spectatur veluti publicum crimen, quod alicubi ultimo etiam supplicio vindicatur. (1) Ut plurimum Raptores ad opus publicum, aut ad remos damnantur vel ad tempus, vel in perpetuum (*Raynald. Observ. crim. cap.* 14. *n.* 63.); ad tempus quidem si semel, in perpetuum vero si saepe hujusmodi crimen admiserint.

---

(1) Non est diffitendum mereri Raptores, ut severiores de eis poenae sumantur; idque in primis agendum adversus illos, qui pila in os ingesta auferunt spoliatis quiritandi facultatem, quique sub vesperam vel noctu obviis pallium detexunt, aut pileum eripiunt, vulgo dicti: *Capeggiatori.* Nam difficilius rapaces eorum, quam caeterorum furum, manus possunt effugi: at ultimum supplicium acerbius esse, quam indoles criminis patiatur, jampridem ab aliis adnotatum est. V. *De Simoni laudat. Op. del Furto, e sua pena loc. cit.* Sublatum pileum inter vitamque hominis est ne apta comparatio, et aequa proportio?

IV. *De Latronibus, atque Grassatoribus.*

Caeterum ipsae Romanae leges a reliqua turba raptorum Latrones secreverunt. Sunt latrones, qui factionem habent, non tantum spoliare, sed et jugulare soliti. Hos inter atque Praedones, qui praedas agunt, hujusmodi magnus *Cujacius* discrimen vult intercedere (*Observ. XV. cap.* 31.), quod insidientur latrones; vi aperta praedones adoriantur; impetum in istis, fraudem in illis esse. A latronibus non disjunguntur Grassatores, quibus est etiam in more positum cum ferro aggredi, et spoliare: Et domi quidem aliquando, ut plurimum tamen in publicis itineribus latrones grassantur; unde etiam vocati obsessores viarum. Porro hos omnes capite puniendos edixerunt leges Romanae, (*Dig. lib.* 48. *tit.* 19. *Leg.* 28.) si saepius, et in publicis viis latrocinati sint; caeteri dabantur in metallum, vel in insulam relegabantur. Famosi autem latrones, quales dicuntur, qui plura commiserint latrocinia, Jure Romano furca figi debent iis in locis, ubi grassati sunt; ut documento sint caeteris, et solatio cognatis affinibusque interemptorum. (1) Capitalem poenam Romanis

---

(1) At diu, et apud non paucas Gentes diversa prorsus atque a recti regula abnormis jurisprudentia obtinuit. Nam latrocinia non solum impunita, sed etiam quodammodo communi usu ita recepta; ut latro non improbus sed strenuus fortisque vir videretur. De Germanis sane testatur *Pomponius Mela de sit. orb. lib.* 3., omne jus in armis habuisse positum, nec eos puduisse latrocinium; caeteri autem Boreales Populi Salii, Franchi, Alamanni, Burgundi, VVisigothi adeo parvi momenti duxe-

I. *Crimen Falsi explicatur.*

1. Qui dolo supprimunt verum, qui mendaciis, fraudolentibus commentis, falsisque artibus utuntur ad alienam perniciem; ii nihil oppido a furibus, latronibusque differre videntur. Etenim seu clam, seu palam ab his Cives rebus suis spoliantur; illi vero per cuniculos aliorum bonis inhiant, eaque dominis eripere student. Quam ob rem rectissime scripsit *Guilielmus Grotius* (*de Princip. Jur. Nat.* 14. *n.* 2.) falsi crimen humanae societati vel maxime adversari, quo illius vincula omnia aut corrumpuntur, aut convelluntur.

2. Difficile porro est quid falsum sit apposite definire. *Paulus J. C.* falsum esse inquit (V. *sent. tit.* 25. §. 3.) quidquid in veritate non est, sed pro vero adseveratur. Sed latius, atque ad usum opportunius Criminales Scriptores Falsum definierunt dolosam veritatis imitationem, vel suppressionem in fraudem alterius factam. (1) Ac infinitae propemodum sunt falsi species, quae tamen non omnes delicti nomen poenasque subeunt. Nam leves, quae in quotidiano vitae commercio fere semper occurrunt, habentur infra Legum animadversionem. (*Conrad. prax. crim. tit. de fals. n.* 24.) Graviores autem, si generatim aut speciatim legibus designatae sint, sub cri-

(1) Hodiernis moribus parum re ipsa differre crimen Falsi a crimine Stellionatus scribit *Bohemerus Elem. Jurispr. Crim. sect.* 2. *cap.* 31. §. 323. qui tamen notat hanc diversam denominationem Jurisconsultis, et Judicibus adhuc esse familiarem.

mine falsi comprehenduntur; si neque clare neque nominatim iis denotentur, Stellionatus nomine veniunt. Exponamus heic ergo primum species, quae ad falsi crimen pertinent, acturi tandem sequenti Capite de Stellionatu.

II. *Quot falsi genera sint.*

1. *Lucius Cornelius Sylla* Dictator anno Urbis 673. lege ad Populum lata crimen falsi persequutus est qua de falso egit, quod circa testamenta, atque monetas (1) committitur. (*Gravin. Orig. Jur. lib.* 2.) Hinc obtinuit, ut non solum Interpretes Juris Romani, sed etiam omnes rerum criminalium Scriptores falsum ad duo summa capita retulerint, nempe ad falsum testamentarium, et ad falsum nummarium, de quo postremo nihil heic dicere restat; quoniam supra (Par. III. Cap. V.) ejus tractationem peregimus disserentes de falsa moneta. Cumque progressu temporis poena legis Corneliae diversis Senatusconsultis, imperatoriisque constitutionibus producta sit ad alia instrumenta, ad literas, nomen, testimonia, pondera, mensuras etc., nata est apud eosdem Auctores distinctio illa criminis in falsum, et quasi falsum. (*Caravit. Inst. crim. lib.* 1. §. 3. *cap.* 42.) Descendit illud ex ipsa lege Cornelia; istud vero ex Senatusconsultis, et Principum constitutionibus.

---

(1) Hinc *Cicero Orat. III. Ver.* hujusmodi Legem Corneliam appellavit nummariam.

2. Ego vero arbitror nullam concinniorem, aptioremque falsi divisionem a Nobis posse adhiberi prae illa, qua falsum aut facto committi dicitur, aut verbis; licet singularis species occurrat, quae sub hujusmodi divisione comprehendi proprie non posset, testis scilicet pecunia corrupti, qui renuit factum narrare. (*Dig. lib.* 48. *tit.* 10. *Leg.* 1.) Hic enim etsi nihil agat, nihil dicat; lege tamen Cornelia tamquam falsi reus accusatur.

III. *Quando falsum facto constat.*

1. Ac primo quidem falsum facto constat, si quis testamentum verum amoverit, celaverit, eripuerit, deleverit, interliverit, subjecerit, resignaverit, sive aperuerit vivo testatore; (*Cod. lib.* 9. *tit.* 22. *Leg.* 14.) aut si quis falsum scripserit, signaverit, recitarit dolo malo, cujusve dolo malo id factum erit. Is quoque ex S. C. Liboniano et Claudiano falsi tenetur, qui aliquid sibi liberis servisque suis in testamento, vel codicillis adscripserit, dictante licet ac jubente testatore. Quod tamen non obtinebat, si testator ipse subscriptione sua declarasset voluisse scribenti adjectum testamento emolumentum conferre. (*Dig. lib.* 47. *tit.* 10. *Leg.* 6.) Ac iis, qui testatoris subsunt potestati, vel necessitudine cum eo conjunguntur, prodest aliquando generalis subscriptio; extraneis autem non suffragatur, nisi subscriptio specialis.

2. Facto praeterea falsum committunt qui instrumenta tabulas literas sive publicas, sive privatas (1) quovis modo vitiant, (*Dig. lib.* 48. *tit.* 19. *Leg.* 38.) subripiunt, subjiciunt, resignant, aut ne verum appareat celant, ac demum qui apud se depositas insigni malae fidei exemplo prodiderint. (2) Item falsi delicto obstringuntur imitantes, fingentes Principis, Magistratuum, alterius cujusque subscriptionem; nec non reddentes falsas litteras alteri nomine Praetoris, edictumque non verum proponentes. His proxime accedunt qui ut familiae alienam inserant familiam, falsum partum supponunt; vel ut ipsi irrepant in familiam non suam alterius familiae gentilitium stemma atque cognomen fraudolenter usurpant, (*Perez. in Cod. tit. ad L. Corn. de fals.*) aut dolo malo nomen suum mutant, vel sibi alienum nomen imponunt. Signa quoque adulterina facere, sculpere, vera amovere, terminos agrorum auferre confundere, terrae

(1) Nihil frequentius nunc contingit, quam ut falsae nummariae tesserae vulgo *lettere di cambio* a veteratoribus cudantur; quae res maxime nocet exercendo inter Gentes commercio; unde innumera commoda proficiscuntur tam privatis civibus, quam universae Reipublicae. Recte igitur monet saepe laudatus *Creman. de Jur. Crim. Lib. I. par.* 3. *cap.* 7. §. 347. *not.* 6. a Principibus sedulo cavendum esse; ne hujusmodi fraudes fiant, factae tollantur, ac severe puniantur.

(2) Quid si quis alienas epistolas aperuerit, an falsi tenebitur? Si id fecerit ut secreta scribentis proderet Adversariis, non est ambigendum, quin haberi debeat velut falsarius ex lege Cornelia puniendus: at qui curiositatis vitio alienam epistolam resignaverit, legerit, extra ordinem coercebitur. *Farinac. quaest.* 114. §. 186.

culturam immutare in fraudem alterius; haec omnia, hisque similia ad falsi crimen pertinent.

3. Postremo falsarii sunt rem eamdem vendentes duobus diversis emptoribus, nec non quicumque emendo vendendo mensuras, pondera publica auctoritate probata vitiant, lucrique, faciendi caussa adulterant, (*Cod. lib.* 1. *tit.* 20. *Leg.* 1.) quique cujusvis generis merces corrumpunt, exempli gratia, farinae arenam, vino calcem miscent; qui pannis vilioribus sigilla falsa appendunt; qui summa parte sacci, vel calathi poma decumana collocant, ima condunt putria, et austera, vel hujus generis alia comminiscuntur ad decipiendos alios, turpemque quaestum faciendum.

IV. *Quomodo verbis falsum committitur.*

1. Quod spectat ad falsum, quod verbis committitur, plures sane ejus species occurrunt, quae non comprehensae quidem initio fuerunt lege Cornelia; sed diverso deinde tempore Senatus consultis eidem legi adjectae sunt. Hujusmodi species versantur potissimum circa judicia, atque testimonia. Judex enim, qui contra leges, aut jus publicum, quod apud se recitatum est, pronuntiaverit, falsi tenetur; (*Dig. lib.* 48. *tit.* 20. *Leg.* 1. *et.* 2.) sic quoque qui Judicem corruperit. Qui autem ad falsas testationes faciendas, et falsa testimonia dicenda dolo malo coiverint; ii poenae legis Corneliae subjiciuntur ex S. C. quod prodiit Licinio, et Tauro Coss. Quod si quis ob renunciandum remittendumve, di-

cendum vel non dicendum testimonium pecuniam acceperit, tamquam falsarius habendus, puniendusque erit. Porro multo magis id locum habebit in illos, qui dolo malo adversus innocentem conspiraverint, (*Cod. lib.* 9. *tit.* 24. *Leg.* 4. *et.* 10.) qui testes falsos cogerint, adhibuerint, vel ipsi falsum dixerint testimonium; ut eum opprimerent, atque in judicio damnandum obtinerent.

2. Caeterum non poterit videri immunis a falso, qui dixerit contra tabulas, seu scriptum testimonium, quod signo suo confirmaverit. (1) Itaque comprehenditur diserte lege Cornelia de falsis. Neque vero ambigendum est, quin ejusdem Legis Corneliae reus sit tam qui falsum perhibuerit testimonium, quam qui verum retieuerit, sive gratis id fecerit, sive recepto pretio. Generatim namque falsi crimen est fraudolenter tam imitari, quam supprimere verum in alterius praejudicium. Enim vero ut cecinit ille (*Plaut. in Penul.*)

Pejerat saepe qui tacet:
Tantum est enim verum tacere,
Quantum et falsum dicere.

V. *De poenis Falsariorum.*

1. Sed jam properemus poenas referre, quae manent falsi reos. Ac si consulamus leges Romanas ge-

---

(1) Duplex olim erat apud Romanos testimoniorum ratio, aut per tabulas, aut a praesentibus dicebantur. Tabulae porro a a praesentibus, nec non ab amicis obsignabantur *Quintilian.* 5. *Instit.* 7.

neratim iisdem praescribitur falsum in liberis hominibus puniri deportatione, et publicatione bonorum; in servis autem ultimo (1) supplicio. (*Dig. lib.* 58. *tit.* 20. *Leg.* 1.) Caeterum speciatim juxta diversos casus et circumstantias modo gravius, modo remissius animadvertendum in delinquentes. Ii, qui falsum testimonium dixerint, ut innocens capitali supplicio opprimeretur, ultimo supplicio afficiuntur Jure Romano (*Dig. lib.* 48. *tit. Leg.* 1.); similiter et ii, qui accepta pecunia idem fecerint. Contra mitius agitur cum illis, qui falsum instrumentum recitaverint, qui Judicem corruperint, qui pondera aut mensuras falsaverint: etenim relegantur.

2. Jure municipali plerarumque Europae gentium falsarii rarius morte mulctandi edicuntur, frequentius amputatione manus, (*Alphan. Jur. Crim. lib.* 2. *tit.* 7.) ut ejus membri jacturam faciant, quo peccarunt. Haec poena potissimum imminet Tabellionibus, qui instrumenta falsa confecerint, quique graviter publicam fidem in exercendis sui muneris partibus violaverint. (*Clar.* §. *falsum n.* 22.) At videmus hanc etiam poenam abscissionis manus indesuetudinem abiisse; adeo ut si testes ad opprimendum Reum falsum testantes in criminali Judicio excipiantur; nunc adversus falsarios quoscumque agitur extra ordinem damnatione ad triremes, relegatio-

(1) Prisco legum Decemviralium jure falsi testes dejiciendi erant e saxo Tarpejo, ut habetur ex *A. Gellio Noct. Actic. XX.* 1. Sed aequius longe opportuniusque Mosaicum Jus talione luere debebat crimen suum qui falsum testatus adversus alterum esset. *Deuteron. XIX.*

ne, exilio sive ad tempus, sive in perpetuum juxta facti circumstantias irrogato.

VI. *Quid peculiariter observandum circa crimen, poenasque falsi.*

1. Antequam manum e tabula moveamus supersunt nonnulla dicenda, quae peculiariter observari solent in crimine poenisque falsi. Et quod pertinet ad crimen, exempti ab eo sunt qui non dolo, sed errore verum non dixerint; (*Cod. lib.* 9. *tit.* 24. *Leg.* 20.) quod facillime contingere potest in tanta humani ingenii imbecillitate, totque errandi caussis cuilibet jugiter obviis. Poenae autem praescriptae legibus in falsarios tunc solum infligendae erunt, cum crimen perfectum sit, non tentatum dumtaxat vel inchoatum. Sed ut perfectum videatur esse falsi crimen, minime requiritur, ut fructu sceleris reus potiatur, veluti haereditatem auferat, innocentem opprimat. (*Dig. lib.* 48. *tit.* 20. *Leg.* 19.) Nam constat, absolviturque delictum facto ex. grat. testamento falso; quamvis fraude detecta reus nullum ex suo facinore compendium referre potuerit.

1. Circa caeteros falsarios oportet animadvertere adversus eos et civiliter, et criminaliter agi posse. Sed electa via civili, nequit criminalis inchoari, nisi antea reus victus sit in civili Judicio. (*Cod. lib.* 9. *tit.* 24. *Leg. penult.*) Sed qui falsi damnatus est criminali judicio, non eximitur ob poenam, a resarciendo damno, quod suo crimine laesis intulit. In poenis vero irrogandis falsario potissimum spectatur, num ex falso damnum alicui revera obvenerit: (*Bo-*

hemer. Elem. Jurisp. Cr. p. 2. §. 325.) nam si inferri quidem potuerit, illatum tamen non sit; poenae ordinariae infligendae locus esse non solet.

CAPUT XIV.

De Stellionatu.

I. *De ratione nominis Stellionatus, et quid sub ejus crimine comprehendatur?*

II. *Quinam accusari possunt de Stellionatu.*

III. *De Poenis.*

I. *De ratione nominis Stellionatus, et quid sub ejus crimine comprehendatur?*

1. Postulat humanae, civilisque societatis tutela atque custodia; ne sibi invicem homines fraudem faciant, neve astu dolisque alii alios decipiant, atque damnificent. Hinc non erunt a crimine exortes habendi qui malis artibus callidisque commentis suum commodum quaerunt, damnum alienum parant. Sed fieri omnino nequit, ut peculiaribus denotentur nominibus singuli fere innumeri modi, quos nequam hominum vafrities invenire potest, soletque adhibere ad ludificandos alios, noxaque afficiendos. Recte igitur veteres Romanae leges si quid male callideque factum esset in alterius fraudem damnumque, quod peculiari denominatione careret, neque clare et expresse comprehenderetur sub lege Cor-

nelia de falsis, generali Stellionatus nomine (1) venire voluerunt; Jure enim Romano Stellionatus accusantur (*Dig. lib.* 47. *tit.* 20. *Leg.* 1.), qui improbius fraudaverint, si crimen aliud non sit, quod objiciatur.

2. *Cujacius* Stellionatum esse scripsit (*Observ. lib.* 20. *cap.* 26.) imposturam, et dolum omnem qui peculiari suo nomine vacat. Juxta leges Romanas quod in privatis Judiciis praestat actio de dolo, id in criminali persequutione praesefert Stellionatus accusatio. Et quamvis non desierit apud Scriptores veterum Latinarum vocum tenaces adhiberi nomen Stellionatus; tamen vernaculo nostro sermone (*Creman. de Jur. Cr. lib.* 1. *p.* 3. *c.* 7. §. 349.) frequentiorique usu Fori *Truffa* dicitur crimen, quod legibus Romanis Stellionatus appellatur.

II. *Quinam accusari possunt de Stellionatu.*

Quot sunt improbiores fraudes, quibus potest aliquis ludibrio haberi damnoque afficit; tot etiam species esse videntur, quae ad crimen Stellionatus referri possunt. Juvabit tamen graviores frequentioresque species heic recensere, quarum mentio facta occurrit legibus Romanis. Jam vero Stellionatus tenetur

---

(1) *Plinius* scribit *Hist. nat. xxx.* 10. Stellionem genus esse lacertae versutissimum; quo nullum animal fraudolentius homini invidet. A Stellione vox derivat Stellionatus, quam J. C. Romani traduxerunt ad crimen eorum significandum, qui Stellionis instar aliis fraudolenter noxam inferre non dubitant, si desit alterius delicti appellatio. *Alciatus I. parerg. Jur.* 46.

qui aes pro auro oppignoravit, vel rem alienam permutavit, vendidit, aut dedit, in solutum nesciente domino (*Dig. lib.* 47. *tit.* 20. *Leg.* 3.), eoque etiam inscio, qui rem ipsam accepit: Qui rem uni obligatam dissimulata obligatione alteri vendiderit, vel permutaverit, vel in solutum dederit, stellio est: Item si quis merces supposuerit, vel obligatas averterit, vel corruperit: (*Cod. lib.* 9. *tit.* 34. *leg.* 3.) Accusari quoque potest de Stellionatu, qui re deposita, aut alio modo initio tradita a domino abutitur eamque in alium, quam in definitum usum convertit; ac generatim quicumque imposturam fecerit vel collusionem in perniciem alterius, cujus haec potissimum exempla Interpretes (*Menoch. de. arb. Jud. cas.* 381. *et seq.*) adducunt: (1) Si vendituro majus pretium offeras, non quia tu emere velis; sed ut alium rei cupidum ad eam quanti pluris emendam allicias; si divitem te simules, ut facilius invenias qui pecunias resque suas tibi credant; si domino praedii adventare hostem nuncias, ut illud distrahat viliori pretio; si rem venalem exponas fucatam, ut emptor ornamentis perculsus insaniat.

---

(1) Singularem, ac improbissimum imposturae seu stellionatus casum narrat *Bohemer. Tom. II. Consil. MCVII.* Aliae vero species Stellionatus seu, Truffae late prosequitur *De Angel. de delict. part.* 1. *cap.* 127. qui etiam ibi rationem exponit probandi hujusmodi crimen.

III. *De Poënis.*

Si Jus Romanum spectetur poena stellionatus in plebeis excedere non debet opus metalli; qui in honore aliquo censentur, ad tempus relegantur, aut ab ordine moventur. (*Dig. lib. 47. tit.* 20. *Leg.* 3.) Sed num infames quoque fiant qui de hoc crimine damnantur, ambiguum est. Qui improbius fraudaverunt, siquidem re ipsa parum aut nihil a furibus differunt, non possunt non contrahere infamiam. Hodie autem poenae stellionum pendent ab arbitrio et prudentia Judicum, (*Cabal. cas.* 269. *n.* 6.) qui pro modo nequitiae et admissi delinquentes extra ordinem coercebunt. Sed iis cavendum est, ne dolum improbum cum non improba calliditate confundant. Haec extra legum censuram est, nec potest crimini verti; praesertim si arte et ingenio secum invicem certaverint et qui fraudem fecisse, et qui subiisse dicuntur.

Liber IV. explicit.

INDEX

RERUM PRAECIPUARUM

QUAE IN IV. ET V. VOLUMINE CONTINENTUR.

A

B

G

H

I

L

R

S

T

V

X

FINIS.

PHILIPPI M. RENAZZI

ADVOCATI ET ANTECESSORIS ROMANI

DE ORDINE SEU FORMA

JUDICIORUM CRIMINALIUM

DIATRIBA.

EDITIO NUPERRIMA TERTIA ROMANA.

ROMAE 1821.

EX TYPOGRAPHIA PII CIPICCHIA.
Superiorum Permissu.

PRAEFATIO (*)

Ea *est nostrorum temporum felicitas, ut Scientiae omnes, praesertim quae solidam hominum utilitatem, reique publicae bonum respiciunt, vel rursus exuscitentur, vel ad clariorem lucem extollantur. Certe quod pertinet ad Scientiam Juris Criminalis, gravissimam illam quidem, communique saluti tuendae et conservandae summopere necessariam, ea paucis ab hinc annis a solertibus nonnullis germanae philosophiae civilisque sapientiae praesidiis instructis Scriptoribus summo studio et contentione excoli coepit, atque illustrari.* (1) *Qua in re, licet praestantissimis istis*

(*) Præmissa est hæc Præfatio primæ Romanæ hujus Diatribæ editioni an. 1777. Apud Generes. Salomoni.

(1) Nec privati solum Scriptores nostra hac ætate id sibi sumpserunt, ut scilicet gravissimis editis Operibus Criminalis Juris scientiam a veteri situ, squaloreque forensi vindicarent, atque suo splendori restituerent; sed in eam sive corrigendam sive illustrandam Principes quoque et Magistratus, ac ipsæ Literariæ Accademiæ curas cogitationesque suas ponere jam inceperunt. Notæ sunt vulgo *Quaestiones* ad Criminalem Jurisprudentiam pertinentes, quas *Moschae* Magistratus anno 1773. Jurisconsultis exhibuerunt enucleandas atque definiendas, quarum meminimus *in Praefat.* T. II. *nostr. Element. Jur. Crim. pag.* 9. Eodem anno Regia,

Viris neque doctrina neque ingenio pares, nostram tamen haud passi Nos sumus industriam desiderari, quibus in Patria Aecademia Criminalis tradendae profitendaeque Jurisprudentiae provincia obtigerat. Uni-

---

quæ *Mantuae* floret, Scientiarum Accademia præmium ei statuit, qui caeteris gravius luculentiusque hoc solveret quæsitum. = *Assegnare le cause dei delitti, additare il modo ò di toglierle al possibile, ò d'impedirne gli effetti, affine di rendere più rari i supplizj, senza che resti indebolita la pubblica sicurezza*: = quod quidem præmium merito attribuit *Clariss.* Joanni Henrico De Roussel de la Berardiere *J. C. Gallo*, cujus italica Dissertatio an. 1774. *Mantuae* prodiit typis *Alberti Pazzoni.* Nuper vero in *Ephemerid. Literar. Florentin.* sequens legimus *Programma*, quod heic præstat referre.

Novelle Letterarie

Num. 20. *Firenze* 16. *Maggio* 1777. = Berna.

Un amico dell' umanità, che non vuol esser conosciuto, mosso dagl' inconvenienti, che conduce seco l' imperfezione delle Leggi Criminali di quasi tutti gli stati di *Europa*, ha fatto rimettere a questa Società Economica un premio di 50. Luigi, destinato alla Memoria, che ella giudicherà la migliore sù questo soggetto: *Comporre e ridurre un Piano completo e dettagliato della Legislazione sulle materie Criminali, sotto questo triplice punto di vista*: 1. *Dei delitti, e delle pene proporzionate, che loro convengono*; 2. *Della natura e della forza delle prove, e delle presunzioni*; 3. *Della maniera di acquistarle per via del processo Criminale, dimodochè la dolcezza dell' istruzione e delle pene rimanga conciliata con la certezza di un gastigo pronto ed esemplare, e che la Società Civile trovi la maggior sicurezza possibile combinata col maggior rispetto possibile per la libertà, e per l'Umanità.*

versam enim Criminalem Scientiam a sordibus expurgare, verisque suis ex principiis deducere, nova ratione illustrare, et in certum sibique cohaerens systhema redactam exponere instituimus nostris Elementa Juris Criminalis, *quorum priores Libri typis* Salomoni *heic* Romae *editi superioribus annis in vulgus prodierunt. Sed nemo, quantum scimus, extitit adhuc, qui Criminali Jurisprudentiae lucem atque ornamentum ita ex historia mutuare sit adgressus: ut ejus originem, progressum, atque multiplices, quas diversas apud Gentes, variisque temporibus usque ad nostram aetatem vicissitudines subiit, ex professo investigaverit atque exposuerit.* (1) *At vero con-*

---

(1) Id quidem conjectari solum possumus exotum molitumque jampridem fuisse Petrum Ærodium *Jurisconsultum* non nullis editis ad Civilem Jurisprudentiam pertinentibus libris satis notum, qui in Galliis floruit declinante sæculo XVI. Narrat enim Morer. *Diction. Historiq. art'cl.* Airault Pierre scriptum ab eo esse atque in publicam lucem emissum Opus *de l'ordre et instruction judiciarie, dont les anciens Grecs et Romains ont usè en accusations publiques, confèrè à l'usage de nostre France.* Sed an rem ipse peregerit, et quanam ratione eam pertractaverit egregie ignoramus. Illud siquidem Opus, licet diu heic forisque quæsitum; tamen Nobis datum non fuit vel invenire vel comparare. Id porro prætereundum non est, scilicet, Petrum Bælium, qui memoratum Ærodii Opus fortasse viderat, scripsisse illud et esse *un ouvrage bon et curieux*, et pluries *Parisiis* recusum fuisse, præsertim vero an. 1591., quo Auctor altero suum Opus auxit libro *des Procès faits au cadavere, aux cendres, à la memoire, aux bestes brutes,*

stat Scientiis vel penitus percipiendis vel undique exornandis nihil prodesse magis, quam earum nosse aut colligere historiam, unde et cujusvis Scientiae caussae, vices, rationes, tamquam ex penu, depromuntur, et ipsas addiscentibus sive tractantibus fax veluti quaedam praefertur. Quod vel solo Romani Juris exemplo mirifice comprobatur, cujus tunc scientia ex dignitate tractari ac profiteri coepit veterique splendori restitui; cum ad eam interpretandam illustrandamque historiae lumen ab eruditis Jurisconsultis adhibitum est. Haec quum animo obversaremur, ea semper praecipua Nobis cura fuit, ut scilicet in Criminali Scientia sive docenda sive exornanda historiam quasi ducem fideliter sequeremur. Nec navatae hujusce operae Nos unquam poenituit: Saepe enim experti sumus plures in Criminali Scientia difficillimos nondos, multaque ejus gravissima capita solius historia luce ac praesidio illuminari posse atque expediri. Itaque et ad Juris Criminalis conscribendam historiam mentem appulissem; nisi incoepti Operis perficiendi onus, et assidue forensesque munerum, quae Nobis commissa sunt, curae Nos a proposito deduxissent. Nuper vero cum tertio Elementorum Juris Criminalis Libro, qui est de Judiciis Criminalibus, excudendo expoliendoque vacarem, animadverti nullam fere Criminalis Jurisprudentiae partem esse, cujus tractatio magis indigeat historiae lumine

---

choses inanimées, et contumax. V. Bayl. *Diction. Historiq. Critique*, articl. Ayrault (Pierre) *en latin* Æredius *rem. marq. B.*

illustrari, quam ea, quae circa Criminalia Judicia versatur. Quare existimavimus operae pretium facturos Nos esse, si tertio illi Libro in publicam lucem suo tempore prodituro, hanc de ordine seu forma Criminalium Judiciorum Diatribam praemitteremus, qua id Nobis praecipue propositum est, eorum scilicet historiam breviter quidem, sed composite tamen delineare, ac velut in nucleo exhibere. Sic necessariis historiae adminiculis ii praeparati, quibus quod suscepimus ac prosequimur Opus neque inutile neque ingratum accidit, et commodius intelligent quae de Criminalibus Judiciis eodem tertio Libro disseremus, ipsisque uberior ex eo utilitas fructusque constabit.

DIATRIBAE CONSPECTUS.

DE ORDINE SEU FORMA JUDICIORUM CRIMINALIUM DIATRIBA.

I. *Criminalia Judicia in civili statu necessaria.*

Quoniam Homines in Civilis Societatis statum ideo potissimum convenerunt, ut a mutuis injuriis vi repellendis ulciscendisque discederetur; propterea constitutis Civitatibus oportuit invenire atque adhibere rationem, qua privatae injuriae caeteraque flagitia non singulorum arbitrio, sed publica auctoritate cognoscerentur atque vindicarentur. Neque enim communis Civium pax foveri, Reique publicae salus diu incolumis stare potuisset; nisi et certa ratione constaret quisnam criminum reus vel innocens esset, et nemini amplius de Delinquentibus statuendi, suasque injurias vindicandi jus foret: Quae duo opportune sapienterque provisa sunt *Judiciis Criminalibus* institutis, quibus sese ulciscendi facultate Privatis sublata, de eorum injuriis reliquisque maleficiis ex Legum praescripto, et Publicae Potestatis imperio cognitio atque animadversio solemniter exercetur. Alioquin vis, dissensiones, turbae, quibus in statu naturali pacis fiducia nunquam erat, rursus coepis-

sent inter homines grassari, (1) Civilisque Societas dissoluta brevi fuisset. Atque *idcirco*, ut recte inquierunt *Imperat.* Honorius, et Theodosius, (*Cod. Lib.* 1. *tit.* 9. *Leg.* 14.) *Judiciorum vigor, jurisque publici tutela videtur in medio constituta, ne quisquam in posterum per vim ageret.*

II. *Judicia criminalia certo ordine seu forma instituenda, atque absolvenda.*

1. Quemadmodum autem sine Judiciis Criminalibus Civitates stare non possunt (§ I.), ita nequeunt homines in iis degentes civili libertate potiri, nisi aliqua invecta atque praescripta ratio esset, juxta quam illa exerceantur. Civilis enim libertas, quae fiducia potissimum constat, quam habent Cives nihil quidquam patiendi quod sibi non sit

---

(1) Apposite Cic. *Orat. pro Pub. Sext.* sciscitatur = *Vim volumus extingui? Jus valeat necesse est, id est* Judicia, *quibus omne jus continetur:* Judicia *displicent, aut nulla sunt, vis dominetur necesse est.*

Quæ Duo aliorum Operum nostrorum, quae typis edita sunt, initio Lectores jugiter admonuimus; ambo et heic quoque eos monere opportunum necessariumque esse videtur, scilicet I. Auctorum qui interdicti sunt, eas solum Nos, ut quisque legendo cognoscere poterit, in usum nostrum derivare doctrinas, quæ nulla sunt infectæ labe pravitatis: caeteras Religioni, Sacerdotio, Imperio, Bonis Moribus adversas a Nobis penitus improbari: II. Libros vetitæ lectionis iis tantum a Nobis citari, quibus legitima potestas inest eosdem legendi.

jure ferendum (*Montesq. Espr. des Loix Liv.* 11. *Chap.* 3. *et.* 4.), nulla magis alia re in discrimen adduci atque labefactari potest, quam Criminalibus Judiciis, quibus de fama, de fortunis, deque ipso Civium capite agitur et disceptatur. (1) Profecto si nec certa ratio inducta, nec ulla statuta methodus haberetur Criminalia exercendi Judicia, facillime fieret, ut Innocentes Accusatorum fraudibus potentia calumniis circumvenirentur, accusationum Legumque vim Delinquentes callide eluderent, ipsimet Judices criminalem quaestionem suo arbitrio moderantes, saepe dolo, non raro ignorantia Reos absolverent, insontes damnarent, Civium sortes temere everterent. Sic Judicia Criminalia, quae communis tuendae salutis caussa sunt instituta, in singulorum Civium perniciem verti perfacile possent. *Boni igitur publici ratio postulavit*, quemadmodum opportune concludit *Clariss.* Jos. Bendoni, (*Prolegom. Jur. Criminal. pag.* 21.) *ut in re tam gravi, in qua libertas honor et vita hominum vertitur, certa ac solemnis constaret procedendi methodus et norma, ut et qui potestatem habent, ea abuti ex privato aliquo adfectu nequirent, et qui supplicio damnandi sunt, non ab homine, sed a lege damnari se faterentur.*

---

(1) Opportune observat Montesquieu *Espr. des Loix liv.* 10. *chap.* 2.„ *que dans un Etat, qui auroit dans les jugemens criminels les meilleures Loix possibles, un homme, a qui on feroit son procès, et qui devroit être pendu le lendemain, serois plus libre, que un Bacha ne l'est en Turquie.*„

2. Jamvero ratio atque methodus Criminalia Judicia instituendi et absolvendi, eorum *ordo*, (1) seu *forma* vocatur, (V. *Gonzalez in c.* 1. *de ord. cogn. n.* 12.) quae consistit in certa serie et dispositione actuum judicialium legitime, solemniterque peragenda. Vulgus Criminalium Scriptorum, quibus Fori usus accessit, solemnem ordinem legitimamque formam Criminalis Judicii *Processum Criminalem* vocant, qui, ut bene scribit Bohemerus, (*Elem. Jur. Crim. sect.* 1. *c.* 4. *num.* 46.) *est ordo judiciarius legitimus, juxta quem Criminales Causae cognosci, atque finiri debent.*

III. *Diversarum gentium mores legesque.*

1. Quum igitur absque judiciarii ordinis forma aliqua atque sanctione civilis libertas vigere nequeat incolamis (§. II.).); propterea factum est, ut apud omnes fere Gentes quaedam recepta methodus praescriptusque ordo fuerit, cujus ex norma Criminalia Judicia legitime solemniterque instituerentur, atque absolverentur. Sed quamquam alicujus introducendae ac statuendae methodi in exercendo Crimina-

(1) Jure Romano, quod servata juris formula exequitur *ex ordine* fieri dicitur: *Leg.* 2. *Dig. ad S. C. Vellejan.* Quod vero contra peragitur, *extra ordinem* fit, *Leg.* 7. *Dig. ad Leg. Cornel. de Fals.* Hinc juxta Jus Romanum prodita Judiciorum Criminalium divisio in ordinaria et extraordinaria quam exposuimus *nostr. Element. Juris Criminal. Tom.* 1. *Cap.* XIV. § VII.

li Judicio eadem ubique caussa, idemque finis fuerit; ratio tamen judicialis, ordines, ipsaque forma Criminalis peragendi Judicii juxta varias Populorum leges diversaque instituta variavit. Apud *Aegyptios* (*Diodor. lib.* 1. *pag.* 87.) nefas Reo, vel ejus Patrono Causam voce tueri et perorare. Scripto se quemque defendere oportebat, objectumque crimen eluere. (1) Ita cautum, ne judices eloquentiae illecebris irretiti, Delinquentes facile absolverent. Contra Rei inter *Hebraeos* (*Deuter. c.* 27. *Hier. cap.* 26.) coram Judicibus ipsi Causam suam dicebant, nec scripto, sed voce accusationem repellebant, seque ab impicto crimine purgabant. (2) Idem mos *Lacaede-*

(1) Amosis, qui Regum Ægyptiorum primus *Heliopoli* præfuit, gravissimi hujus instituti auctor. Triginta is numero Judices constituit criminalibus causis cognoscendis ac definiendis. Ex his, qui gratia apud Regem, opinione probitatis atque doctrinæ apud Populum emiuebat, seligebatur, ut Tribunali præesset. Præses autem auream *Veritatis* imaginem collo suspensam ferebat, qua illum, cui fausta sententia, evenerit, tangebat. *Diodor. lib.* 1. *pag.* 86. 87.

(2) Sic apud magnum *Synedrium*, quod supremum erat Hebræorum Tribunal, res agebatur. Accusator ad Pontificem, vel ad Regem seu Principem Reum denunciabat. Synedrii jussu capto Reo, Concilioque in loco, quem Deus Hierosolymis elegerat, convocato, crimen et pœna ab Accusatore his verbis intendebatur: *Judicium mortis est viro huic, quia hoc aut illud fecit.* Repellebatur autem a Reo vel Defensore contraria hac verborum formula: *Judicium mortis non est viro huic, quia illud non fecit, aut quia jure*

monibus, quorum institutis non solum Accusatores; qui crimen intendebant, sed etiam Rei voce causam pertractabant, brevique ambo cogebantur uti oratione. (*Ubbon. Emm. descript. Reip. Lac. in Thesaur. Graevii Tom.* 4.

2. Quin immo constat eo accuratiorem praescriptum esse ordinem Criminalis Judicii, eoque pluribus refertum solemnitatibus, quo major Civium vitae libertatis fame ratio habita est; quod a Civilis Regiminis forma vel maxime pendet. (V. *Claris. Aloysii Cremani de varia Jurisp. Crim. apud divers. Cent. Orat. Ticini Regii.* 1775.) Vetustissima aetate quisque Populus leges sciscebat, Rex vero Judiciis praeerat. Nota sunt Hesiodi carmina:

Hoc uno Reges olim sunt fine creati,
Dicere jus Populis, injustaque tollere facta.

Sed ubi regia potestas in tyrannidem conversa est; ibi omnia suo arbitrio a Regibus acta, nullusque observatus ordo Criminalis Judicii. Postquam in *Media* unius tandem dominatio nullis definita limitibus inolevit, receptum quosdam a Rege viros designari, qui ei crimina deferrent. Capiebantur Rei, nec ipsis, nec alio quoquam, qui Reorum causam

---

fecit. Perorata utrinque causa Judices suffragia ferebant, et pro sententiarum numero, aut condemnabatur aut absolvebatur Reus. Sigon. *de Republ. Hebraeor. lib.* VI. *cap.* 4. *et* 5.

diceret, ad Regem accedentibus, (id enim vetitum) sententiam Rex pronunciabat, quae erat irrevocabilis. (*Herodot. lib.* 1. *n.* 100.) Contra multae *Graecis in Civitatibus* invectae adhibitaeque sunt solemnitates Criminalium Judiciorum. Quum enim apud eas Democratia ut plurimum obtinuerit; ex hujusmodi regiminis forma sequebatur, ut de cujusque Civis salute, quae criminali persequutione in discrimen adducitur, summa cura ageretur. *Athenis* praesertim, quae Urbs prae caeteris tenax libertatis, accurata solemnisque forma vigebat Criminalia peragendi Judicia, *Areopagus* ea sancte exercebat, (1) quod Tribunal omnium a postrema antiquitate celeberrimum fuit, et sapientiae justitiaeque laude commendatum. Ordo autem apud eum agendi hic erat, Rex IX. vir, coram quo Accusator crimen intenderat, receptam accusationem ad Areopagum deferebat, ac una cum Senatu, posita tantisper corona, sedens de causa judicabat. (V. *Petit. ad Leg. Attic.*) Ante actionis initium Accusator et Reus gravissimo sese jurejurando obstringebant. Inde bis utrique causam dicere fas erat; sed Oratoribus per praeconem inhibebatur, ne conciliarent oratione et commoverent

(1) Sed postquam Athenis Democratia altius radices egit, Populus quoque criminum quorumdam cognitionem, potestatemque publice exercendi Judicia sibi vindicavit; institutis receptisque ad eum provocationibus a Magistratuum sententiis. Exempla habentur apud Xenophon. *de Athen. Republ.* pag. 694. *edit. Francf.* 1596. V. Rollin *Histoire Ancienne Tom.* iv.

Judicum animos. Utraque pars magno silentio audiebatur, (*Athen. lib.* 6. *pag.* 255.) habito sub dio, noctuque Judicio. Postquam enim Aspasia, mulier et formae elegantia et vi orationis commendatissima ab Areopago absolvi obtinuit non tam jure causae, quam commotis captisque ejus pulchritudine atque eloquentia Judicum animis, placuit nocturna esse Criminalia Judicia, et sine facibus agi; ne simile periculum Judicantium religioni in posterum immineret. Tandem ferebantur sententiae occultis suffragiis per calculos dissimiles ab ara sumptos, et in sitellam immissos. (*Ubbon. Emm. ubi supr.*) Paribus suffragiis damnato absolutoque Reo, iis liberabatur calculo Minervae, quam inter Judices assedisse Graeci fabulantur Scriptores, quum Orestes internecionis Aegysti apud Areopagum accusatus, ipsius Deae superaddito suffragio damnationem evasit.

IV. *De Romanis.*

1. Sed ut nulla Gens unquam fuit, quae Cives pluris faceret, quam *Romani*; ita nullibi accuratius solemniusque, quam *Romae* cognitio et animadversio criminum instituta est. Exactis Regibus, partaque libertate Consules, qui in illorum successerant locum, cognoscendi coercendique crimina jus sibi vindicarunt. Tunc Brutus memorando exemplo ipsos liberos suos, qui de restituendis in Urbem Tarquiniis conjurationem inierant, judicavit, caedique jussit. Sed postea ad Consulare cohibendum Imperium, quod multitudini grave nimis evaserat sancitum, ne de capite Civis Romani injussu Populi jus dicere li-

ceret; tum invectum, ut Populus ipse de fortunis vitaque Civis cognosceret atque statueret. Sic de Manlio Capitolino judicium centuriatis comitiis ab universo Populo habitum. Tandem Quaestiones capitales primum pro re nata designatae, deinde perpetuae (1) factae sunt. (*Cic. in Brut.*)

2. Hic autem receptus moribus Romae, legibusque praascriptus ordo publica exercendi Judicia, publicorumque criminum cognitionem instituendi, quo

---

(1) Constitutis Quæstionibus perpetuis, quædam tamen crimina cognita a Populo, velut *crimen perduellionis*, de quo semper centuriatis Comitiis judicium peractum est. Ordo autem Judicii popularis re ipsa quidem nihil, forma vero multum differt ab ordine, quem descripsimus publicorum Judiciorum. In illo Magistratus, qui aliquem accusare vellet, Populo per præconem convocato diem Reo dicebat ad audiendam accusationem. Quum dies venisset, nisi par vel major Magistratus intercederet, Reus a præcone e rostris citabatur. Comparente Reo, accusator testibus et argumentis adhibitis accusationem instituebat, eamque ter intermissa die perogebat: Tum per tres nundinas rogationem scriptam promulgabat, quæ crimen et pœnam continebat; ipsis deinde tertiis nundinis quartam accusationem inibat, post quam denique Reo causam suam dicendi potestas dabatur. Interea ipse cum amicis populum sordidati supplicabant et prensabant, ac tandem judicium fiebat conjecta a quoque in cistam, quam vellet, ex tribus antea acceptis tabellis, quarum uni inscripta erat in litera A notans *Absolvo*, alteri litera C indicans *Condemno*, tertiæ demum litteræ N L id est *Non Liquet*. Atque ita collectis centuriarum suffragiis, quod pluribus Centuriis placuisset pro sententia habebatur, eratque conclusio Judicii. V. Heinec. *Antiq. Roman. lib.* IV. *tit.* 18. §. 34. *et seq.*

nec solemnior ullus, neque accuratior potest excogitari atque adhiberi. Primum ad Praetorem seu Quaesitorem, cui Judicii exercitio obtigisset, Rei nomen deferebat is, qui accusaturus erat, idque recipi postulabat, et qua lege reum faceret profitebatur: Deinde constituta die coram Praetore, Reoque praesente se non calumniandi caussa illius nomen deferre jurabat, solemnique formula accusationem proponebat: Tandem una cum aliis accusatoribus, si forte adessent, subscribebat in crimen, quae res eos similitudine supplicii obstringebat. Tacente et silente Reo lis aestimabatur ut victi; crimen negante, dies inquirendi delicti a Magistratu petebatur. (*Ascon. in fin. Orat. pro Milon.*) Rei nomine recepto, Praetor Judices ex Decuriis sumebat, eorumque nomina in urnam mittebat: numerum necessarium ex his sortiebatur: quo ex numero Accusatori et Reo integrum erat rejicere, quos suspectos putarent. In rejectorum locum alios Praetor subsortiebatur, donec legitimus numerus, qui Legibus quibusdam amplissimus definiebatur, conficeretur. Ita conscripti Judices jurejurando adigebantur, omnesque jurabant in Leges, praeter ipsum Praetorem. Interim ab eo dies plerumque decimus constituebatur quo Accusatorem et Reum adesse jubebat, spatio Accusatori dato ad probationes comparandas. Reus parabat defensiones, et sumpta una cum cognatis atque amicis suis sordida veste, Patronos sibi conquirebat. (*Liv. lib.* VI. *cap.* 25.) Judex vero quaestionis, veluti Praetoris partes agens, datam actionem interea exercebat, audiebat testes, quaestiones habebat, tabulas inspiciebat, et si quae erant hujus generis alia. Veniente die cognitionis a Praetore per

praeconem Accusator et Reus citabantur. Aderant in subselliis Judices: Quaesitor gladio se coram posito sellam curulem ascendebat: Scribae, Accensi, Praecones, Lictores stabant penes Magistratum: (*Sigon. de Judic.* II. 4.) Tum Causa dicebatur: Oratoribus dicendi potestas fiebat; citabantur testes, et palam ac publice interrogabantur; eorum quoque dicta in promptu referebantur. Ubi accusator in Reum, pro Reo Patroni orassent, eos dixisse Praeco pronunciabat. (*Ascon. in Cic. Ver.* III.) Judices statim in consilium mittebantur, et ad sententiam dicendam dimittebantur. Unusquisque Judicum aliquam ex tribus tabellis absolutionis, condemnationis, et ampliationis literis inscriptas ac signatas in urnam conjiciebat. Re peracta, Praetor, posita prius praetexta, quam ex tabellis cognovisset sententiam certa formula conceptam pronunciabat, quam Rei absolutio, vel legitima in eum animadversio sequebatur.

V. *De Constitutionibus Imperatoriis et Jure Justinianeo.*

1. Postquam vero domesticis discordiis fessa Respublica in unius potestatem imperiumque rursus incidit, vetus solemnis ordo publicorum Judiciorum, qui novae regiminis formae minus convenire videbatur, coepit paulatim Romae negligi, et tandem in usu esse desiit. Primum Tiberii jussu Comitiis a Populo ad Patres translatis, (1) criminum cognitio at-

(1) Tiberius, cui ea, quae Augusto apud Populum gratia non erat, consultius sibi duxit Comitia ab eo in Sena-

que animadversio in Senatum venit. Sed quum Tiberium sequuti Principes Magistratibus, quos suo arbitrio elegerant, curam demandassent publicae disciplinae, amplissima quoque eis notio et jurisdictio criminalis est attributa, non solum in Provinciis, sed etiam Romae, ubi Ulpiani aetate, ut ipse testatur, (*Dig. lib.* 1. *tit.* 12. *leg.* 1.) omnia omnino crimina Praefectura Urbis (1) sibi jam vindicaverat. Itaque factum tandem est sub Imperatoribus, ut delicta quaecumque extra ordinem cognoscerentur non servatis nimirum solemnitatibus formulisque veterum publico-

---

tum transferre. Eo tempore Magistratus, et Quaesitores rerum capitalium a Populo creari desierunt, Populique Judicia sublata sunt. Quum porro Tiberius inter Senatores, ut eorum unus judicaret, facile opinione militaris potentiae, qua ut Imperator pollebat metuque in animos tacite immisso, reliquos ad suam voluntatem trahebat. Sic arbiter exitus omnium causarum, ab ejus nutu Criminalia Judicia pendebant. Dion. *lib.* 51. *pag.* 457. *lit. B.*

(1) Romæ olim Præfectus extra ordinem creabatur, qui Urbi præesset absentibus ceteris Magistratibus caussa *latinarum feriarum.* Sed Augustus Imperator Mæcenatis consilio alium Præfectum Urbi instituit, cujus potestas ordinaria continua et per plures annos sæpe prorogata fuit, ut contigit in Pisone, de quo loquitur Tacitus *Annal.* VI. *et* 11. Munus ejusdem erat jus dicere, præsertim inter dominos et servos, libertos et patronos, de criminibus Tutorum et Curatorum cognoscere, Nummulariorum fraudes cœrcere, et omnino quietem publicam procurare. Tum etiam quædam, quæ ædilicii muneris fuerant, usurpabat, ut curam carnis venalis, et disciplinam spectaculorum. Habebat etiam potestatem relegandi deportandique in Insulam, quam Imperator designavisset. V. Pancirol. *not. Imp. Occid. IV.*

rum Judiciorum. Manserunt quidem aliquandiu poenae antiquarum Legum; sed postea hae quoque in incerto versari, atque in arbitrio Jusdicentium esse coeperunt. (*Dig. leg.* 13. *tit.* 19. *lib.* 48.)

2. Etsi porro extra ordinem, illum nempe solemnem veterum publicorum judiciorum, quaevis delicta sub Imperatoribus coercerentur; eorum tamen cognitio legitime instituebatur, in qua et multa prisci moris adhuc obtinebant, et nonnulla etiam Imperatoriis Constitutionibus salubriter invecta in probandis puniendisque delictis erant observanda. Ac primum criminali cognitioni praeibat accusatio et accusatores, ut olim inscribebant in crimen, passuri talionem, si de eorum calumnia demum constasset. (*Cod. lib.* 9. *tot. tit.* 5.) Facinorosos malosque homines, veluti sacrilegos fures latrones, Magistratus ipsi, quibus tradita criminalis jurisdictio, conquirebant atque puniebant. Inaudita causa nemo damnari poterat: hinc absens capitalis criminis damnari nequibat, sed requirendum adnotari solebat: Praesens autem Reus exhibendus erat et custodiae tradendus, aliquando et accusator: (*Gudelin. de Jur. novis. lib.* VI. *cap.* VIII.) sed nemo in carcere vinculis constringi poterat, priusquam convinceretur. Interea rei gestae veritatem Judex inquirebat: nefas ei a tormentis incipere; sed argumentis primum verosimilibus probabilibusque uti debebat. Si his velut indiciis ductus investigandae veritatis gratia putaret ad tormenta esse deveniendum, tunc demum id facere poterat, si personarum conditio pateretur: neque enim adversus omnes, neque in omnibus delictis tormenta adhibere licebat. Quaestioni fidem non semper nec tamen nunquam habendam

Imperatoriis Constitutionibus cautum: (*Dig. lib.* 48. *tit.* 18. *Leg.* 1.) eam vero sic moderate habere oportebat, ut Reus propter tormenta vitae discrimen non subiret, sed innocentiae vel supplicio salvus foret. Confessus pro convicto habebatur, si tamen delictum appareret, atque confessio in Judicio emissa esset; nec tantum confessus, sed et convictus dumtaxat puniebatur. Ne autem diu sors Reorum indecisa penderet, Imperator Justinianus edixit, (*Cod. lib.* IX. *tit.* 44. *leg.* 33.) ut criminales causae omnino intra duos annos, a die contestationis litis connumerandos, finirentur.

VI. *Irruptio Borealium Gentium.*

1. At quo tempore Justinianus Imperatorias Constitutiones una cum Juris antiqui Prudentumque fragmentis collegerat atque promulgaverat, jam *Boreales Gentes*, torrentis instar, in Orbem Romanum irruentes Imperium vehementer concutere coeperant, et gravissime lacerare. Gallias *Franci* occupaverant, Britanniam *Saxones*, *Wisigothi* Hispaniis potiebantur, *Vandali* Africam usque permeaverant. Italia, ipsaque Roma a *Gothis*, *Hunnis*, *Herulis*, *Ostrogothis* vicissim subacta fuerat atque depopulata. (*V. Procop. de Bel. Goth. lib.* 1. *et* 2.) Saepe quidem cum hac barbararum, aliarumque patria moribusque affinium Gentium colluvie pugnatum est; aliquando etiam impetus earum repressus fuit: sed vicit tandem ingens numerus, corporum robur, bellandi ferocia; donec Occidentali Imperio penitus deleto, tota fere Europa jugum subiit victricium ferociumque Nationum, a quibus omnia fere fundata sunt Regna, in quae nunc illa dividitur.

2. Quaenam vero ubique tunc fuerit misera rerum facies, hominumque afflicta conditio, intelligi facilius, quam stylo exprimi potest. Victores populi postquam omnia armis vastarunt, efferos mores suos, legesque a jure et humanitate ut plurimum alienas, invexere, (V. *Gregor. Turon. Hist. Franc.*) quibus non solum ipsi utebantur, sed victae etiam Gentes paulatim uti coeperunt. Ea quippe est belli ac triumphi sors, ut victor in victos leges suas moresque transfundat. Itaque cecidit magna ex parte usus Juris Romani, quod apud eos etiam, quibus illud profitendi permissa venia, (*Cassiod. Variar. lib. III. cap.* 43.) partim ignorantia obumbratum, partim mixtione barbararum legum morumque corruptum fuit. In hac temporum rerumque infelicitate, quum scilicet vis saeviebat, ignorantia dominabatur, Criminalia Judicia aut prorsus neglecta, aut nova et inaudita forma ac disciplina a jure, ab humanitate, ab ipsa recta ratione abhorrenti, instituta atque exercita sunt (1).

(1) Constat profecto, ut recte observat Heineccius *Hist. Jur. lib.* II. *cap.* 1. §. 15. victores Europæ Populos Legum Romanarum usum Provincialibus concessisse. Nemo ignorat Alaricum Juniorem VVisigothorum Regem anno Christi 506. per Anianum Gothum aliosque Ecclesiæ et Reipublicæ proceres ex Codicibus Gregoriano Hermogeniano et Theodosiano, nec non Paulli sententiis, et Caii institutionibus corpus Juris Romani, etsi ubique fere interpolatum, conficiendum curasse. Theodoricus vero Ostrogothorum rex apud Cassiodor. *loc. sup. cit.* usum Juris Romani diserte confirmat. At in dies ingruens ignorantia morumque barbaries si nec ubique nec penitus Romani Juris usum sustulit, et reliquias extinxit, ut

VII. *De Privatis Bellis.*

Ardua res est certo statuere quaenam justitiae administrandae ratio apud diversas obtinuerit barbaras Gentes, quae ex borealibus regionibus in Romani Imperii provincias irruperunt. Si forma regiminis, qua utebantur, et quid de Civilis Societatis indole ordineque sentirent, spectetur, censendum est perexiguam inter eas vim Magistratuum auctoritatemque fuisse, atque hinc argui debet unumquemque nullo fere civilis subjectionis vinculo obstrictum sibi rebusque suis libere consuluisse; quod, et vetus illorum Populorum traditio confirmat, et indicant quae remoti hujus obscurique aevi monumenta supersunt. Itaque neque quisquam tunc erat, qui in crimina animadverteret, ut publicae privataeque saluti prospiceretur, neque Magistratus velut Justitiae ministri vindicesque habebantur. Cupiditas solum, studiumque ultionis, quo Privati tenerentur, caussam praebebat inquirendis persequendisque delictis. Cui enim injuria damnumque obvenerat ex alterius delicto; is reparationem vindictamque a Delinquente reposcendi jus sibi vindicabat. (1) Parentes, Affines,

---

probat Antonius d'Asty suo in Libro *dell' uso e autorità della Ragion Civile nelle Provincie dell' Impero Occidentale. Napoli 1751. pag.* 800. certe eas obumbravit, dispersit, recipiendisque Borealium Gentium moribus Legibusque caussam praebuit.

(1) *Veteres* inter *Germanos*, quemadmodum et apud Gentes omnes, quae Civili Prudentia nondum exclutae sunt, jus ulciscendi privatas injurias non Judici alicui aut Arbitro

caeteri qui Laeso suberant, (V. *Du Cange Dissert.* 29. *sur Joinville pag.* 332.) cogebantur ei presto esse ultionem parenti. (1) Qui autem delinquendo alterum laeserat, una cum necessariis suis Laeso eum vi adorienti, vi etiam obsistere seque tueri conabatur. Sic *Privata Bella* oriebantur, quibus non solum antiquitus inter Boreales Gentes receptum crimina discerni atque ulcisci; sed etiam postquam eae domicilium fixerunt in Romani Imperii provinciis, quas dimicando subegerant. Siquidem tunc quoque frequenter eveniebat, ut quicumque vi polleret, injurias et crimina in se suosque commissa armis persequeretur atque vindicaret. Nec sane res aliter agi poterat. Ut enim Cicero (*Orat. pro Sext.*) gravissime observavit, *ubique Judicia displicent, aut nulla sunt, vis dominetur necesse est.*

---

relinquebatur, sed cuilibet Laeso peculiariter inerat, a quo vi armisque exercebatur. Tacit. *de morib. German. cap.* 21. Vell. Paterq. *Lib. II. cap.* 118. Constat autem illuviem illam barbarorum Nationum, quae in Romanum Imperium proruperunt, hujusmodi juris tenacissimam fuisse; quasi natura hominibus illud competeret, aut ex nativa Civilis Societatis constitutione manaret; adeo ut paulatim apud eas et invecta forma, et leges praescriptae, quibus Privata Bella gererentur. V. Beaumanoir. *Coutumes de Beauvoisis ch.* 59. *et les notes de* Thomassiere *p.* 447.

(2) Juxta tunc receptos mores non solum poterant Parentes, sed etiam debebant injurias ulcisci cuilibet ex sua familia illatas. *Anglorum* legibus hujusmodi cura ad eum spectabat, cui terra in haereditatem obtigisset. *Ad quemcumque haereditas terrae pervenerit, ad illum vestis bellica, id est lorica et ultio proximi, et solutio leudis debet pertinere.* = *tit.* 6. §. 5. *ap.* Lindenb. *leg. Salic. tit.* 63. *Leg. Longobard. leg.* 2. *tit.* 14. §. 16.

VIII. *De Purgatione Canonica.*

1. Quum vero experientia victores Europae Populos docuerit nihil esse exitialius publicae privataeque saluti, nihil minus civile atque humanum, quam composita et constituta Republica privatis bellis injurias ulcisci et crimina vindicari, neo aliquam esse legitimam rationem ea cognoscendi et persequendi; sensim apud illas sive primum adhiberi, sive saepius frequentari coeperunt Judicia, quibus publica auctoritate crimina cognoscerentur atque punirentur. Sed bellicis solum artibus instructae Gentes, caetera egregie ignorantes et contemnentes, qui poterant rectum perspicere atque instituere Judiciorum ordinem, ac vim fidemque probationum, quibus delicta in Judiciis paterent atque confirmarentur, vel dilui et elidi possent; quae omnia multam gravemque perquisitionem, et non mediocrem Civilis Prudentiae scientiam desiderant? Quid ergo mirum, si difficultatibus ambagibusque posthabitis vel declinatis, quae in definiendo numero pondere fide judicialium probationum occurrunt, perfacilem et summopere expeditam rationem invexerint delicta probandi aut diluendi, quae in Criminalibus Judiciis adhiberetur. Etenim nisi factum adeo certum esset, crimenque ita pateret, ut omnibus fere notum nulla prorsus inquisitione probationeque indigeret, caeteris in casibus Reus sive Accusatus vel legitime interpellabatur, vel ultro se offerebat jurejurando objectum crimen eluere. Si praestito juramento innocentiam suam testaretur, statim absolvebatur.

2. Hujusmodi porro crimina diluendi, innocentiamque in Judicio testandi forma non solum fere omnium Gentium, (*Leg. Salic. tit.* 50. *Leg. Angl. tit.* 9. *Capit. C. M. lib.* 2. *cap.* 10.) quae Romanum Imperium delerunt, legibus inducta atque praescripta est; sed etiam Ecclesiastico Jure recepta et comprobata fuit. (*tot. tit. Decretal. de purgat. Canon.*) Nimirum quum summa esse debeat apud homines jurisjurandi religio, quam nefas umquam violare; existimabatur neminem ausurum pejerando se gravissimo scelere obstringere. Sed apparuit male cum hominibus agi, ubi in illud adducuntur discrimen, ut vel sibi noceant, vel religionem violent. Corruptis enim hominum moribus longe plures sunt qui vitam religioni praeferunt, atque pudori. Quare mos, ut Reus sive Accusatus se jurejurando a delicto purgaret, fraudi ut plurimum, et impunitati viam aperiebat. Cui quidem malo ut occurreretur, cautum fuit religioso apparatu solemniterque juramenta esse praestanda, ut major sacramento reverentia constaret, et Rei vel Accusati a pejerando vehementius deterrerentur. (*Du Cange Glos. voc. Juramentum*) Itaque palam in Ecclesiis super tumulis Martyrum, vel apud altare Reis sive Accusatis juramentum deferebatur, qui tactis Evangeliorum libris aut reliquiis Sanctorum jurabant neque se, neque alterum suo nomine objectum crimen patrasse. (*Gregor. Turonen. de mirac. c.* 33.)

3. Quum vero qui jurisjurandi sanctitatem audebant contemnere, haud facile commoverentur religiosis solemnitatibus, quibus illud postea interponebatur; oportuit proinde aliam invehere rationem, ut

quae Rei vel Accusati juramento constabat innocentiae purgatio, tutior firmiorque foret. Constitutum ergo fuit, ut Reus vel Accusatus liberos homines adhiberet ex affinibus et vicinis suis, qui jurisjurandi ab eo interpositi fidem roborarent, et ipsi jurantes Reum sive Accusatum insontem esse, et veritatis testimonium perhibuisse. (*Leg. Aleman. tit.* 6. *Leg. Frisor. tit.* 14. *Leg. Ripuar. tit.* 35.) Hi quasi testes, vocabantur *Compurgatores*, vel *Sacramentarii*, vel *Juratores*, quorum modo tres, modo quinque, modo duodecim, atque etiam longe numero plures juxta delicti et personae qualitatem Legibus requirebantur. (1)

4. Diu viguit usus Rei sive Accusati innocentiam ejusdem et Compurgatorum juramento probandi, praesertim inter Clericos, (2) qui ad se criminibus

---

(1) *Ista vero Sacramenta*, quemadmodum prisca Lege Alemannorum tit. 6. cavetur *sic fieri debent, ut Juratores manus suas super capsam ponant, et ille solus, cui causa requiritur, verba tantum dicat, et super omnium manus manum suam ponat, ut sic eum Deus adjuvet vel illæ reliquiæ, et illas manus, quas comprehensas habet, ut de sola causa, unde interpellatus est culpabilis non sit.*

(2) Praeter hanc, alia etiam Purgatio Sacris Canonibus olim erat recepta, quae fiebat per susceptionem Eucharistiae. *Canon. saepe quaest.* 5. Criminis suspectus ad Altare accedens, et Missae sacrificio, si Sacerdos esset, palam celebrato, solemni pronunciata formula Eucharistiam sumebat. Formula pro Sacerdotibus erat, *Corpus Domini sit mihi hodie ad probationem*; pro Laicis vero, *Corpus Domini sit tibi hodie ad probationem* Murator. *antiquit. med. aevii Dissert.* 38. Aliquando et imprecationes adjungebantur, *ne*, scilicet, *Corpus Jesu Christi per-*

purgandos hujusmodi probatione utebantur Sacris Canonibus praescripta et commendata: Hinc ea *Purgatio Canonica* vulgo appellatur, qua non solum Episcopos et inferiores Clericos, sed ipsos etiam Summos Pontifices Damasum, Pelagium, Symmachum, Xistum III., et Leonem III. usos esse memoriae proditum est. (V. *Sigibert. in vit. Damas. Anastas. etc.*)

IX. *De Judiciis Dei.*

1. Sed cito compertum est Compurgatorum usu augeri potius numerum pejerantium, quam tutius veritatis testimonium haberi. Nam apud victas aeque ac victrices Europae Gentes jampridem opinio invaluerat, qua nefas censebatur quovis in periculo ei quemquam deesse, cujus partes sequeretur, vel quocum sanguinis vinculo conjungeretur: Cuique propterea Leges tunc contemnere et frangere audenti praesto erant, qui ei quavis ratione oporteret, opitularentur. Sic Compurgatorum usus parum, aut nihil ad veritatem in Criminalibus Judiciis assequendam conferebat. Sed quum publicae privataeque salutis maximo-

transeat guttur ejus, sed haereat in faucibus, sed strangulet eum, suffocet eum, ac interficiat eodem momento etc. ni verum diceret. Trithem. *Chronic. Hirsaugens. ad an.* 1224. Hadriano Pontifice Eucharistiae probationem subierunt Lotharius Lotharingiae Rex, ejusque Proceres. Rhegin. *ad ann.* 869. Clericis autem et Monachis alicujus delicti accusatis frequentissimus erat usus se innocentes in Eucharistiae susceptione profitendi. *Concil. V Vormatic can.* 15. Sed vetito tandem hujusmodi ritu et genere probationis, ea penitus exolevit.

pere interesset, ne pejerandi audacia atque licentia abirent impunita delicta, sontesque absolverentur; aliam necesse fuit innocentiam probandi, et peragendi Judicia formam rationemque excogitare atque adhibere. Verum ignorantia omnis necessariae doctrinae, et praesertim legislatoriae prudentiae, quae ea tempestate ubique dominabatur, factum est, ut nihil opportunius certiusque existimaretur ad innocentiam demonstrandam, et detegenda delicta, quam ad Deum provocare, (V. *Murator. Diss. de Judic. Dei Antiq. Ital. vol.* III.) dubiaeque rei definitionem ejus justitiae et sapientiae relinquere. (1)

2. Plures autem proditae fuerunt rationes, quibus putabatur patefieri peculiari divina providentia posse atque probari Rei sive Accusati crimen aut innocentiam, quae, nescio, audaciores ne essent, an fallaciores atque crudeliores. Si Reus sive Accusatus easdem feliciter iniisset, atque subiisset, absolvebatur velut divino judicio innocens declaratus; alioqui ut sceleris auctor habebatur, poenisque afficiebatur. Hinc hujusmodi probationes *Judicia Dei* appellatae, (2)

---

(1) Vetus hic mos, usus que apud antiquissimas quoque Gentes receptus ad Deum caelitesque provocandi, ut verum assequi posset et inveniri. Exempla occurrunt apud Sophocl. *in Antigon.* Pausan. *in Achaic.* Eustath. *lib.* 7. *et* 11. *de amorib. Ismen.* Quis porro ignorat judicium aquae amarae, quo utebantur *Hebraei*, ut suspectae de adulterio uxoris crimen, aut innocentia divina ope innotesceret? Et qua mira ratione Tutiam, et Claudiam *Vestales* violatae pudicitiae accusatas innocentiam suam *Romae* probasse narrent Historici, cognosci potest ex Valer. Max. *lib.* 8 *cap.* 1. *n.* 5.

(2) Hujusmodi Judicia vocabantur etiam *Purgationes*, quod eis Rei seu Accusati de objectis criminibus purgarentur.

quae idcirco, ut eas definiit Becmannus, (*Dissert. de Judic. Dei cap.* 1.) *erant disquisitiones, quibus veritas rei humanitus inexplicabilis eventui praeter naturam manifestanda permittitur.* Neque vero novum prorsus vel inauditum gravissimarum dubiarumque rerum definitionem divino judicio committi. Id saepe locum obtinuit apud rudes praesertim Nationes. Nam quotiescumque ignorant homines Deum generalibus certis et perseverantibus legibus omnes humanas res sapientissime moderari; toties facile arbitrantur eum singulis in casibus, qui ipsis graves esse videntur, sua debere omnipotentia uti, ut elucescat triumphetque innocentia, vitia et scelera patefiant, atque puniantur. Mirari autem nemo debet si huic fovendae ignorantium hominum opinioni ipsa Religio tunc adhibita fuerit; ac propterea si barbari Europae victores religioso cultu atque caeremoniis ad Deum provocaverint. Siquidem non postremum est hoc malorum, quae inter rudes Populos parit ignorantia, ut scilicet Religionem quoque inficiat, et superstitione corrumpat. Sed vix ac humanitatis doctrinaeque lux aliqua Nationibus effulget, statim intelligitur Deum generalem ordinem, quo orbem terrarum summa regit sapientia, non praeterire, quoties id cupiunt homines, vel opportunum eis necessariumque esse videtur. Itaque paulatim in Europa ab usu recessit mos crimina detegendi, innocentiamque probandi arduis efferisque experimentis, quibus tentabatur Deus, et vi, casui, calliditati dirimenda permittebantur; quae ratione, verique norma erant definienda. (*Cap.* 1. 2. *et* 3. *de purgat. can. leg. Longob. l.* 2. *tit.* 55. *Constit. Neapol. l.* 2. *tit.* 31.)

Nam fieri saepe poterat, nec raro etiam factum opinor, ut vel subdolis artibus ignaro vulgo fucus fieret, vel solius naturae ope hujusmodi experimenta patientibus, ea nequaquam nocerent.

3. Longum sane nimis, plenumque molestiae foret varias Judiciorum Dei species heic recensere, quibus crimen alicujus, vel innocentiam probari, divinitusque patefieri reebatur: juvabit tamen praecipuas solum et frequentiores breviter designare. (1).

X. *Sequitur idem argumentum.*

1. *Ignis* judicium, seu probatio per ignem, ut omnium probationum saevissima erat: ita crebrius usurpatam Historiis constat. In ea rogi prunaeque ardentes, urens ferrum, igniti vomeres, chirothecae candentes adhibitae. (*Becman. de Jud. Dei cap.* 4.) Solemni ritu Deus orabatur, ut igne Fideles ab infidelibus discernerentur, igneque admoto exhorresceret ille, de quo iniquirebatur, ejusque manus et pedes exurerentur, si criminis auctor, aut particeps esset; si vero innocens, nihil ipsi ignis noceret. De-

---

(1) Si facta, et monumenta spectentur a doctissimo Muratorio collecta *Tom.* 3. *Dissert.* 38., et rationes animadversionesque prae oculis habeantur, quas perspicacissimus *Praeses de Montesquieu* retulit *Espr. des Loix Liv.* 28. *chap.* 17, vero quam simillimum esse videtur varias species Judiciorum Dei, quas mox enumeraturi sumus, jampridem notas usitatasque fuisse apud Populos, qui Romani Imperii Provincias occuparunt. V. Sigon. *de Reb. Ital. lib.* v. Marian. *de Reb. Hispan. lib.* vi. *cap.* 18. Melchior. Can. *de loc. theol. lib.* 2. *cap.* 2.

inceps Reus seu Accusatus novem ut plurimum pedum itinere ferrum chirothecasque candentes manibus gestare debebat, aut super prunis ignitisque vomeribus (1) deambulare (V. *Capitul. Car. M. lib.* 4. c. 57.)

2. Frequens quoque erat judicium, seu probatio *aquae frigidae*, quae varie fiebat. (*Becman. ibid. cap.* 3.) Nam aliquando cogebatur Reus sive Accusatus manum aquae frigidae immergere, quae, si obrigesceret, eum sontem arguebat. Saepius autem occulti criminis Reus ad Ecclesiam deducebatur, ubi eum, ut se a sacra synaxi abstineret, si revera deliquisset, monebant: postea aquam certa formula benedictam bibere jubebatur, tandem fune circa lumbos districtus, et dextera manu sinistro pedi, pedique dextero sinistra manu alligatis, in aquam sacris caeremoniis prius expiatam projiciebatur. Qui autem incolumis supernatabat pro manifesto Reo habebatur, quasi aqua eum velut horrens e sinu suo repelleret; contra qui statim submergebatur innocens erat reputatus (2).

(1) Inter probationes, quae *Judicia Dei* vocabantur, nulla erat crebrius usurpata hujusmodi per ignem probatione. Memoriae proditum est eam plures subiisse illustres viros, principesque etiam foeminas. V. Baron. *Annal. Eccles. ad an.* 998. Ritus autem formulasque, quibus solemniter adhibebatur, diligenter exposuit Murator. *Antiq. med. aevii Dissert.* 38.

(2) Forma conjurandi hominem in aquam proiiciendum habetur in *Constit.* Ludovici Pii *Imper.* apud Goldast. *Tom.* III. *Const. Imper. p.* 254. ubi subjungitur, *hoc Judicium petente D. Ludovico Pio Imperatore constituisse B. Eugenium.* Sed

3. Sic vero judicium, seu probatio *per aquam calidam*, cujus etiam late invaluerat usus, peragebatur. Ferventi aquae solemniter consecratae Reus sive Accusatus manum immergebat. *P. Le Brun. Hist. Crit. des prat. superst. liv.* IV. *ch.* 3. §. 13.) Extracta manus illico chirotheca aut panno insuebatur, quod signa occludebant atque muniebat. Post tres dies remotis signis, manuque detecta si nullum appareret exustionis vestigium, Accusatus absolvebatur.

4. Rarius adhibebantur judicia, seu probationes *per crucem*. Legibus *Frisonum* (*tit. de homine in turba occis.*) praemisso Sacramento Reus sive Accusatus ad Ecclesiam deferendus erat. Ibi super altare, vel foris super sacras reliquias duo lignea fragmenta parabantur, et munda lana obvolvebantur, quorum alteri crux insculpta erat. (*Greser. lib.* 2. *de Cruc. c.* 25.) Innocens puer, aut Presbyter unum casu tollebat ex ligneis fragmentis: si cruce signatum prehendisset, Accusati innocentia; sin alterum crucis expers, ejus nequitia testata censebatur.

P. le Brun *Hist. Critiq. des Pratiq. superstit. Liv.* VI. *chap.* 1. §. 5. communem hanc opinionem de Pontif. Eugenio II. docte valideque impugnat. Quo quidem loco laudatus Auctor probe ostendit graviores doctioresque Episcopos hanc aquae frigidae, ceterasque eis similes probationes semper improbasse; praesertim vero *Romanos Pontifices*, qui pro divinitus eis commissa Ecclesiae universae sollicitudine, temporum infelicitate aliquandiu tolleratum malum sæpe decretis suis damnarunt, ac denique sustulerunt. Revixit tamen sæculo XV. et XVI., præsertim in Germania, usus probationis per aquam frigidam, qua reebatur sortilegos, sagasque discerni atque convinci posse; qua de re consuli potest idem P. le Brun. *cit. lib.* VI.

5. Diversum a superiori erat illud *crucis judicium*, cujus meminerunt Leges *Imp.* Caroli M., et Ludovici Pii. (*Capit. incert. an. cap.* 33. *Cap. Ludov. Imp. ad Leg. Sal. cap.* 1.) Utraque pars se coram Judice sistebat: accusatione et inficiatione criminis hinc inde interposita Reus, et accusator certo definitoque temporis spatio sub cruce ambo stare manibus elevatis jubebantur. Qui perstitisset victor evadebat, victus vero qui cecidisset. (1)

6. *Judicium panis et casei*, seu offa judicialis, quae Ethelredo *Angliae Regi* magnopere arridebat, (*Leg. Anglosax. in Codic. Leg. Anton. Lindeborch.*) a Clericis ita plerumque adhibebatur. Panis hordeaceus, et caseus benedictus criminis suspecto vel accusato ministrabantur, notante Pithoeo, fusis ad Deum precibus, *ut qui reus est ad appositam ei pro ostensione veritatis creaturam panis sanctificati vel casei faux ejus claudatur, guttur ejus strangauletur.* Qui panem et caseum, quos *execratos* vocabant, deglutiisset, eum satis innocentiam suam ostendisse, qui deglutire non poterat, reatum suum evidentur manifestasse censebatur.

(1) Baronius *ad an.* 806. *Annal. Eccl.* ingenue fatetur sibi satis non liquere quid sit examen seu judicium crucis. Non vacat heic varias Scriptorum opiniones referre. Nostra sententia cum illa convenit Stephani Balutii *in not. ad Capitul. Reg. Franc. fol.* 1153. Constat porro hujusmodi judicio seu probatione non solum criminales causas definitas, sed etiam civiles controversias diremptas fuisse. Luculentum exemplum narrat Ughellius *in Catal. Episc. Veronen. Tom.* 5. *Ital. sac. pag.* 610.

XI. *De Judiciali certamine.*

1. Interea ferox pugnandi studium, quod pene solum in deliciis cultuque Borealibus Gentibus, in Criminalia quoque Judicia rursus irrepsit. Quum enim inter eas unusquisque primum praecipuumque duceret vi se ulcisci, et famam vitamque suam ferro tueri (§. VII.); sensim usurpari in Judiciis coepit vetus ipsarum mos (V. *Denina Rivoluz. d' Ital. lib.* 7. *cap.* 8.) armis scilicet terminandi, quae jure discerni debebant. (1) Sic paulatim invecta probatio per singularem pugnam, seu ipso in Foro introductum est *Judiciale Certamen* : Cujus quidem judicialis certaminis usus quum belligero temporum hominumque ingenio quam maxime arrideret, mirandum non est si tota fere Europa brevi receptus, diuque adpro-

(1) Dubitari nequit, quin singularis pugna seu Judiciale certamen antiquior receptiorque apud Boreales Gentes ratio fores lites omnes controversiasque finiendi, antequam Romani Imperii Provincias invaderent. Testis Vellejus Paterc. *lib.* 3. *cap.* 118., qui refert lites, quae inter Romanos jure terminabantur, solitas armis discerni apud Germanos: idem confirmant antiquissimæ leges consuetudinesque *Svecorum* atque *Gothorum* relatæ a J. O. Stiernhöök *de Jur. Svec. et Gothor. vetust. Lib.* I. *cap.* 7. Sed conjectari jure ac merito potest eas, postquam Christianam Religionem amplexæ fuerunt, singularem pugnam, *Faidam* barbara voce nuncupatam, abolevisse; siquidem illa ejusdem Religionis instituto atque præceptis manifesto adversaretur. Rursus tamen priscum singularis certaminis morem deinde receperunt, redieruntque ad ingenium suum, quod vim, arma, bellum redolebat. V. Roberthson *Introduct. a la vie d l'Empereur Charles V.*

batus fuerit. (V. *Gerdil Traité des Combats singuliers.*) Extant adue plura non solum Burgundiorum et Longobardorum Regum Edicta, sed etiam Imperatoris Caroli M. aliorumque sequentium Germanorum Principum Leges, quibus singularis pugnae in Judiciis usus, at probatio ratihabetur, et generatim praescribitur, quia *melius foret homines in campo armis contendere, quam perjurium perpatrare*; (*leg. Long. Carol. M.* 66.) quod persaepe eveniebat in judicialibus purgationibus. Tunc vero una cum eis ceterae quoque superstitiosae probationes aquae, ignis, candentis ferri etc. pene interciderunt, vel adhibitae dumtaxat fuere ab hominibus servilis infimaeque conditionis, quibus armis in campo fas non erat pugnare. Ac eo tandem res venerat, ut etiam qui *Lege Romana viverent*; nihilominus cogerentur in Judiciis singulari certamine uti: (*Leg. Longobard. lib.* 2. *tit.* 55.) et quos a pugna sexus, valetudo, aetas, decus arcerent, velut mulieres, clerici etc. ii debebant *Advocatorum* seu *Campionum* operam in Judiciis adhibere, qui sive animi virtute, sive praemii spe pro eis certamen inirent. Quamvis autem nonnulli Principum judicialis certaminis injustitiam probe nossent; illud tamen *vitare*, ut inquit Rex Luitprandus, (*Leg. Longob.* 65. *lib.* 6.) *propter consuetudinem Longobardorum nequibant.* Nec quidquam profecerunt Sacri Ecclesiae Antistites, qui a christiana mansuetudine atque aequitate abhorrentem usum improbarunt saepe, atque damnarunt. Ea enim ad illum confirmandum vulgaris opinio tunc accesserat, quae ferebat Deum innocentiae patronum, scelerumque vindicem illi victoriam in judiciali certamine at-

tributurum, qui bonam causam foveret. Hinc est, quod judiciale certamen Dei Judiciis accensebatur. (*P. La Brun. Hist. Critiq. des prat. sup. liv.* IV. *ch.* 2. §. 9.)

2. Caeterum plures erant partim consuetudine receptae, partim Legibus indictae regulae et caeremoniae, quae in judiciali ineundo celebrandoque certamine adhiberi et custodiri debebant. Quum de crimine non manifesto criminalis quaestio institueretur, nam in delicto palam commisso, et omnibus noto nulli inquisitioni probationique locus patebat, seu Judex super illius notorietate solum pronunciabat. (*Coutum. de Beauvch.* 63. *p.* 323.) Accusator una cum Reo seu Accusato Imperatorem, vel Judicem adhibat, ambcque, ut pugnandi potestatem eis faceret, postulabant: siquidem non licebat absque Imperatoris, vel Judicis venia certare. Tum Accusator se pugnam *non asto animo obtulisse*, utraque Pars veritatis sustinendae caussa certamen suscipere jurabat. Condicta pugna, *Wadia*, pignus nempe dabatur ineundi certaminis, nec sine poena licebat ab obligatione recedere. Cum venisset certaminis dies, antequam illud iniretur, tria palam edicebantur: Ac primo jubebantur Certantium Affines a pugnae loco abesse; tum spectatoribus indicebatur silentium; tandem gravissimis comminatis poenis vetabatur, ne alicui Partium periclitanti auxilium a quoquam praeberetur. Locus erat ligneis trabibus circumseptus (*Stangatum* Barbari vocabant) ubi judiciale Certamen solemniter peragebatur coram Imperatore vel Judice. Praeter spectatores, aderat etiam turba famulorum, quorum cura percussum decidentem victoris

irae subducere, aut occisum feretro statim efferre. (*Poem. Ernold. Nigel. ap. Murator. Tom. 2. par. 2. Scrip. rer. Italic.*) Signo ab Imperatore vel Judice dato concurrebant Æmuli. Res more Francorum fustibus et pedestri pugna peragebatur; Gothicae vero et Germanicae Gentes gladio aliisque armis equestre certamen inibant; sed servilis conditionis homines baculis inter se dimicabant. Si Accusator victus esset, in campo *culpam fateri*, *ac dicta retractare*, quod est *se exdicere, se recredere* a Victore vel Judice cogebatur. (*Murator. Antiq. med. aevii Diss.* 39.) Quod si cecidisset Accusatus, crimen satis videbatur probatum, et in eum Imperator vel Judex illico ex Legibus animadvertebat.

3. Atque haec praecipua erant capita illius Jurisprudentiae, quae medio aevo circa judiciale certamen vigebat; de qua tamen infitiari nequit, quin juxta tunc receptos vigintesque mores apta fuerit atque opportuna. Non enim infrequenter accidit, ut homines gravia casu et inconsulto, levia consilio prudenterque agant atque constituant. Sed vix ac ignorantiae tenebrae scientiarum oriente lumine ab Europae Populis depelli coeperunt, statim animadversum est nihil absurdius esse, nihil minus civile atque humanum, quam publica auctoritate Cives in Cives armari, a militari virtute criminis vel innocentiae probationem educi, bellicaeque fortunae Criminalium Judiciorum potestatem exitumque permittere. Ut enim egregie scribit Cassiodorus, (*Lib. IV. Epist.* 10.) *ea propter Legum reperta est sacra reverentia, ut nihil manu, nihil proprio ageretur impulsu.* Ac re quidem vera usu judicialis certaminis, ceterisque vulgarium Pur-

gationum Judiciorumque Dei probationibus jus erat sceleri datum, vis pro ratione dominabatur, perjurio, fraudi, nequitiae aditus patebat, juris publici justitiaeque ordo omnis et disciplina subvertebatur: Quippe hujusmodi generis probationes neque innocentiam, neque crimen demonstrant, et nullo cum utraque re necessario vinculo conjunguntur. Itaque dari opera coepit, ut eis declinatis atque abolitis legitimarum probationum usus restitueretur, (*Du Cange Glos. voc. Duellum*) et aequior alter humanior, opportuniorque ordo seu forma Criminalium Judiciorum reciperetur. (1)

XII. *Conversio morum, legumque.*

Jam vero constat Historiis plures ac diversas excogitatas fuisse adhibitasque rationes, quibus Æquitas et Justitia usurpatum a vi, credulitate, nequitia in Foro locum sibi iterum vindicarent. Sed nec brevi, neque facile tantum opus moliri et perfici potuit. Non nisi enim quam sero et difficillime homines exuunt veteres, licet absurdos, et novos salubriores rectioresque mores induunt. Primum imminutus paulatim, coercitusque numerus causarum, qui-

(1) „ *On sera etonné de voir, que nos peres fissent ainsi dependre l'honneur, la fortune, et la vie des Citoyens de choses, qui etoient moins du ressort de la raison, que du hasard; qu' ils employassent sans cesse des preuves, qui ne prouvoient point, et qui n'etoient liées ni avec l'innocence, ni avec le crime.* „ Montesquieu *Espr. des Lois Liv.* 28. *ch.* 17.

bus Judicialis peragendi Certaminis potestas peti et adsequi posset. (V. *Brussel. Usag. des Fiefs vol. 2. pag.* 962.) Tum pedetentim introductum jus appellandi a Curiis Dynastarum ad Regia Supremorum Principum Tribunalia, quae judicialis certaminis probationem respuebant. (1) Sic amplificata Regiorum Magistratuum jurisdictione atque auctoritate, vita quodammodo reddita est Jurisprudentiae, et extincto pene usu Judicialis certaminis rectior alius ordo, aliaque forma ex Jure Canonico magna ex parte mutuata, in Criminalia invehi Judicia, atque in eis adhiberi coepit. Nam tunc summa, jure quidem ac merito, jam erat auctoritas Canonici Juris, quo Ecclesiastica Tribunalia utebantur. Siquidem defluxit in Canonicum Jus quidquid supererat veteris jurisprudentiae temporis injuriae hominumque inscitiae subtractum, et ejus regulae atque sanctiones aequi ju-

(1) Duplex pedetentim invecta est species appellationis, quibus et Vassallis parata via Feudalium Dominorum vim jugumque declinandi, et Supremis Principibus oblata est occasio jurisdictionem suam amplificandi et corroborandi adversus inferiores Dynastas, qui eam pene totam sibi usurpaverant. Ac primum invaluit, ut si Domini Feudales vel negligerent vel renuerent Vassallis petentibus jus dicere; ii ad Regem, et Suprema ejusdem Tribunali provocarent *ex defectu justitiae*. V. Du Cange *Glos. voc. Defectus justitiae*. Deinde appellari quoque cœpit *super iniquo et pravo judicio*, prodito a Feudali Domino ejusque Curia, seu ab injusta sententia ad Supremum Principem provocari. Si quis velit varias noscere circumstantias, quibus factum est, ut hujusmodi appellationum usus et inoleverit et percrebuerit, consulat Montesquieu, qui eas diligenter recensuit *Espr. des Loix Liv.* 28. *chap.* 27.

stique principiis initebantur, quae fundamenta esse debent cujuscumque legislationis. Tunc coeperunt apud Civilia Tribunalia legitimae probationes adhiberi, et in Criminalibus Judiciis ordo adscitus est atque forma, quae in Ecclesiastico Foro usurpabatur. Feliciter non multo post contigit, ut Justinianeae legum collectionis repertis libris Jus Romanum rursus caput extolleret, et tota fere Europa doceri et excoli coeperit. (*Gravina Origin. Jur. Civ. Lib.* 1. *cap.* 180. *et seq.*) Nemo ignorat quantum usus et studium Romanarum Legum, quae splendidius utiliusque monumentum sunt priscae sapientiae, profuerit illustrandae et augendae Jurisprudentiae, (1) cujus reviviscens scientia efferis abolendis Borealium Gentium moribus, Justitiae distributioni restituendae, ordinique Civilium Societatum stabiliendo quam plurimum contulit.

---

(1) Nihil fortasse in recentiori Historia notatu dignius occurrit conversione, nimirum, legum morumque, quam inter Europæ Populos restitutus peperit usus Romanæ Iurisprudentiæ. Res sæculo XII. evenit, quo sive *Imperatoris* Lotharii edicto, ut vulgo existimatur, sive sensim usu atque consuetudine Juri Romano publica auctoritas in Foro atque in Scholis rursus tribui cœpit. V. Conring. *de orig. Jur. Germanic. cap.* 21. *et seq.* Plures profecto fuerunt Scriptores, qui memorandæ hujus conversionis caussas atque effectus recensuerunt. Sed nemo acutius ac gravius hujusmodi argumentum pertractavit sæpe memorato Montesquieu *cit. op. lib.* 28. *cap.* 42. nec non illustr. Hume Histoire *d'Angleterr. vol.* 3. *pag.* 441.

XIII. *Ortus, et progressus processus Inquisitorii.*

1. Haec erat civilium rerum facies, hic Jurisprudentiae status, quum nova instituendi Criminalia Judicia ratio introduci paulatim coepit, quae postea totius fere Europae usu recepta, in Foro adhuc viget atque adhibetur. Etsi olim juxta diversum regimen, variosque Populorum mores Criminalia Judicia diversimode exercerentur (§. III.); tamen apud omnes fere Gentes consuetudo inolevit, ut scilicet ab accusatione criminalis quaestio semper inciperet. (1) Idem mos fuit *Romanis*, quorum Legibus diserte cautum neminem sine accusatore reum fieri (*Cic. Orat. pro Rosc.*) et damnari posse (§. V.) : quod Romani Juris axioma adeo late porrigebatur, ut ex eo altera illa ejusdem juris regula necessario fluxerit, nempe, Accusatore non probante, Reum, etsi nihil praestiterit, absolvendum esse. Sed sub Imperatoribus sive criminum frequentia, sive accusatorum inopia coepit Magistratibus, qui criminali jurisdictioni praeerant mandari, ut Latrones, aliosque facinorosos homines conquirerent, eisque Provincias suas purgarent. Ita

---

(1) Constat sane apud *Hebraeos* solum Processum Accusatorium, ut vocant, ordinarie receptum fuisse *Deuteron.* xix. 17. et xxi. 1. Sigon. *de Republ. Hebraeor. lib.* vi. *cap.* 7. De *Atheniensibus* et *Lacaedemonibus* dubitari nequit, quin Inquisitorium Processum ignoraverint, quo sine Accusatore in Reos inquiritur et animadvertitur. Quod collectis Graecorum Scriptorum auctoritatibus fuse probat Thomasius *Dissert. de orig. Process. inquisit.* §. 33. *et* 34.

pedetentim invaluit, ut praeter veterem legitimam consuetudinem sine Accusatore Criminalia instituerentur Judicia, Reique damnationem poenasque subirent.

2. Ordo autem inquisitionis, quemadmodum refert Anton. Matthaeus, (*ad lib.* 48. *Dig. tit.* 20. *cap.* 1. *num.* 3.) fere talis erat. Irenarchae, Curiosi, Stationari in Provinciis conquirebant latrones, sacrilegos, et aliorum criminum reos, de sociis ac receptatoribus interrogabant, interrogationes literis inclusas et obsignatas ad cognitionem Magistratus mittebant. Haec literae, ut Cujacius observat, et relationes dicuntur, et elogia, et notoria vel notoriae, et nuntiationes. Missi vero cum elogio malefici ex integro audiebantur, non tantum si quis accusator adesset, sed etsi nullus foret accusator: tunc enim Irenarchae venire debebant, quodque scripserant exequi. Caeterum inscribere in crimen inquisitor non tenebatur, sed nec nuntiator seu Irenarcha, quemadmodum accusatores facere cogebantur; neutrius tamen calumnia, si evidens esset impunis abibat.

3. Sed postquam Boreales Gentes Occidentale Imperium delerunt, Imperatoriae quoque Leges fere extinctae sunt, et una cum Romana Jurisprudentia cecidit quoque usus crimina sine accusatore extra ordinem inquirendi, puniendique facinorosos homines, qui flagitiis suis publicam quietem perturbarent. Rursus autem obtinuit, ut nemo, nisi solemniter accusaretur, Reus fieret, omniaque Criminalia Judicia, ut olim, ab accusatione inchoarentur. Quod non solum antiquis earum Gentium moribus receptum, sed etiam Legibus indictum est, quas post debellatas Romani Imperii provincias condiderunt. (V. *Cod.*

Leg. antiq. Linderboch.) Eamdem disciplinam, ut nempe a legitima accusatione Criminalia Judicia inciperent, prisci Ecclesiae Canones jampridem adsciverant. (*Can.* 17. *Caus.* 2. *q.* 1.) Sed Jure Canonico, quod invaluerat, quum Europae Populi barbaram excutere incipiebant Jurisprudentiam, paulatim via strata est inquisitioni, seu *Processui Inquisitorio*, quo Criminalia Judicia etiam sine accusatione instituerentur. (V. *Marant. spec. aur. par.* 6. *n.* 48.) Ac primo plures personae eo Jure ab accusando repulsae fuerunt: tum introducta est denunciatio evangelica, christianae charitatis fraternaeque correptionis praecepto innixa, quae primum emendationem Reorum respexit, post etiam criminum animadversionem. (*Cap.* 5. *de Accusat. cap.* 31. *de Simon.*) Ea accusationum usum debilitavit, ac prope extinxit. Quum enim Denuncians nec teneretur inscribere in crimen, ut accusator cogebatur, et a Calumniatorum poena facile excusaretur intuitu fraternae charitatis, quisque propterea denunciare potius malebat, quam accusare. Tandem pluribus in casibus atque delictis Canonicae edixerunt Sanctiones, ut Judices ex officio in Reos inquirerent, atque animadverterent. (*Cap.* 21. *et seq. de Accus.*) Quod sensim adeo frequenter factum est, ut postea generatim quoque usurpatum praeseriptumque fuerit. Atque hujusmodi ratio Criminalia instituendi Judicia, quam Canonicum Jus invexerat, una cum reliquis fere ejusdem Juris formulis, Civilia Tribunalia deinde adsciverunt atque usurparunt, (V. *Fleur. Instit. Jur. Can. p.* 1. *c.* 6.) Civilesque Magistratus, etiamsi nemo accusaret, ipsi quoque ex officio inquirere in crimina reosque coeperunt.

XVI. *De processu criminali hodierno.*

1. At vero nova haec ratio Criminalia Judicia per inquisitionem instituendi non solum aliam induxit ea peragendi formam; sed etiam tunc temporis inolescentem confirmavit auxitque usum, quo judicialia omnia acta, non, ut jampridem, palam et in propatulo fierent, sed clam et secreto gererentur. Quippe singularia certamina, quae Borealium Gentium moribus legibusque in Judiciis frequentabantur, secum necessario tulerant, ut publica esset forma Judiciorum. Solemniter, atque inspectante Populo Accusator et Reus pugnam adoriebantur. Unusquisque aggressionem repulsionemque noverat, certaminis exitum inspiciebat. Testes ipsi coram omnibus testimonium suum edere debebant. (*Beaumonoir ch.* 31. *pag.* 315.) Verumtamen exolescente more Judicialium certaminum haud amplius oportuit singulas Judicii Criminalis actiones publice exercere: idque prorsus respuebat adscita forma inquisitionis, qua Judices, etsi nulla intercederet accusatio, in crimina reosque ex officio inquirebant. Nam ex indole et scopo inquisitionis erat, ut ea secreto fieret, ne Rei in suspicionem venirent, atque ut Judices caute et sine periculo, atque cujusvis offensione partes suas exequi possent. (1) Ut autem de iis quae peragerentur et

(1) Huc et illud accedit, quod a *Praeside de Montesquieu* acute animadversum est *Espr. des Loix Liv.* 28. *chap.* 36. novæ scilicet regiminis formæ, quæ paulatim inoleverat inter Europæ Nationes longe aptiorem esse atque opportuniorem novam hujusmodi rationem secreto criminum cognitionem instituendi,

legitime, et perpetuo constaret, consuetudo inolevit judicialia omnia acta scriptis committendi. Tunc enim scribendi peritia, atque usus coeperat vulgo notior esse atque frequentior.

2. Caeterum tota haec series eventuum alteram paravit primum, deinde etiam peperit rerum conversionem. Nam Judicia Criminalia paulatim novam acceperunt formam, quae adhuc in Foro viget, seu *Processus Criminalis hodiernus* conditus, et invectus est. Ejus quidem ordo seu forma alibi atque alibi juxta varios cultiorum Europae Gentium mores legesque aliquantisper differt; sed rei summa eadem fere ubique est, quae huc redit. Judices, seu Magistratus, quibus criminalis jurisdictio mandata est, adversus omnia pene delicta ex officio inquirunt; aliquando et ad ejus, qui laesus est, accusationum seu querelam criminis cognitionem instituunt. (*Ambrosin. Process. Inform. l.* 1. *cap.* 1. *n.* 1.) Nam vetus nunc exulat accusandi mos, nec amplius fere receptum, ut quicumque velit e populo, quemadmodum olim, publicas accusationes instituat atque exerceat; sed est solum in usu privatos suam suorumque injuriam persequi, et de illis delictis querelam deferre, quibus ipsis nocitum fuerit, non tam ad Rei poenam, quam praecipue ut illati damni resarcitionem consequantur. Ne autem ulla fiat fraus aut suspicio oriatur, publica auctoritate constitutae sunt

atque adversus Reos agendi. Nam servitutis jugo jam assuescere Populi incoeperant, qui donec prisca potiti sunt libertate, haud certe tulissent clam quiquam de eorum capite fortunisque decerni.

personae, Tabelliones nimirum, qui ab initio usque ad exitum criminalis inquisitionis seu cognitionis a Judicibus adhibentur, quique omnia judicialia acta scribunt atque custodiunt. (*Foller. prax. Crim. n.* 30.) Postquam inspectione, aut alia ratione, ut diversa criminum species feret, constiterit de delicto, et quisnam ejus auctor fuerit aut certis argumentis, aut legitimis probabilibus indiciis colligi potuerit, Judicis jussu apprehenditur Reus, (*Farinac. prax. crim. par. 3. q. 3.*) carceri mancipatur, examini subjicitur, lis cum eo contestatur a Fisci Advocatis seu Procuratoribus, qui velut publici accusatores a Suprema Civili Potestate constituti Reos in Criminali Judicio persequuntur, (1) atque, ut communi exemplo Delinquentes legitimis poenis afficiantur, agunt. Conquisitis aliis probationibus, quae a confessione Rei, a testibus, a tabulis, ab indiciis,

---

(1) Quum publica delicta quandoque a Delatoribus olim Romæ patefierent, ut Reorum bona in Fiscum inferrentur; ibi proinde Fisci Advocatus criminibus quoque persequendis ob ærarii commodum vacare consueverat. Vid. quæ adnotavimus *nostr. Elem. Jur. Crimin. Lib.* 1. *pag.* 296. *not.* 1. Sed quousque viguit usus singularis certaminis cujus supra (§. xı.) meminimus, nulla adesse poterat publica persona, quae crimina persequeretur. Quis enim tam audax, ut adversus omnes alicujus criminis accusatos in arena stare, pugnamque inire sustineret? Sed tamen in collectione formularum Murator. *Pag.* 104. *ad Leg.* 88. *Carol. M. tit* 26. §. 78. *etc.* mentio occurrit *Advocati de parte publica*, qui nonnullis in casibus atque delictis certare poterat adversus Reos, ut Principis jura tueretur; præsertim quando res est de Delinquentium successione atque hæreditate Fisco addicenda.

a conjecturis educuntur, iisque Reo manifestatis, tempus ipsi commodumque praebetur, ut per se vel per Advocatum suas defensiones paret atque edat. Quo facto Magistratus seu Judices causam cognoscunt, sententiam ferunt, qua Reum vel innocentem absolvunt, vel sontem ad legitimas poenas subeundas damnant. (*Peregrin. prax. crim. par.* 4. *sect.* 16. *n.* 1.) Tandem sententia exequutioni committitur.

3. Haec autem omnia tunc locum habent, quum Reus praesens adest. Quod si fugam arripuerit, vel capi non possit, res paulo aliter procedit. Nam legitimis habitis adversus absentem indiciis inquisitio peragitur, cujus copia, ut inquiunt, una cum citatione seu monitorio ejus domum transmittitur, ut infra designatum temporis spatium compareat in Judicio, seque ab impicto crimine expurget. (*Lalli de Reo Cont. Disceptat. Crim.* XII.) Si citatus non comparuerit, condemnatoria sententia in eum fertur: Deinde publicatur Edictum seu *Bannum*, quod sententiam in Reum contumacem et crimen continet, propter quod ea lata est. Quando autem contigit Reum contumacem et condemnatum apprehendi, carcerique mancipari; tunc novo efformato Processu inquiritur, num revera sit ille, in quem sententia condemnatoria prodiit, et de quo loquitur Bannum. Id fa'ente Reo, vel ipso negante si testibus aliisque indubiis probationibus evincatur, jampridem lata condemnatoria sententia traditur exequutioni. (*Chartar. de exec. sent. cap.* 13. *n.* 26.) Atque hic omnis ordo judicialium actorum, seriesque inquisitionis *Processus Contumacialis* solet vulgo appellari, ut ab alte-

ro praesente Reo efformato distinguatur, qui Processus absolute dicitur, vel Processus Criminalis.

XV. *Processus Criminalis hodierni usus defenditur.*

1. Solent heic nonnulli Scriptores graviter queri, quod veteri accusationum more pene extincto, nunc, ut plurimum in persequendis criminibus inquisitio adhibeatur, seu Processus Accusatorii loco, ut loquuntur, Inquisitorius Processus hodie usurpetur. (V. *Thomas. Diss. de orig. Proces. Inquis.*) Quippe non uno ex capite hodiernum hunc morem improbandum esse arbitrantur, sed potissimum quia aditus eo patefit et Delatoribus quemlibet Civem vexandi, et Judicibus criminalem instituendi quaestionem, quin utrisque poena calumniae sit metuenda: quae quidem poena quum Accusatoribus immineat, qui calumniantur, eorum refraenat audaciam, Civesque innoxios tuetur.

2. Verumtamen experientia compertum est multo plura esse commoda, quae ex hodierno recepto usu Inquisitorii Processus in publicum privatumque bonum redundant. (V. *Zeigler. in not. ad Lancellot. Inst. Jur. Can. lib. 4. tit. 5. §. 3.*) Principio enim privatis Civibus nunc ab accusando remotis magna ex parte interclusus est aditus discordiis odiisque privatis, quae ex veteri accusandi licentia ac libertate non poterant non frequentia et gravia oriri, publicamque quietem non perturbare, ut Nos alibi (V. *nostr. Elem. Jur. Crim. Tom. I. Cap.* XIV. §. VII.) jam observavimus. Quod et a recentissimo quodam perspi-

cacis ingenii Scriptore nuper vidimus opportune animadversum, qui censet nemini Reos accusandi potestatem esse tribuendam; nisi parva in Civitate, ubi praeterea Civium mores nondum corrupti sint. (*V. Princip. de la Legislat. Universelle. Amsterdam chez Rey* 1776. *Tom. II. Liv.* 11.) Alioqui nihil frequentius eveniret, quam ut Calumniatores, ut quondam Romae saeviente tyrannide contigisse testantur Historiae, praemiis ad accusandum excitati honestissimorum Civium capiti fortunisque insidias struerent, atque etiam interitum afferrent. Quid quod? non ne maximopere interest Reipublicae, ut crimina haud abeant impunita, sontesque Cives poenas evadant, atque ita audaciores fiant ad delinquendum? Id porro quotidie fere contingeret Accusatorum inopia magno cum publicae disciplinae salutisque dispendio; nisi praesto esset Magistratuum cura et vigilantia, qui ex officio in crimina reosque inquirentes saluberrimam navant operam ut malis hominibus Civitas expurgetur. Quin immo eo etiam prae accusatorio hodiernus Inquisitorius Processus videtur esse opportunior, (1) quod in isto non omnia Judici ex ar-

(1) Sed quamquam, si quid usu utilius moribusque hodiernis opportunius esse spectetur, Accusatorio Processu præstare videatur Processus Inquisitorius; nemo tamen poterit diffiteri multa in isto recepta præter jus, pluraque forensi consuetudine observari aliena ab æquitate et humanitate, quæ graviter persequitur *Clariss. J. C.* Albertus de Simoni, in egregio Opere *del Furto e sua pena*, quod edidit *Lugan.* 1776. Privatæ profecto securitatis communisque etiam salutis magnopere interesset, ut quæ nunc viget forma Criminalis Processus, pu-

bitrio agere licet; verum is certa indicia, veluti normam, sequi cogitur; nec unquam Inquisitorio Processu propter sola indicia Reus damnatur, sed vel factum ipsum, crimen nempe, probari, vel ipsius Rei confessionem interesse oportet; quae quidem omnia in Processu Accusatorio se aliter habere solent.

XVI. *Praecipuae exhibentur partes Processus Criminalis hodierni.*

1. Sed quoniam Processus est ordo legitimus in Criminali Judicio observandus (§. II.); jam restat, ut quanam ille ratione procedat, sive quot ejus praecipuae ac necessariae partes sint videamus. Quatuor porro forensis usus, qui hac in re saltem apud nos, utramque paginam facit, judiciarii ordinis criminalis partes distinguit, quibus totus constat Criminalis Processus. Prima pars stat in denunciatione Curiosorum, Irenarcharum, nempe Lictorum aliorumque infimorum Criminalis Magistratus Officialium, vel in querela ejus, qui laesus est alieno delicto. Utramque sequitur generica inquisitio delicti et delinquentis, quae per indicia testesque fit instantibus ut pluri-

---

blica auctoritate, ubi opus, emandaretur, et ad æquiorem humanioremque rationem componeretur. Quod si unquam, nunc certe Nobis merito augurandum Pio Sexto *Pont. Max.* feliciter imperante. Qui enim ceteris Reipublicæ administrandæ regendæque partibus emendandis immortalem sibi golriam comparare jam est adgressus; ipse dignum eximia sapientia excelsaque sua animi magnitudine facinus Criminalem quoque corrigendi Jurisprudentiam solus et moliri et perficere præstantissime potest.

mum Fisci Procuratoribus. Tum eo, qui in legitimam criminis suspicionem venerit, apprehenso, custodiaeque tradito, idem examini subiicitur. Hac initiali Processus parte Judex de crimine instruitur, deque ejus auctore quaerit, et ideo *Processus Informativus* vulgò appellatur. (*V. Ambrosin. Proces. Inf. lib.* 1. *et* 2.) Altera pars Criminalis Processus in eo versatur, ut nimirum coram Reo et testibus inquisitio, quae secreto hactenus peracta erat, manifesta fiat ac palam edatur. Res ita procedit: Reus vel declarat Testes in informativa inquisitione inductos habere se velle pro rite examinatis, vel novum eorumdem Testium examen ejus postulatione suscipitur, quorum alterutrum seligere in libera Rei potestate collocatum est. Utroque casu *Processus* dicitur *Legitimatus*; (*V. Guazzin. de legitim. Proces.*) sed posteriori et *Repetitivus* praeterea in Foro appellatur. Tertia Processus pars Rei defensiones complectitur; siquidem opportunum Reo temporis spatium post legitimationem publicationemque Processus tribuitur, quo vel per se, vel per Advocatum suas defensiones in medium proferat, atque exhibeat; quae pars *Processus Defensivus* vocatur. Hanc excipit Criminalis Caussae actio et disceptatio apud Judices; sequitur deinde sententia vel absolutoria Rei, vel condemnatoria; quae Criminalis Processus postrema pars est, cujus sententiae exequutione Processus tandem absolvitur, seu, ut inquiunt, concluditur.

2. Sigillatim porro hasce omnes persequi partes hodierni Criminalis Processus juxta formam ordinemque, qui in Foro observatur, ad *Pragmaticos* pertinet, quorum ars tota in formulis exhibendis exe-

quendisque versatur. (1) Quae quidem ars, ut usu utilis est, atque opportuna; ita nec sua laude caret. Nam parum, aut nihil fere prodesset rationem nosse atque intueri Criminalia peragendi Judicia, nisi praesto essent, qui eorum formulas et solemnia callerent, ordinemque in Forensi Palaestra exequerentur, et custodirent.

XVII. *De Ordine seu Forma Criminalis Processus diligentissime observanda, nisi de levioribus admissis agatur.*

1. Caeterum nulla pene Criminalis Processus ordine seu forma res est, quam magis intersit publicae privataeque salutis, sancte custodiri, ad unguem exequi, diligentissime observari. Nam partes, formulae, ordo, solemnia Criminalis Processus in id sapienter sunt comparata, ut nimirum nulla e Judicibus opportuna ratio omittatur, qua possint in Criminalibus Causis facta nosse, verum adsequi et invenire, atque de Reorum delicto vel innocentia justam ferre (2) sententiam. (V. *Seigneux Syst. abr.*

(1) Longa illorum manus est, qui Praxim Criminalem exponere atque edere adgressi sunt. Eos inter heic solum meminisse juvabit Tranquillum Ambrosinum, virum non ineruditum, quique ordinem in scribendo cum perspicuitate conjunxit; et Philippum Mirogli, qui eo præsertim ex capite laudandus mihi esse videtur, quod scilicet suo in Opere inscripto *Istruzioni Teorico-Pratiche Criminali* vernaculo sermone usus est.

(2) O δε χρονος αμα κρατε το βραδυ τοτε πολλακις αναγκαζων προς το Φανερον γιγνεσθαι την αμφισβητουσιν ξυμφορον. ,,

de Jurisp. Crim. Avant.' pr. pag. XVIII.) Sic. Delinquentes solum meritas poenas subibunt; sic innocens nemo injustam metuet damnationem; sic demum satisfit omnibus Civibus, qui non clam, neque ex arbitrio quidquam adversus eos moliri verentur; sed palam atque ex Legum auctoritate de capite fama fortunisque suis statui conspiciunt (§. II.). Ac re quidem vera toties civilis aequalitas atque libertas, sacrae res ac inviolabiles, pessumdantur opprimuntur; quoties judicialis ordo negligitur, aut levis quaedam solemnitas omittitur Criminalis Processus, qua posset verum elucere, innocentia protegi atque defendi. Hinc factum, ut nulla in Civili Societate non aliquis invectus ordo, non quaedam in criminibus investigandis reisque puniendis solemnia adhibita comperiantur; nisi quibus in locis fas nefasque miscet Tyrannis, et vi utitur pro ratione. Quin immo constat eo plures, et accuratiores in Criminalibus Causis discutiendis solemnitates ibi receptas esse atque vigere, ubi Civium vita fortunae honos libertas majori in pretio (*Montesquieu cit. oper. Liv. 6. chap. 1. et. 2.*) habentur (§. III.). Ita Romae nemo, nisi solemniter publicis Judiciis damnatus, quousque Reipublicae floruit viguitque libertas (§. IV.): postquam vero Tyrannis invaluit, nullis adhibitis solemnibus Civium eversae fortunae, vitaeque interemptae. Quare oportet quacumque in Republica seu Ci-

---

„ Tempus, et mora, et frequens inquisitio ad aperiendam controversiam conferunt. Plato *Lib.* VI. *de Leg. p.* 765. *Tom.* 2. „ *edit. Serran.*

vitate ordinem Criminalia exercendi Judicia, seu Criminalem Processum conficiendi legitima claraque sanctione praescribi, praescriptumque Legibus ipsi Publicae Potestati, ut tyrannidis nota declinetur, non decet in singularibus criminum casibus, vel latum quidem unguem violare, aut transilire. (1)

2. Etsi vero in quavis Criminali Causa Processus construendus sit, judicialisque ordo servandus; non tamen oportet in omnibus pares numero et pondere solemnitates formasque adhibere. Graviora enim delicta a levioribus distinguenda sunt. In illis quidem plena caussae cognitio, et solemnis Judiciorum ordo adamussim exequi debet et observari; quoniam in gravioribus Delictis de vita et fortunis Civium agitur. Itaque mora, quam observatio solemnium obiicit, longa videri non debet, sed potius necessaria. At leviora crimina, quae et frequentiora sunt, nec magnam noxam Reo inferunt, audiri et discuti possunt de plano, vel liberatis, puta, Reis vel fustibus coercitis. In his porro non opus tot solemnia adhibere, ut celeri exitu reperto ad graviora delicta vindicanda Judices animum intendere possint.

---

(1) Bielfeld *Instit. Politiq. chap.* 6. §. 26. : *C' est une injustice affreuse quand le Souverain sous pretexts de crime d'etat fait enlever un Sujet, qu' il le enferme entre quatre muraïlles, qu' il lui fait secretement, seul, et de sa propre autorité son proces, et le fait perir en cachette ou sur une echafaut sans rendre son crime public. Une pareille procedure est une vraie tirannie, qui met la vie du plus honnete homme dans un danger perpetuel.*

XVIII. *Animadversio, Conclusio.*

1. Sed qualecumque sit delictum, de quo criminalis quaestio instituitur, sive nimirum grave sive leve, semper magnopere curandum enitendumque est, ut ea, quo fieri potest celerius absolvatur. Nam id aequitas humanitasque postulant erga illos, qui in reatu sunt. Profecto nihil durius nihil est inhumanius, quam ut eorum, qui praesunt criminali jurisdictioni sive incuria, sive duritie, sive oscitantia Rei sortis suae diu haereant incerti, et carceris custodiaeque aerumnis diuturnoque squallore opprimantur. (1) *Itaque de iis, quos tenet carcer inclusos*, id jugiter omnino observandum, quod aequissime sancitum est Legibus Romanis, *ut aut convictos poena velox subducat, aut liberandos custodia diuturna non maceret.* (*Cod. lib.* 9 *tit.* 4. *leg.* 5.) Neque vero ulla alia res est, quae magis obsit communi exemplo, quod Reorum poenis intenditur, quam si praeter necessitatem Criminalia Judicia in longum protrahantur, non celeriter damnatis vel absolutis Reis. Constat enim vim decidere communis exempli, aut saltem vehementer frangi, quando criminis poena Reum claudo sequitur pede, eique sero irrogatur. Tunc e Civium mentibus diuturnitate temporis, quod crimen

---

(1) *Auct. Dei Del. e delle Pene* §. XIX. „ Il Processo deve „ esser finito nel più breve tempo possibile. Qual più crudele „ contrasto che l'indolenza d'un Giudice, e le angoscie d'un „ reo? i comodi e piaceri d'un insensibile Magistrato da una „ parte, e dall'altra le lagrime lo squallore d'un Prigioniero?

inter ejusque poenam intercedit, delicti memoria pene deleta, remissoque horrore, quod flagrans peperit scelus, animi in Rei commiserationem flectuntur, nec quisquam fere est, qui ad crimen animadvertat, cujus in poenam Reo supplicia infliguntur.

2. Utinam probiores suo ingenio homines essent, vel rectius saltem in Civitatibus instituti! Rariora tunc crimina forent, neque adeo oporteret de ratione cognoscendi ea, atque vindicandi esse sollicitos. (V. *nostr. Elem. Jur. Crim. T. II. cap.* 14.) Nemo enim tam perditus atque flagitiosus, qui innocentiae insidias strueret, omnesque admissum quidem facinus detestantes, cum Reis tamen humaniter agerent. Sed in hac criminum frequentia, hominumque corruptione quid innocentibus non verendum ab aliena nequitia atque vafritie, quid non pertimescendum sontibus ab aliorum saevitia atque crudelitate? Quare legitimo instituto ordine Criminalium Judiciorum, eoque diligentissime custodito cavere oportet, ne qui sunt insontes in periculum incidant injustae damnationis, qui vero delinquentes sunt durius atque inhumanius tractentur, quam necessitas postulat communis exempli, publicaeque salutis ratio requirit. Quod eo crebrius solet usuvenire, quo numero sunt pauciores, qui cum Reis ita agunt, ut veteris illius humanitatis plenae sententiae (*Publ. Syr. vers.* 796.) non obliviscantur, nimirum.

Homo, qui in homine calamitoso est misericors,
Sui meminit.

Explicit Diatriba.

INDEX

RERUM PRAECIPUARUM.

A

B

C

G

H

I

Q

R

S

T

V

IMPRIMATUR
Si videbitur Reverendissimo Pat. Sac. Palatii Apostolici Magistro.
Cand. M. Frattini Arch. Philip. Vicesg.

IMPRIMATUR
Fr. Philippus Anfossi Sac. Palatii Apost. Mag.

PHILIPPI M· RENAZZI

ADVOCATI ET ANTECESSORIS ROMANI

DE

SORTILEGIO ET MAGIA

LIBER SINGULARIS

EDITIO QUINTA.

Haruspices Sagasque, quæ utraque genera vana superstitione rudes animos ad flagitio compellunt, ne admiseris.

Columella de re rust. Lib. I. Cap. VIII.

ROMAE 1821.

EX TYPOGRAPHIA PII CIPICCHIA.
Superiorum Permissu.

PRAEFATIO (*)

Est *gravis illa sane, perdifficilis ac periculi plena tractatio, quae de Sortilegio et Magia suscipitur. Etenim haud ullae ferme res sunt, circa quas tot tamque discrepantes in vulgus proditae atque ad nostram usque aetatem propagatae sint hominum opiniones, et de quibus scriptores fusius omni aevo disputaverint, vehementiusque dissenserint. Quod si quis consuluerit quaecumque de Sortilegio et Magia in utramque partem disceptata scriptaque sunt a viris non solum leviter eruditis, sed etiam gravissimis atque doctissimis; ille profecto ex longa molestaque navata opera aut nihil, aut parum adeo proficiet, ut iis jure ac merito cum* Comico (1) *objicere possit:*

Fecistis probe,
Incertior sum multo, quam dudum.

Ac in tanta quidem discrepantia opinionum Scriptorumque dissentione, quid Nobis de Sortilegio et Magia hoc singulari Libro disserere instituentibus re-

(*) Præmissa est hæc Præfatio primæ hujus Libri Singularis editioni Venetiis 1792. apud Fratr. Coleti.

(1) Terent. Phorm. II. 4. v. 18.

liquum esse videtur, quam ut quod ab aliis fuse obscureque pertractatum est, id breviter atque dilucide exponamus, et nostro more nullius addicti jurare in verba Magistri scopulos omnes solertissime declinemus, in quos incidere ut plurimum solent quicumque de hujusmodi argumentis sive loqui sive commentari adgrediuntur. Quae quidem omnia an bene feliciterque praestiterimus, aequi doctique Lectores, quibus diuturni nostri maximique in Criminali Jurisprudentia expurganda, perpolienda, atque enucleanda impensi labores, illius cultoribus fructuosi, Reique publicae non inutiles visi sunt, dijudicabunt.

LIBRI CONSPECTUS.

DE
SORTILEGIO ET MAGIA
LIBER SINGULARIS.

CAPUT I.

Sortilegii etymon, atque definitio.

Sortilegium, a quo nostra hac lucubratione disserendi exordium nos ducere oportet, nomen est, quod a legendis sortibus venit. Ac Scriptores quidem rerum Criminalium eo sub nomine non solum divinationem, quae per sortes fit, designarunt, ut illius nominis fert etymologia: sed etiam omne genus superstitionis artiumque magicarum complexi sunt (1). Hinc Sortilegium sic late acceptum (2) in divinatorium distin-

(1) V. Ursaya *Lib. III. Inst. Crim. hoc tit.*

(2) Sortilegii nomine Plinius hoc quoque sensu usus est *Hist. Natural. lib.* 28. *cap.* 4. quod inscribitur, *De quibusnam Sortilegiis, et saliva hominis.*

Quae semper initio nostrorum omnium Operum, quae typis edita a nobis sunt, Lectores monuimus; eadem hic quoque eos monitos volumus scilicet.

I. Auctorum, qui interdicti sunt, eas solum nos, ut quisque legendo cognoscere poterit, in usum nostrum deri-

xerunt, in amatorium, et denique in maleficum seu veneficum. Divinatorium Sortilegium illud esse tradunt, quo quis futuras res vaticinari contendit: Quo autem Sortilegio foeminae, aliquando etiam mares in libidinosum amorem proclives fiunt; amatorium Sortilegium ab iis nuncupatur: Tandem juxta doctrinam eorumdem Scriptorum illud est maleficum Sortilegium seu veneficum, quod ad mala quaevis morbosque tam hominibus, quam brutis animantibus, atque inanimis etiam rebus inferendos comparatur (1).

At nobis longe opportunius accidit Sortilegii nomen in nativa sua significatione accipere, atque adhibere ad significandas futurarum occultarumque, sive praesentium sive praeteritarum rerum explorationes, quae per sortes fiunt, et quascumque alias superstitiosas observationes. Vetustissimus porro est usus hujusmodi explorationum (2). Quem enim latet cupiditatem res aut cognoscendi futuras, aut ignotas sciendi adeo semper fixam haesisse humanis pectoribus; ut quam non poterant suo ingenio homines illarum adsequi notitiam, hanc improbis vanisque artibus se adquirere posse contenderint. Primum inter eas locum obtinet Divinatio per sortes, de qua statim idcirco verba facienda sunt.

---

vare doctrinas, quæ nulla sunt infectæ labe pravitatis : cæteras Religioni, Sacerdotio, Imperio, bonis moribus adversas a nobis penitus improbari.

II. Libros vetitæ lectionis iis tantum a nobis citari, quibus legitima potestas inest eosdem legendi.

(1) V. Damohud. *Prax. crim. cap.* 61.

(2) V. Grilland. *de Sortileg.* Bud. *de Ath. et Superst.*

CAPUT II.

Quid sors naturalis, quid divina, et quando hac uti fas sit.

Sors idem propemodum est, ut Tullii verbis utamur (1), quod micare, quod talos jacere, quod tesseras; quibus in rebus temeritas et casus, non ratio nec consilium valet; et ea quidem adhibetur vel ut pateat quid in dubia agendum, quidve in ancipiti re vitandum, vel ut quid latens sive praeteritum sive praesens aperiatur, quidve futurum sit innotescat. Hinc vulgo Sors dividitur in divisoriam, qua communium rerum partes aequantur, et munera inter pares aetate meritisque cives distribuuntur; in consultoriam, et in divinatoriam. Sed aptior Sortis in naturalem, divinam, et daemoniacam seu surpestitiosam divisio esse videtur (2).

Quid sit Sors naturalis facile intelligitur. Nam ea nihil est aliud, quam arbitrarium fortuiti eventus in quacumque condicta re experimentum. Profecto cum quid in ambiguis obscurisque rebus aequum sit homines, quorum acies ingenii angustis admodum limitibus circumscribitur, agnoscere et constituere nequeant; ideo necessitas eosdem coegit, ut illarum diremptionem definitionemque sorti committerent. Quare naturalis Sortis usus non solum apud omnes fere gentes ad ambiguas contentiones definiendas, ad

(1) *Lib. II. de Di vin.*

(2) V. P. le Brun. *Hist. des Praet. Superst. Liv. 1. ch. 3. n. 5.*

munia laboresque distribuendos, ad aequandam in ludis, et contractibus mutuam lucri spem jacturaeque formidinem, denique ad incertum quemlibet martem dirimendum moribus invaluit usurpari; verum etiam pluribus dubiis in rebus adhibendus Civilibus Canonicis, ipsisque Divinis Legibus praescribitur (1): Sed de hac sortis specie, quam summus rerum omnium Arbiter Deus moderatur, quaequesi superstitione et fraude careat, omnis criminosae labis expers est, hoc loco non quaerimus (2).

Toties autem Sors dicenda erit divina, quoties per eam homines praeteritarum vel praesentium rerum, quae ignorantur, vel futurorum eventuum notitiam a Deo haurire contendunt; aut quid in ancipiti re eligendum faciendumque sit noscere praestolantur. Hac specie Sortis usi Gentiles, dum temere aperto Homeri aut Virgilii codice, qui versus primum in oculos insurrissent, eos in oraculi omen accipiebant. Qua ratione narrat Spartianus (3) Imperium si-

(1) Pleni sunt de usu hujusmodi sortium non solum apud antiquas, sed etiam recentiores Nationes Scriptorum libri, plenae saeculorum memoriae, plena exemplorum Vetustas. Consuli poterunt Homer. *Iliad. VIII.* Caesar *De Bel. Gall. Lib.* 1. Scriptores omnes *Hist. Rom.* etc. Hic solum referemus Virgilii versus, quibus describitur Dido construendae Carthaginis munia suos inter Tyrios sorte tribuens *Aeneid. Lib.* 1. *v.* 511. 512.

Jura dabat, legesque viris, operumque laborem
Partibus aequabat justis, aut sorte trahebat.

(2) Num. *cap.* 33. Paralip. *cap.* 6. *v.* 34. Cod. *Lib.* 6. *tit.* 43. *Leg.* 3. *Novel.* 162. *in fin.*

(3) *In vit.* Hadr. VII.

bi praenuntiasse Hadrianum. Christiani quoque antiquitus exemplo sortium Virgilianarum sortes quasdam adhibuerunt, quas Sanctorum vel Apostolorum vocabant. Arreptis enim sacris utriusque Testamenti Libris ex sententia, quae casu prior legenda se offerret, vaticinia captabant. Sed quoniam saepe ejusmodi sortitionibus superstitio aliqua admiscebatur, eas idcirco adhibere pluribus veterum Synodorum Canonibus interdictum est. Quippe Sortis divinae usus tunc solum usurpari potest, quando quis divino spiritu afflatur, ut Deum consulat, quemadmodum aliquibus vitae sanctimonia eximiis viris evenisse constat (1). Atque eo casu Sors *non aliquid mali continet*, ut scribit D. Augustinus (2), *sed res est in dubitatione humana divinam indicans voluntatem.* Secus vero divinae Sortis usus culpa non vacabit; nec qui eum usurpaverit canonicam animadversionem effugiet (3). Nefas enim est hominibus Dei voluntatem in rebus latentibus vel futuris perscrutari sortibus temere ductis, et praeter necessitatem prodigia ab ipso audenter exposcere.

---

(1) Sic *Abraham, Josue, Gedeon, Samuel, Saul, Eliseus* reprehendi nequeunt, quod hujusmodi sorte aliquando usi sint. Divino quippe afflatu excitatos id peregisse liquet ex sacris litteris. Sic *Apostoli* temeritatis expertes fuerunt, cum coelesti lumine illustrati sorte *Matthiam* in collegium suum cooptassent. *Act. cap. 1. V. Can. 14. qu. 5.*

(2) *Can. 1. Caus. 26. Quaest. 2.*

(3) *Cap. 1. De Sortileg.*

CAPUT III.

De Sorte daemoniaca, seu superstitiosa.

Postrema Sortis species daemoniaca seu superstitiosa vocatur, quae fit vel fieri vulgo creditur, quando aut Daemonis interpellato auxilio atque opera accita improbae praestigiae, aut vana religione superstitiosae observationes ad arcanas futurasque res exquirendas atque divinandas adhibentur. Nihil quondam celebrius, nihil veteres inter Populos vulgatius daemoniacis divinationibus, quas multiplici diversaque ratione proditas Historiarum monumentis perhibetur (1). Etenim narratur data aliquando petentibus daemoniaca responsa ex imaginibus, id est emissa voce ex Idolorum statuis, ut Delphis ex Simulacro Apollinis; quae responsa dicebantur oracula, quasi in eis Deorum inesset oratio. Saepe daemoniaca oracula memorantur reddita per Vates, qui theurgicis expiationibus Pythium, fatidicum nempe Spiritum sortiti a Pythia Apollinis Sacerdote Divinatorum Principe Pythones et Pythonissae quoque nuncupatae sunt (2). Nemo ignorat quaenam fides olim habita somniis, quae praeternaturali vi dormientium in mentibus excitata rebantur ad futuras res praenunciandas; atque sic habita exceptaque praesagia appellabantur vaticinationes per somnia, quorum interpretandi, et quae even-

(1) V. De Cauz. *de Cultib. magic. Lib.* 1. *cap.* 5. §. 178.

(2) VVier. *De praest. Daem. Lib.* II. *cap.* 14.

tura essent ex iis eruendi caussa mendax ars comparata Oneiromantia dicta est. Quid quod ex cranio hominis daemoniacae emissae voces leguntur, quibus quae eventura essent declararentur; idque veteres vaticinationem per cranium dixere. Quin immo et spectris seu vita jam functis hominibus in speciem inductis (1) daemoniacas vaticinationes sciscitantibus redditas memoriae proditum est (2). Tandem quae forent agenda, quaeque futura essent daemoniaca opera fuisse pandita atque praenunciata signis figuris in terra, in aqua, in aere, in igne, in vitro, aliisque similibus rebus referuntur; unde natae sunt superstitiosae artes Geomantia, Hydromantia, Pyromantia (3), Ca-

---

(1) Notissima est historia, quæ habetur 1. *Reg.* 28. *de Samuele* a Pythonissa instante *Saule* excitato. Quod quomodo evenerit, et quemadmodum intelligendum sit, S. Scripturæ Interpretes inter se magnopere discrepant. Nam *Origenes Comment. in cit. loc.* censuit *Samuelem* reipsa Pythonissæ incantationibus fuisse e suis sedibus evocatum: *Tertullianus*, aliique plures *Samuelis* phantasma dæmoniaca opera Regis oculis obversatum fuisse contendunt. Plerique vero censent Dei providentia atque imperio *Samuelem* stetisse coram *Saule*; ut suam ei suorumque futuram cladem prænunciaret: alii alias interpretationes prodiderunt, de quibus late docteque agunt *Calmet in dissert. de vit. Saul.* et *Natal. Alexand. Hist. vet. Test. dissert.* 13. *prop. un.*

(2) Naud. *Apol. Vir. de mag. susp. cap.* 14.

(3) Ars divinandi per fulgura, de qua loquitur *Cicero Lib.* II. *de Leg. et Lib.* II. *de Divin.* spectasse videtur ad Pyromantiam, unde fulgurales Libri, quorum idem Auctor meminit. V. *Cl. Creman. de Jur. Crim. lib.* 1. *par.* 3. *cap.* 2. *not.* 1.

topromantia, quas omnes rerum criminalium Scriptores (1) inter species enumerant divinatorii Sortilegii. De Numa scriptum D. Augustinus reliquit, qui id fortasse ex vetere aliquo hausit Auctore, eum in aqua imagines Deorum seu Daemonum ludificationes vidisse, a quibus audiebat quid in sacris constitui atque observari deberet (2).

Caeterum nemo unquam sapiens prudensque vir daemoniacis divinationibus, quae proditae narrantur, ullam habendam esse fidem existimavit (3). Nam Daemones, siquidem ingenii acie hominibus longissime praestant, naturales rerum caussas, earumque vim et effectus illis multo cumulatius absolutiusque cognoscunt: futuras vero res, quae ex libero pendent hominum arbitrio, quarumque Deus ordinem ac eventum solus intuetur, ac suo nutu disponit, Daemones prorsus latere dubitandum non est (4). Hinc decepti quicumque daemoniaca opera futuras res se scire posse autumaverint. Ac re quidem vera si oracula ad tru-

---

(1) V. Alph. *Jur. Crim. lib. 2. tit. I. cap. 1. de Sortileg.* §. 55.

(2) *De Civit. Dei lib. 7. cap.* 35.

(3) Qui ingenii acumine, et sapientiæ laude inter veteres floruere, ii probe suboleverunt humanas fraudes, commenta, dolos, qui ad credulum vulgus decipiendum ut plurimum oraculis inerant. Qua de causa Tullius *lib. 2. de Divinat.* illorum auctoritatem convellere, atque contemnere aperte professus est. Porro hujusmodi fraudes dolosque sedulo persequutus est, atque eleganter expressit cultissimus Fontenellius *Hist. des Oracl.* quod opus caute tamen legendum. V. *Le Clerc, Bibl. Chois. Tom. XIII.*

(4) *S. Thom. 2. 2.*

tinam revocentur, quae superstitiosa Antiquitas tantopere coluit atque celebravit; ea ita ambigua sunt, ut ad Dialecticam debeant referri, vel flexiloqua atque obscura, ut interpres egeat interprete, et sors ipsa ad sortem sit referenda. Quod si vaticinationibus aliquando rerum eventus responderunt; partim id casu accidit, ut fit in omni oratione saepissime; partim permissu Dei contigit, ut homines suae superstitionis, curiosaeque improbitatis puniret.

CAPUT IV.

Sequitur ejusdem argumenti tractatio.

Auguria primum tenent locum inter superstitiosas observationes vana religione jampridem ad futuros praesignificandos eventus adhibitas, quas nunc operae pretium erit recensere. Captabantur auguria, ut Cicero scribit (1). ex volatu avium, cantu oscinum, ex tripudiis solstimis. Succedunt Haruspicia, quo nomine veniebant divinationes erutae ab hostiae vel viventis vel mactatae extis, atque ex flamma fumoque ignis, quo victimae consumebantur. Haruspicia excipit omen, quod ex hominum vocibus ac sternutamentis educebatur. Plures tandem per superstitiosas observationes confictae artes memorantur, quae diversis nominibus distinguebantur. Quae ex lineis manuum praesagia colligit ars, Chiromantia dicta est;

(1) Epist. Familiar. vi. 6.

quae ex oris configuratione, Metoscopia; Notomantia, quae ex dorsi figura (1): Astrologiae autem nomine venit ea ars, qua ex vario astrorum adspectu, ut ajunt, atque influxu, quae circa hominum, praesertim recens natorum, vitam, casus fortunamque eventura sint, conjici posse contenditur. Nam quae motus Syderum considerat ac metitur insons, atque humanis usibus opportunissima ars, distinctionis ergo Astronomia solet appellari.

Longum est dicere quantum priscae Gentes, ac veteres praesertim Romani (2) superstitiosas observationes coluerint, omnique generi fiderint divinationis; ut qui arduis praeclarisque abs coeptis nec hostium metu neç facinorum difficultate abducerentur, eos vana quaelibet puerilisque superstitio ac observatio a

(1) V. Thier. *Traité des Superst. Tom.* 1.

(2) Nihil mirum esse debet, si homines veræ Religionis lumine nondum illustrati, tam creduli, tamque superstitiosis artibus addicti fuerint. Sed postquam divini splendoris radii toto terrarum orbe diffusi Idololatriæ tenebras erroresque depulerunt, mirabuntur, credo equidem, seri sapientioresque nepotes superiori aetate tot inventos esse, et nonnullos adhuc inter nos reperiri, qui Astrologiæ fidant, divinitationes ex superstitiosis eruant observationibus, auguria metuant, atque omina capiant. Quis vero non vehementer indignabitur nunc non deesse, qui auri sacra fame perciti somnia observant, atque ex iis divinationes educunt, millenisque student futilibus et superstitiosis artibus; ut parta ludi (*Lotto*, vocant) omnium incertissimi, et difficillimi victoria congerant divitias, quas in mare *Sapiens* ille demersit, ne ab eis mergeretur:

Heu hominum ignarae mentes, heu pectora coeca!

proposito dimoveret (1). Verum non defuere inter Quirites, qui praejudicatarum vulgi opinionum expertes omnia atque auguria contemnerent, omnesque divinationes sapide irriderent. Julium Caesarem religione a quoquam incoepto numquam absterritum vel retardatum fuisse Svetonius memoriae prodidit (2). Re enim vera quomodo ex iis quae temere fiunt casuque eveniunt, futurae res intelligi, ac praenunciari poterunt? Nam si falluntur, ut gravissime Tullius animadvertit (3), qui nihil sine probabili aliqua conjectura ac ratione dicunt; quid existimandum est de conjectura eorum, qui extis, aut avibus, aut ostentis, aut oraculis, aut somniis futura praesentiunt? Hinc merito sapiens ille Cato apud eumdem Tullium mirari se ajebat, quod non rideret Haruspex Haruspicem cum videret. Nullam vero sydera inter astrorumque motus et conversiones, ac futuros humanos eventus conjunctionem intercedere intelliget quicumque sibi conscius est, se quae mavult agendi libertate pollere, probeque scit omnes rerum vicissitudines regere, humanaque inflectere pectora Illum, qui astra et sydera, cunctasque a se creatas res supercilio movet. Necesse est ergo fateri multa popularibus erroribus propagata, multa superstitione ad continendos in officio homines vana formidine religionis invecta esse; ut olim contigit Ro-

(1) V. *Hist. Critiq. des erreurs popul. Amsterd.* 1733.
(2) In vit. Caesar. LIX.
(3) *De Divinat. Lib.* II.

mae (1), ubi Plebs a Patriciis hisce artibus, quarum isti notitiam sibi usumque peculiariter addixeraat, ludificata jugiter fuit.

CAPUT V.

Quibus variis nominibus designentur exercentes sortilegas artes; et quam grave eorum sit facinus.

Qui Sortilegio dant operam, Sortilegi, vel Divinatores generatim appellantur. At quemadmodum singulae Sortilegii species hactenus enumeratae (Cap. III. et IV.) diversis inter se nominibus distinguuntur; ita etiam quicumque eas exercent peculiaria nomina acceperunt. Sortilegi quidem germana adhibita vocis significatione dicuntur, qui sortibus ductis futura audent credulis praenunciare; atque hoc pacto quaestum mentiendo faciunt (2): Augures vocati sunt, qui ex avium cantu ac volatu quid eventurum sit conjiciunt; Haruspices, qui exta hostiarum et fibras inspiciunt; Vates denique, qui se Deo plenos esse simulantes responsa dant. Ariolorum nomen, teste Ternebo (3), omnibus, exta rimantibus et per furorem vaticinantibus, commune est: Somniorum

(1) V. Heinec. *Synt. Antiq.* 1. 3.
(2) V. Matth. *ad Lib.* 48. *ff. tit.* 5. *cap.* 5.
(3) XIX. *Advers.* 20.

conjectores sunt, qui somnia interpretantur; Astrologi, qui facta cujusque nosse profitentur, et natalitias syderum observationes edunt (1). Hi Jure Romano Mathematicorum quoque nomine designantur, quod praestantis ac utilissimae disciplinae nomine ad fallendum abuterentur (2). Sed quomodocumque hujusmodi sycophantae appellentur, certum est eos omnes in sanctissimam, qua pure colendus est Deus, Christianam Religionem gravissime peccare.

Ac re quidem vera, ut opportune docet D. Thomas (3), multis modis Sortilegi peccant. Principio enim qui adhibitis Sortilegiis futuros eventus divinare contendunt, ii profecto frustra et irreverenter divinae providentiae secreta pulsant, atque praescientiam, qua solus pollet Deus, ad creatas humanasque res transferre videntur; quod sine impio scelere fieri vel excogitari non potest; presertim si daemoniacae sortes ad divinandum adhibitae sint. Tunc siquidem quae singula sunt gravissima facinora Apostasia, Sacrilegium, improba curiositas, iis omnibus sese

---

(1) *Chaldaei* vulgo nuncupabantur Astrologi omnes, Genethliari, astrorumque Speculatores, ut liquet ex *Leg.* 5. *Cod. de malefic. et mathemat.* quia illorum disciplina tradita primum apud Chaldæos, quæ gens Astrologiæ valde dedita fuit. Cic. 1. *de Divinit.* Hinc Chaldæus pro Astrologo dictus, ut Arabs pro latrone etc. V. *Gothofred. in not. ad cit. Leg.* „ *Vulgus*, ut testatur Gellius *Noct. Attic. lib.* I. *cap.* 9. *quos gentilitio vocabulo Chaldaeos dicere oportet, Mathematicos dicit.* „

(2) Gothofred. *ad tit.* 18. *Cod. Lib.* 9.

(3) 2. 2. *Quaest.* 95. *art.* I.

Sortilegi obstrigunt. Quid? quod non alii fortasse frequentius, quam Sortilegi turbas in Republica ciere solent, et communem tranquillitatem labefactare. Nam, ut bene Tacitus observavit (1), qui sortilegas artes exercent, genus hominum est potentibus infidum, sperantibus fallax, quorum responsis leves animi ad novas spes facile impelluntur. Itaque tam prohibitum est impias hujusmodi artes docere, quam discere; tam exercere, quam exercentibus fidem praestare ac adhaerere (2); atque in quoscumque Sortilegii criminis reos severissimae constitutae sunt poenae, quas mox tandem enumerabimus.

CAPUT VI.

Poenae recensentur sacris Canonibus Romanisque Legibus adversus Sacrilegos, et Divinatores indictae.

Quondam Jure Romano poena capitali punitos, qui de salute Principis, vel summa Reipublicae vaticinati essent, J. C. Paulus meminit (3); caeteros vero Divinatores inflicta prius fustium correctione civitate pulsos fuisse. Sed tandem Christianorum Imperatorum constitutionibus in Sortilegos omnes, Augures, Haruspices, Vates capitalis poena indiscriminatim imposita habetur (4).

(1) *Annal. Lib. II. Cap.* 32.
(2) *Cod. Lib.* 9. *tit.* XVIII. *Leg.* 8.
(3) *Sentent. V. tit.* 21.
(4) *Cod. lib.* 9. *tit.* 18. *Leg.* 5.

Jure autem Canonico Laici, qui sortilegas artes exercuerint, excommunicatione plectuntur; Clerici degradantur: et in excommunicationis quidem poenam incurrunt qui nihil aliud egerint, quam Sortilegos Hariolosque consulere (1). Quod si a Clerico factum sit, detrudendus est in Monasterium ad perpetuam poenitentiam agendam. Interpretes, rerumque criminalium Scriptores docent Sortilegium, quod haeresis, ut ajunt, manifestam contineat, poenis coercendum esse, quae manent haeresis crimen (2). De poenis Astrologorum peculiares extant Constitutiones Romanorum Pontificum Xisti V. et Urbani VIII., quae a memoratis Scriptoribus late exponuntur, et quibus cautum est de crimine Sortilegii posse Fidei Quaesitores una cum Episcopis certatim judicia (3) exercere.

---

(1) *Cap.* 1. *et* 2. *de Sortil.* V. Thesaur. *de poen. eccl. p. superst.*

(2) V. Farinac. *de haeres. quaest.* 181.

(3) Sed utrum ad Judices solum Ecclesiasticos, an ad Laicos quoque pertineat cognitio Sortilegii, Doctores dissentiunt, ut observat Gagliard. *Instit. Canonic. Lib.* 4. *tit.* 15. §. 44. Quoniam vero hoc crimine et Religio laeditur, et publica tranquillitas perturbatur, sic commode poterit omnis dissensio componi, ut Episcopi æque ac Magistratus Civiles de Sortilegio cognoscant; illi quidem ut Canonicis Censuris peccantes corripiant; hi autem, ut eisdem, tamquam publicis reis, corporeas pœnas infligant. V. Caravit. *Instit. Criminal. lib.* I. §. 3. *cap.* 23. §. 28. Van-Esp. *Jur. Eccles. part.* 3. *tit.* 4. *cap.* 3. Sed si res sit de ecclesiasticis personis, quæ hujusmodi facinoris insimulentur, illius cognitio Episcopis peculiariter reservata est Apostolicis Constitutio-

CAPUT VII.

Quid sit Magia, et quid sub ejus nomine veniat.

Caeterum Sortilegis ac Divinatoribus et affinitate et improbitate criminis ii pares, immo etiam superiores sunt qui Malefici Jure Romano nuncupantur (1), quosque Magos, si mares, si vero foeminae, Lamias vel Striges vulgus appellat. Magi porro a Magia dicuntur, quam callere profitentur, et de qua tempus jam est, ut sermonem instituere adgrediamur. Magia persica vox est, quae idem significat ac sapientiam atque doctrinam: unde ii quondam Magi vocabantur, quos primum Sapientes, postea modestiori nomine Graeci et Romani Philosophos appellarunt (2). Duplex autem a Scriptoribus Magiae genus distinguitur, naturalis altera, altera praeternaturalis seu superstitiosa atque daemoniaca. Illa circa naturam resque naturales, earum caussas, occultasque vires cognoscendas, ignotas vulgo eruendas qualitates, atque edendos effectus cuicumque haud facile obvios versatur (3); quam omni aevo, et apud

---

nibus, quas refert Girald. *Exposit. Jur. Pontif. lib.* 5. *tit.* 21. quod et obtinet quando Sortilegium sit cum Haeresi, ut ajunt, conjunctum.

(1) *Cod. Lib.* 9. *tit* 18. *Leg.* 5.

(2) V. Brucker. *Hist. crit. Phil.*

(3) Apposite, si quis alius, Magiam naturalem; descripsit Campanella, *de sens. rer. sive de natur. Mag. Lib. VI. cap.* 6. scribens: *Quidquid Sapientes faciunt*

politiores Gentes summi coluere Viri, quorum solertia ac labore Physicae, ut vocant Experimentalis, studium atque usus et invectus, et in communes hominum utilitates summopere propagatus est (1). Magia autem praeternaturalis, daemoniaca, superstitiosa vanas maleficas impiasque artes complectitur, quibus nihil non mirum exitiale atque portentosum Daemonum vi atque opera intercedente fieri non posse narratur. Atque colluvies Circulatorum et Sycophantarum, qui Magiam naturalem se excolere jactantes superstitiosam ac daemoniacam profitebantur, atque perniciosas nefariasque artes exercebant, in caussa fuit, ut Magia generatim male in vulgus audiret, criminisque nomen demum (2) evaderet.

Quid porro sub Magiae crimine venire debeat non admodum constat inter Scriptores, qui de illo tractarunt. Nam ab aliis hoc crimen ad plures diversasque species porrigitur; alii species contrahunt, quae sub eo comprehendendae sunt: multi Sortilegium quod maleficum et amatorium vocatur cum Magia confundunt: contra vero quibusdam placet istam ab illo distinguere. Tandem plerisque Magia est crimen illorum, qui commercium, ut ajunt, cum Daemone habent: quod commercium fere omnes rerum criminalium

---

imitando naturam aut ipsam adjuvando per artem non modo plebi ignotam, sed communitati hominum; id magicum opus haberi: unde prius quam ars vulgetur, semper dici Magiam; arte vero manifestata scientiam esse vulgarem.

(1) Boyl. *de util. Philosoph. Experim. cap.* II.

(2) Bohemer. *Elem. Jur. Crim. Sect.* 2. *cap.* 4. §. 56.

Scriptores vel expresso vel tacito pacto iniri docent (1). Expressum cum Daemone pactum eos contraxisse tradunt (2), qui Deo religioneque ejurata se totos Daemonis potestati subjiciunt eique obsequium pollicentur; ut ipso opitulante quae velint, mira, ardua, iniqua perficere valeant. Pactum vero cum Daemone tacitum memorati censent Scriptores ab illis initum esse, qui licet commercii cum Daemone expertes; ea tamen Sortilegia patrant, quae probe sciunt non

(1) Si fides eisdem adhibeatur Scriptoribus, quorum antesignani extiterunt Trithem. *in Antipal. Malef.* et Martin. Del Rio *Disquis. Magic.* expressum cum Dæmone pactum in conventu Magorum (Sabbathum vocant) solemniter stipulatur, infernisque initiato mysteriis character quidam imprimitur veluti tessera dæmoniaci foederis. Plura deinde hisce similia ipsi de hujusmodi pacto disserentes comminiscuntur, quæ

Non sani esse hominis non sanus juret Orestes.

Enimvero non defuerunt, qui dæmoniaca ista fœdera atque pacta negaverint. Eminent potissimum inter Italos nostros eruditissimus March. Maffei, *Arte Magica dileguata*: Jan. Rinald. Carl. *Epist. de Orig. Mag.* §. 39. inter Germanos Speuf: *Cauth. Crim.* Thomas *Dissert. de crim Mag.* Bekker, aliique: inter Gallos D. d'Andrè *Epist. Mag. Epist.* 2. Sed illa adstruere et contra impugnatores præ cæteris asserere adgressi sunt P. le Brun *Hist. Crit'q. des superst. Tom. I. liv.* 2. *chap.* 1. Scheuchz *Phys. sacr. tom.* 4. *pag.* 318. Preat. *Mag. dimostr. artic.* 4. *et seq.* Hieronym. Tartarot. *Congresso notturno delle Lamie*, *Lettera al Carli*, *etc.*

(2) Carpzov. *prax. Crim. part.* 1. *quaest.* 48. *num.* 11. Berlin. *part.* 4. *concl.* 3. Alph. a Castr. *de imp. Sortil. haer. cap.* 2.

natura sua, sed daemoniaca opera vi aliqua pollere. Sed consultius commodiusque mihi egisse videntur qui (1) haec omnia conjunctim complectentes ad Magiae crimen retulerunt superstitiosas quascumque, improbas et maleficas artes, quibus Daemonum, ut asserunt, intercedente auxilio atque opera accita nefarii homines utuntur ad inferendas aerumnas aut avertendas, ad praestigia, nefandasque res, et cujuscumque generis maleficia patranda.

CAPUT VIII.

Quibus argumentis constet de vi artium Magicarum.

At vero Magiae magicisque artibus sane Daemonis opera et potestate tot tantasque miras, insuetas perniciosas res efficiendi vis inest, qua artes illas pollere malefici cupiunt, et plerique hominum credunt? Id scilicet est, quod omni aevo doctissimorum virorum ingenia exercuit, et de quo nostra patrumque memoria gravissimi Scriptores ingenti doctrinae adparatu, magnaque animorum contentione sedulo quaesierunt, et copiosissime disceptarunt (2). Quae quidem disputatio ad Criminalem Jurisprudentiam potissimum pertinet. Ab illa enim disputatione quid de crimine Magiae censendum, quidve statuendum sit prorsus pen-

(1) V. Alph. *Jur. Crim. lib.* III. *De Sortileg.* §. 4; *et seq.*

(2) V. de Cauz. *de Cult. Mag. lib.* 1. *cap.* 4.

det. Quare antequam ulterius progrediamur, ea hic a nobis omnino attingenda est. Quod ita praestabimus, ut breviter primum gravioribus, quae in utramque partem afferuntur, expositis argumentis, deinde enarrata ratione, quae probabilior receptiorque esse perhibetur, discrepantes componendi opiniones; unusquisque quid debeat sentire, possit secum animo reputare.

Principio igitur qui Magiae magicisque artibus summam daemoniaca opera vim inesse asserunt, ii divinae innituntur auctoritati sacrarum Litterarum. Ex his quippe constare inquiunt permissum Daemonibus illudere hominibus, eosque prodigiis editis ad peccandum allicere (1). Cumque ingenii acie Daemones excellant, multiplici scientia praediti sint, et dotibus polleant, quae ut ajunt, Spirituum propriae sunt; jam res possunt humanis impares viribus efficere, quaeque homines intelligentia ac ratione comprehendere nequeunt: quo referuntur immissae a Daemone in Job virum justum repentinae acerbissimaeque calamitates, prodigia a Magis Pharaonis patrata. Samuel a Pythonissa instante Rege Saule ex citatus, et Daemon denique cui nomen Asmodaeus, qui septem priores Sarae viros interemerat, ab Angelo Raphaele in Desertum superioris Ægypti relegatus, ne insonti Tobiae eidem nupturo noceret. Huc accedunt luculentissima testimonia, quae innumeri fere diverso tempore diversisque locis Magiae Rei solemniter ediderunt, (2);

---

(1) Bodin. *Daemonom. lib. II.* Torreblan. *lib. II.* Del Rio, *Disquisit. Magic.*

(2) V. Remig. *Daemonolatr. lib.* I. Malleus *Malefic. Tom. II.* Michael *Pneumat,*

qui in Judicio fassi sunt daemoniaca foedera iniisse, cum Daemonibus habuisse commercium, eorumque opera ac vi miras se res gessisse (1); et maleficia patrasse. Quod si alicui fortasse non admodum hujusmodi testimoniis et confessionibus deferendum esse videatur; quis tamen, ut concludunt daemoniacae magicarum artium vis assertores, tam audax erit, qui universarum Gentium consensui repugnare, omnium fere doctorum virorum opinionem contemnere, ipsam denique civilium sacrarumque Legum censuram reprehendere non vereatur? Constat enim apud homines vetustissimam fuisse (2) magicarum artium notitiam atque usum, inolitam ubique de praeternaturali seu daemoniaca illarum artium vi persuasionem, co-

(2) Nemo miracula hic cum præstigiis confundat, quæ duo non semper sedulo distinxerunt nonnulli inter eos, qui Dæmonis magicarumque artium opera nihil non fieri posse contendunt. Miracula enim solus Deus edit, qui universas mundanas res finxit, suoque nutu moderatur. *Operatio miraculorum*, ut solide sapienterque docet D. Thom. *Quaest. Disp. q. 6. art. 5. est quoddam divinum testimonium indicativum divinae virtutis et veritatis*; *quae si Daemonibus, quorum voluntas tota in malum est, daretur, Deus falsitatis eorum testis existeret*; *quod divinam non decet voluntatem.* Itaque plerique graviores Magiæ adsertores docent cum Lactantio *de ver. Sap. lib. 4. num. 5.* artem magicam moliri solum aliquid ad circumscribendos oculos valere. Nec aliter D. Augustinus miracula a magis Pharaonis edita interpretatur *de Civ. Dei lib. 21. cap. 6.*

(2) Plin. *Hist. Nat. lib. 30. cap. 1.* Memoir. *de l'Academ. roy. des Inscript. Tom. IV. et VI.* Histoir. Critiq. *des erreurs popul. Amsterd.* 1733.

gnitum cultiores inter Populos Magiae crimen, et severissimis poenis vetitum atque expiatum.

CAPUT IX.

Exponuntur rationes illorum, qui nullam Magicis artibus vim inesse contendunt.

Age nunc eos audiamus, qui ut de priscis quibusdam Romanis refert Horatius (1), somnia timores magicos, miracula, sagas nocturnos lemures, portentaque thessala ridentes, ullam magicis artibus vim inesse plane inficiantur, et quorum non exigua semper extitit manus. Atque hi quidem quos inter nonnulli spectatae pietatis probataeque doctrinae viri, compertum esse debere ajunt *Deum*, ut D. Paulus scribit, *non subjecisse Angelis orbem terrae futurum*; (2) ac propterea nulla vi magicas artes Daemonum opera augeri ac pollere, illasque exercere ac profiteri flagitiosam certe rem esse, modo ad Blasphemiae, modo ad Superstitionis, modo ad Stellionatus, ac etiam Veneficii delicta pertinentem; sed quae nequaquam Magiae crimen tale praeseferat, quale vulgo perhibetur. Ab illis autem asseritur congerronum improborumque hominum astu et nequitia, popelli credulitate, Philosophiae naturalis ignoratione, ac praejudicatis hominum opinionibus factum esse, ut fama praeternaturalis seu daemoniacae magicarum artium vis excitata primum fuerit, et sensim latissime

(1) *Lib.* II. *Ep.* 6.

(2) *Epist. ad Hebr.* II. 5.

propagata (1). Nam quae de Magis, magicisque artibus habentur in sacris Litteris, ea longe aliter ac interpretentur Magiae adsertores, ab istius impugnatoribus explicantur, atque ut plurimum ad hariolos referuntur, praestigiatores, atque veneficos aliosque hujusmodi furfuris homines (2). Testimonia porro et confessiones illorum, qui de crimine Magiae accusati se familiariter usos esse cum Daemonibus, multaque et portentosa facinora daemoniaco auxilio ac opera egisse in judicio fassi sunt: nihili censent esse facienda. Ea siquidem partim metu vique tormentorum, partim Judicum, qui reos interrogabant, dolo ac nequitia extorta sunt, partim denique tribui debent praejudicatis ipsorum reorum opinionibus et perturbatae corruptaeque phantasiae, (3) quae decepti ea se egisse fatebantur, quae facere quidem concupiverant, sed nuliquam reipsa patraverant. Historiis autem constat iis in regionibus, ubi quemadmodum in Lotharingia, bona illlorum, qui tamquam Magiae Rei damnarentur, Fisco Dynastarum addicebantur; (4) frequentissimam superiori aevo fuisse hujus criminis accusationem, et longe numero plures, quam in tota fere reliqua Europa Lamias Magosque inventos et condemnatos esse. Cujus rei caussam subodoratus fortasse qui tunc apud finitimos Foederatos Belgas flo-

(1) Scot. *Detect. Art. Magic.* VVici *de praest. Daem.* Pierquin. *Oeuvres Physiq. et geogr. Dissert.* 18.

(2) V. Bochar. *De anim. Sacr. Script. par.* 2. *lib.* 3. *cap.* 5.

(3) Speus *Caut. Crim. Dub.* XX. *et seq.*

(4) V. Montaigne *Es. de Moral. liv.* I.

rebat Arnoldus Vinnius emunctae naris Jurisconsultus, *Multa nimis*, scripsit, *temere credi*, *multa illis* (Magiae accusatis) *vane affingi*, *multa falsa per tormenta illis exprimi*, *nec paucos per injuriam ignibus tradi mihi persuasum est* (1). Postremo quod pertinet ad communem Gentium consensum, et plerorumque Scriptorum persuasionem de praeternaturali seu daemoniaca magicarum artium vi contendunt qui hanc negant, utramque rem, si quid valet, valere solum, ut isto luculentissimo exemplo evidentius eluceat nullo non tempore homines etiam minime vulgares neque ignaros, non gravissimis erroribus obrutos, praejudicatisque opinionibus irretitos fuisse. Itaque disputationem suam sic concludunt, ut eam Seneca jam concluserat scribens (2), *nihil horum quae vulgo feruntur magicis artibus posse fieri tam certum esse, ut ea de caussa nullius Philosophi schola intranda sit.*

(1) *Com. ad Inst. lib. 4. tit. ult.* §. item *L. Corneli.*
(2) *Lib. I. Natural. Quaest. cap. 7.*

CAPUT X.

Quemadmodum nonnullis visum diversas, secumque pugnantes de vi Magicarum artium sententias conciliare, et quaenam probabilior receptiorque illas componendi ratio esse perhibeatur.

Quamquam duae illae hucusque expositae non vulgarium solum, sed etiam eruditorum hominum opiniones, quarum altera affirmat, altera vero negat praeternaturalem daemoniacamque vim magicis artibus inesse, sibi invicem omnino adversentur; tamen fuerunt non nulli qui viam inire tentaverint utrasque simul conciliandi, ac tantas demum componendi lites, quae inter unius alteriusque sententiae patronos jamdiu vehementissime fervent. Atque horum princeps et quasi dux laudatur Scipio Maphejus, vir editis pluribus variisque eruditis operibus notissimus in Litteraria Republica. Cum enim placuisset Maphejo (1) in scenam prodire adversus Hieronymum Tartarottum Academicum Roboretanum, qui vernaculo sermone librum evulgaverat ingenti plausu exceptum (2), quo in libro multae quidem de Lamiis, nocturnoque earum conventu refutabantur praejudicatae vulgi opiniones; sed luculentius atque elegantius, quam antea factum esset, praeternaturalis daemoniacaque magicarum artium vis adstruebatur; nactos illico est magni nominis adversarios, nec exiguis difficultalibus

(1) *Art. Magic. dileg. Veron.* 1750.

(2) *Del Congres. nott. delle Lamie. Rovered.* 1749.

coepit urgeri. Ut autem et ab his sese expediret, et illorum tela evaderet, alio se vertit, atque viam vel primus omnium, vel caeteris sane explicatius, ingeniosiusque inire ingressus est; qua, si fieri posset, discrepantes tuentium aeque ac impugnantium praeternaturalem daemoniacamque artium magicarum vim sententiae conciliarentur. Itaque novo scripto opere (1) tempora distinguenda esse censuit; et agnovit quidem praeternaturalem daemoniacamque magicarum artium vim ante Christum natum; sed illam post ejus nativitatem, confectumque divinitus humanae reparationis opus desiisse penitus multis fretus argumentis, nonnullisque librorum novi Testamenti veterumque Ecclesiae Patrum locis ad hanc suam confirmandam opinionem adductis contendit. Qua distinctione, pace tanti viri dixerim, nec patronis nec adversariis praeternaturalis daemoniacaeque magicarum artium vis satisfecit; quin immo sibi contradicere visus est, ut ei Tartarottus ipse verissime objecit. Ac ii quidem qui praeternaturalem daemoniacamque vim artium magicarum prorsus respuunt, haud passi sunt se a sua dimoveri sententia. Si enim, ut jampridem bene observarunt, visum est Maphejo sapientiae bonitatique Dei repugnare, ut Diabolum mortalibus sinat illudere; id ante aeque ac post Christi Servatoris adventum repugnasset. Atqui primam illud non negat Maphejus; restat igitur ut alterum quoque inficiari nequaquam recte potuerit. Tum vero qui in altera erant sententia adstruente praeternaturalem daemoniacamque

(1) *Art. Magic. Annichil.*

vim artium magicarum, ut in nova sua castra transirent ab eis Maphejus impetrare non potuit. Scitissime siquidem regesserunt quibus librorum novi Testamenti locis ipse usus est ad singularem hanc suam constabiliendam doctrinam, ea latius patere, quam ipse velle videatur. Idcirco enim illis in locis Daemonum regnum eversum, eosque ligatos dici sentiendum, non quia desierint Daemones illudere mortalibus; sed quod adversus novum regnum, Ecclesiam nempe, quam Christus acquisivit sanguine suo, et in aeternum duraturam constituit, ii praevalere nullo modo possint (1). Tandem et ipsa quorumdam priscorum Ecclesiae Patrum testimonia, quibus laudatus Auctor vel maxime innititur, constat non ita esse perspicua, ut secus ac ille pro sua illustranda opinione interpretatus est, soleant rectissime a communi Theologorum schola interpretari.

Verum enim vero omissa, quae neutri parti arrisit, Mapheji opinione, dicendum tandem quaenam probabilior receptiorque ratio esse perhibeatur dissentientes feliciter componendi sententias, et veteres longasque doctorum hominum contentiones tollendi. Principio igitur artem esse ullam scientiamque ma-

(1) Non est diffitendum varias esse de iis librorum novi Testamenti locis interpretum sententias, præsertim vero de loco Apocalyps. Joan. *cap.* 20. At observatum est a Claris. Mamachio *Origo et Antiqu. Christ. lib.* III. *cap.* 1. §. VIII. *pag.* 134. *not.* 1. neminem Orthodoxorum ante hæc tempora fuisse, qui eumdem Apocalypsis locum sic, ut Maphejus statuit, esse intelligendum arbitraretur. V. Calmet *in cit. cap.* 20. *Apoc. pag.* 924. *edit. Lucens.*

giae qui putant, nae ii omnes maximo in errore versari videntur. (2) Nam si qua esset ars magica, ea quidem certe triangulis quibusdam alteriusve generis figuris verbisque contineretur. Atqui nexus colligatioque triangulorum cum naturis vacantibus corpore non modo non esse ulla, sed ne comprehendi quidem cogitatione potest. Quotus autem quisque tam est ineptus, ut sibi persuadeat Daemoni indefinite prorsus permissum vel suo arbitrio, vel cujusvis muliereulae improbique hominis rogatu accersituque ludificare atque vexare mortales? Sed evenisse interdum, ut superstiosis impiisque quorumdam Sycophantarum conatibus mali Daemones faverint, et sic magicis artibus vis, quam natura sua non habent, daemoniaca opera quandoque accesserit; id et sacrorum Bibliorum auctoritati conforme, et antiqua reverenda traditione confirmatum esse videtur. Quod autem quando contigit, et quidem perraro admodum, ut nemo prudens non it inficias; factum est divino singulari permissu sive ad exemplum, sive ad poenam hominum, sive aliis arcaniis ex caussis, quas nosse non licet, nec audacter fas est perscrutari.

CAPUT XI.

Quaenam soleant vulgo tribui Magiae.

Sed quomodocumque se res habeat, et sive quis probabiliorem receptioremque sequatur, cujus supra

(1) Consul. Mamach. *cit. Op. Orig. et Antiq. Christ.* Lib. III. Cap. 1. §. VIII.

meminimus, sive opportunam aliam idoneamque studeat comminisci rationem diversas atque discrepantes de praeternaturali daemoniacaque vi artium magicarum sententias conciliandi; id sane apud omnes constat, scilicet mira quaecumque, et portentosa iis artibus fieri et canere Poetas, et Scriptores narrare, et credere vulgus, et Maleficos venditare. Proditum in primis magicarum artium vi, pluribusque diversis adhibitis superstitionum speciebus morbos diuturnos atque gravissimos hominibus, ipsamque mortem, modo repente, modo sensim inferri. De Germanico quidem memoriae prodidit Svetonius (1) eum devotionibus tentatum extinctumque fuisse. Tum quoque traditum magicae operae adscribendas esse fascinationes, quae adspectu, oculorum obtutu, lingua ultra placitum laudante peragi dicuntur, et quae saepe legas vel audias maleficia conflari, ut somnus obrepat, possint inedia, dolor, tormenta tolerari, tacenda alto premi silentio, ut conjuges impediantur ab usu conjugii, abortus sequatur, pueri rachitidis morbo adficiantur, hisque similia patrentur (2). Contra vero validissimas esse magicas artes ad maleficia quaecumque solvenda, expellendos morbos, sanitatemque recuperandam (3) Le-

---

(1) *In Caii Calig. Cap.* 1.

(2) V. Apul. *Metamorph.* Damohud. *Prax. crim. cap.* 6. Del Rio *lib.* 2. *q.* 6.

(3) Apud veteres quoque Christianos sensim irrepserat usus hujusmodi superstitiosa remedia adhibendi non tam pietatis contemptu, quam fascinatione vulgarium errorum. Ac res tandem eo usque processerat, ut D. Joan. Chrysost. *Homil.* 8. *ad cap.* 3. *Epist. ad Coloss.* aliquatenus martyrio

ges ipsae Romanae aperte innuere videntur, quibus cavetur, *nullis criminationibus eos implicandos esse, qui magicis artibus remedia aegris corporibus quaesierint* (1). Multa certe ac mirabilia vulgo narrantur de amuletis, quo nomine veniunt remedia magica, ut numismata, cerae imagines, carmina, potiones narcoticae, arcana et inusitata verba, quae ad arcendos morbos et impendentia mala amolienda adhibentur. Et quamvis haec omnia *commenta hominum*, ut scribit Frommannus (2), *esse videantur rationi et experientiae adversantia, tamen quemadmodum Marcellinus testatur, quondam medicinae admisit auctoritas* (3).

Amorem praeterea, qui forma solum et moribus conciliatur philtris magicisque poculis atque carminibus excitari, diuque ali fama est. Verum

Phasias AEsonidem, Circe tenuisset Ulyssem,
Si modo servari carmine posset amor,

æquaverit „ si puer ægrotus amuleta non fecerit. „ Sed ea semper improbavit Ecclesia, et impositis pœnitentiis animadvertit in illos, qui hujusmodi phylacteria adhiberent. *V. Can.* 36. *Synod. Laodic. Can.* 61. *Syn. Sextae in Trul. Tom.* 1. *et* 3. *collect. Concil. Harduin.* Utinam nec nostra quoque ætate invenirentur, qui superstitiosis remediis fidem adhibere non erubescunt! Cum nonnullis abhinc annis a lethali morbo vix emersus in tertianas febres incidissem, non defuit qui mihi homini philosopho, nec simul ignaro quid liceat Christiano, nescio quod phylacterium omni ope enixus est propinare ad repellendam reversionem febrium, quæ adventante vere mutatoque cœlo sua sponte tandem evanuerunt.

(1) *Cod. Theodos. lib.* 9. *tit.* 18. *Leg.* 3.

(2) *De fascin. lib. I. par.* 2. *sect.* 2. *cap.* 19.

(3) *Lib. VI. cap.* 18.

ut cecinit artis amandi Magister (1), a quo discent spem omnem abjicere eos debere, qui ut vivat amor ad Æmonias artes recurrunt. Narratur quoque praeparatis magico artificio poculis pudicos animos ad libidinem saepe percitos; et contra aliquando veteres extinctos amores, et in acre odium extemplo conversos. Veteres autem ita fuere persuasi magicis artibus fruges posse in alienum agrum exportari, imbres, ventos tempestatesque attrahi atque repelli (2), ut Decemviri Romae Legibus XII. Tabularum poenas praescripserint adversus excantantes alienas fruges (3); et Imperator Constantinus M. crimine nequaquam teneri eos declaraverit (4), qui magicis artibus truges conservarent, et grandinem tempestatemque a satis averterent.

---

(1) Ovid. *De art. am.*

(2) V. Quintilian. *Declam. XIV.*

(3) Doctissimus Antonius Matthæus *ad tit. II. lib. 47. Dig. num.* 5. " *Verosimile haud esse*, scribit, *Decemviros de alienis frugibus excantatis legem proposituros fuisse: nisi comperissent id revera contigisse* „ Quanto sagacius Senec. *Quaest. Natural. Lib.* 4. *cap.* 7. „ *Apud nos*, inquit, *in XII. Tabulis cavetur, ne quis alienas fruges excantassit. Rudis adhuc Antiquitas credebat, et attrahi imbres cantibus posse, et repelli* „

(4) *Cod. lib.* 9. *tit.* 18. *leg.* 4.

CAPUT XII.

Quid rerum Criminalium Scriptores de daemoniacis foederibus seu pactis tradant?

Nemo mirabitur tot tantaque portenta, quot superiori Capite retulimus, edi a Magis Lamiisque, nisi qui numquam legerit vel audiverit illos foedus cum Daemonibus inire, iisque, ut fit inter amicos, familiariter uti; aut si legit vel audivit, fidem auditis lectisque habere noluerit. Ac multa quidem de illis vulgo feruntur, et a Scriptoribus narrantur, quae summam profecto cuique admirationem movere debent. Nam credit vulgus, asserunt Scriptores (1), Magos Lamiasque amatorii cum Daemonibus ludere lusus, eorumque impudicis amplexibus delectari, et concubitu frui: tum vero utrosque transmutari in hircos, volitare per aera (2), statis noctibus ad infer-

---

(1) Godelm. *De Mag. lib.* 1. Bodin. *De Daemonom. Lib. II.* Libau. *Strigiport.* Amoen. *De delict. et poen. tit.* 8. §. 6.

(2) Lucii Apuleii Philosophi Platonici vitam, fata atque scripta nemo vel leviter eruditus ignorat. Is *XI. editis Metamorphoseon libris*, quidquid Magos lamiasque moliri et facere, quidquid theurgicis artibus peragi posse superstitiosa et credula Antiquitas rebatur, nova elegantique ratione expressit atque delineavit. Sed longe alius ipsi scopus, quam recentioribus Daemonographis Scriptoribus, quorum agmen ducit notissimus Martinus del Rio. Nam isti quae collegerunt retuleruntque, ea credidisse videntur, aliisque bona fide credenda propinasse. At Apulejo meus fuit po-

na celebranda mysteria simul convenire, aliaque his similia patrare (1). Nihil Missylae Sacerdoti magicarum artium vi factu non possibile Annae sorori Dido referebat apud Virgilium (2):

Haec se carminibus promittit solvere mentes
Quas velit: ast aliis duras immittere curas;
Sistere aquam fluviis, et vertere sydera retro;
Nocturnosque ciet Manes: mugire videbis
Sub pedibus terram, et descendere montibus ornos.

Sed ut non defuerunt qui nulla magicas artes vi pollere contenderent, quemadmodum paullo supra

pularium errorum satyram scribere et magica portenta sic narrare, ut,

Si foret in terris, rideret Democritus.

Nec defuit nostra ætate, qui Apulejum provido consilio imitaretur, nempe Auctor gallici libri inscripti *Histoire des imaginations de M. Oufle*, quem nos iis legendum commendamus, qui anilibus narratiunculis præjudicatisque circa hujusmodi res vulgi opinionibus a pueris imbuti sunt.

(1) Temperare mihi non possum, quin inter innumera fere quæ legi Magis Lamiisque tributa portenta, speciminis loco unum hoc exemplum subjiciam. Thritem. *in Quæst. 3. ad Maxim.* scribit, *satis sibi constare quamplures sagas verbis et herbis fortissimas quasdam aperuisse seras.* Est hoc vetus Goetarum commentum, scilicet æthiopidis herbæ tactu clausa aperiri omnia: quod referens Plinius *Hist. Natural. lib. 36. cap. 5.* opportunissime animadvertit: *Non satius fuit Æmilianum Scipionem Carthaginis portas herba patefacere, quam machinis claustra per tot annos quatere.*

(2) *Æneid. Lib. 4. v. 487. et seq.*

(Cap. IX.) narravimus; sic multi etiam quaecumque vulgo de Magis et Lamiis tradita scriptaque habentur impugnare adgressi sunt. Atque hi magno argumentorum adparatu, ingentique rationum pondere instructi Strigiportium, Sabbatha, transmutationes, caeteraque his similia fieri nequaquam posse, nec aliter quam risu a prudentibus doctisque viris excipienda esse demonstrarunt (1). Quin immo nonnulli inter eos veriti non sunt ipsa daemoniaca foedera atque pacta, quae tantopere celebrantur, et quibus rerum criminalium Scriptores docent Magiae crimen constare, inter vulgares errores technasque referre (2). Ac quod spectat ad Magiam et magicas artes daemoniacumque commercium sic se rem habere ab eisdem asseritur, ut Seneca jam suo tempore se habuisse innuit. *Quidam enim*, quemadmodum scripsit (3), *incredibilium relatu commendationem parant et lectorem aliud acturum si per quotidiana duceretur, miraculo excitant. Quidam creduli, quidam negligentes sunt; quibusdam mendacium obrepit, quibusdam placet; illi non evitant, hi appetunt.*

---

(1) V. Tartarot. *Congres. Nottur. delle Lam. lib.* 3. *cap.* 14.

(2) V. Carl. *Epist. ad Tartarot. de Orig. Mag.*

(3) *Lib.* VIII. *cap.* 6. *Quaest. Natural.*

CAPUT XIII.

Quae circa Magiae probationes Interpretum placitis inventa, Forique usu olim essent recepta.

Tempus jam est attingendi quae spectant probationes Magiae, formamque olim in Foro receptam procedendi adversus illos, qui de ea accusarentur. Ac crimen quidem tantam habens obscuritatem, totque difficultatibus obnoxium quibuscumque ne indiciis atque argumentis probari posse existimabitur? An sine ullo personarum delectu Testibus omnibus, etsi indoctis, rudibus, praejudicatisque vulgi opinionibus imbutis indiscriminatim fidendum erit? An denique confessioni omnino standum ipsius Accusati, de quo semper dubitari jure ac merito potest eum vel deceptum esse vel decipientem? Ita sane docuerunt omnes pene rerum criminalium Scriptores (1), quo tempore nemo fere suspicabatur Magiae accusatione ignaros prorsus atque innocentes opprimi facile posse atque circumveniri. Vetus profecto hoc fuit generi humano malum, ut scilicet non solum deformes vetulae senesque morosi, quos egestas et tristis foedusque corporis cultus male commendaret, popelli rumoribus pro maleficis haberentur; sed etiam viri sagaces, industrii et non vulgari doctrina praediti, qui ab omni maleficiorum labe erant immunes: in

---

(1) Carpzov. *Prax. Cr. P.* 3. *q.* 39. Remig. *Daemonol. Sag.*

Magiae suspicionem venirent (1). Quod olim C. Furio Cresino evenisse meminit Plinius (2); et de se ipso Lucuis Apulejus testatur, qui singulari ingenii vi animique constantia objectum sibi crimen repulit, et periculum damnationis evasit.

Quid? quod multa alia sunt de Magia, tamquam de crimine excepto a rerum criminalium Scriptoribus tradita atque adnotata, quae partim ridicula, partim saevitiae plena, partim denique a recto aequitatis jurisque tramite devia vehementer merent improbari. Itaque audiendi non sunt docentes inquisitionem institui in quemlibet posse deficientibus necessariis indiciis (3), fas esse suggestivis interrogationibus accusatum ad confitendum objectum crimen adducere; Reum extrajudiciali sive sua sive

---

(1) V. Gabr. Naud. *Apol. Vir. Illustr. de Mag. susp.*

(2) Quomodo se res habuerit ab ipso Plinio præstat audire. *C. Furius Cresinis*, sic ille narrat *Hist. Natural. Lib. XVIII. cap. 6.*, *e servitute liberatus cum in parvo admodum agello largiores multo fructus perciperet, quam ex amplissimis vicinitas; in invidia erat, ceu fruges alienas pelliceret veneficiis. Quamobrem a Spurio Albino Curuli die dicta metuens damnationem, quum in suffragium Tribus oporteret ire, instrumentum rusticum omne in forum attulit, atque adduxit filiam validam, et ut ait Piso bene curatam ac vestitam, ferramenta egregie facta, graves ligones, vomeres ponderosos, boves saturos; postea dixit: Veneficia mea, Quirites, haec sunt; possum vobis ostendere aut in forum adducere lucubrationes, vigilias et sudores. Omnium sententiis absolutus itaque est.*

(3) V. Boehmer. *Elem. Jur. Crim. sect. 2. cap. 4 §. 69.*

socii criminis confessione abunde convinci, nullam illi se defendendi copiam esse faciendam, quae quidem omnia quantopere abhorreant ab juris aequitatisque tramite rectaque ratione Criminalia instituendi Judicia, et unusquisque suo ingenio facile percipit et uberrime colligi potest ex Libro tertio nostri majoris Operis (1), Romae primum editi, aliisque in urbibus pluries deinde recusi, quo universi Criminalis Juris tractationem illustrationemque late complexi fuimus. Caetera his similia persequi nimis longum, immo vero inutile foret (2). Nam hoc est magnae cuidam nostrorum temporum felicitati tribuendum, ut nimirum quae frequentissimae superiori aevo erant Magiae accusationes damnationesque, hac cultiori humaniorique aetate nullae fere amplius instituantur.

---

(1) V. *nostr. Elem. Jur. Crim. Tom. III. cap. IX. et seq.*

(2) Erudite solideque Tarrarot. *Congr. Nottur. delle Lamie lib. I. c.* 11. et Clariss. de Cauz. *de cultib. Magicis lib.* 11. vulgares Criminalium Scriptorum traditiones circa formam inquirendi agendique in Judicio adversus Magiæ accusatos, præsertim vero Lamias refutarunt. Ac certe eo usque res quondam prottacta fuit, ut per Germaniam Sæculis XV. et XVI. rursus adhiberi cœperit vetus improbatusque probationis usus per aquam frigidam, ut ejus ope innotesceret, an Lamiæ re ipsa essent quæ de Magia dæmoniacoque commercio accusarentur. Qua ratione hujusmodi probatio fieret Nos fuse exposuimus *nostr. Diatrib. de Ord. seu Form. Judicior. Criminal.* De probatione per lancem et stateram, quæ etiam in usu erat ad Sagas dignoscendas, meminit Del Rio Lib. VI. 6.

CAPUT XIV.

De Poenis Canonico, et Romano Jure praescriptis adversus eos, qui de Magia accusantur.

RESTAT ut poenas exponamus, quae perhibentur indictae adversus eos, qui Magiae insimulati fuerunt. Ac Jure quidem Canonico eadem poenae, quas supra Cap. VI. retulimus in Sortilegos praescriptas, illos quoque manent, qui Magiae student, magicasque artes exercent (1). Jure autem Romano magna severitas in hujusmodi criminis reos adhibetur. Nam usque a primis Reipublicae temporibus, qui malum carmen canerent, vel fruges excantassent, Legibus XII. Tabularum Cereri sacri erant, idest habebantur tamquam capitis rei: postea S. C. cautum est, ut poena Legis Corneliae tenerentur (2). Sacra porro impia nocturnaque, ut quem obcantarent, defigerent, obligarent, facientes, faciendaque curantes J. C. Paulus scripsit aut cruci suffigi, aut bestiis objici, ipsos Magos vivos exuri (3). Tandem Imperator Constantius edixit magicis artibus operam dantes nedum gladio feriendos, ut Imperatoriis Constitutionibus jampridem praescribebatur, sed peste ferali, idest quemadmodum Gothofredus interpretatur (4), vivicomburio absumendos esse (5). Neque vero desunt exempla illo-

(1) *Cap.* 1. *et* 2. *de Sortil.*

(2) *Dig. Lib.* 48. *tit. Leg.* 13.

(3) *V. Sentent.* 23.

(4) *Cod. lib.* 9. *tit. leg.* 6.

(5) Plato ex antiquiorum Gentium institutis refert *Lib.* II. *De Leg.* morte mulctatos quicumque ausi fuerint

rum, qui de magicarum artium studio atque usu accusati vim hujusmodi Legum experti sunt. Nam Publiciam, Liciniamque una cum septuaginta aliis sociis mulieribus interemptas fuisse narrat Valerius (1), quod maleficas artes exercerent. Sic quoque jussu Consulum Publius Martius extra portam Exquilinam necatus est, Pituanius autem e saxo dejectus. Ambo enim Magiam profiteri, operamque maleficiis exercendis navare redarguebantur. (2).

Quod si rerum criminalium Scriptores audiantur, ab eis traditum est extra ordinem arbitraria poena plectendos esse illos, qui daemoniaci commercii expertes superstitiosis artibus, sigillis, cribro, ligaturis maleficia fascinationesque solvunt atque depellunt; capite vero puniendos, qui noxam fecerint, damnumque aliquod hominibus vel armentis intulerint sive carminibus sive diris imprecationibus sive pharmacis praeparatis (3). At quicumque pacta cum Daemonibus inierint, vel impudicos luserint lusus, eos docent ignis supplicio mactandos esse.

---

improbis sacrificiis et maleficis incantationibus vitam homini eripere. De Persis narrat Plutarchus *in Artaxerse*, cervicem apud eos lapidibus fractam contritamque fuisse magicarum maleficarumque artium studiosis.

(1) Val. *lib.* VI. *cap.* 3.

(2) Tacit. *Annal.* II.

(3) Berg. *Elem Crim. cap.* II. Struv. *Dissert. Crim.* VII. §. 14.

CAPUT XV.

Quid animadvertendum, quidve praestandum circa crimen poenasque Magiae.

Qui nullam praeternaturalem daemoniacamque magicis artibus vim inesse contendunt, quorum jam suo loco monuimus non exiguum esse numerum; ii Magiae crimen eo ipso tollere e medio videntur, ac propterea non verentur asserere descriptas superiori Capite poenas numquam juste opportuneque infligi. Caeteri vero, non qui praeternaturali ac daemoniaca vi magicas artes pollere rentur, quos nihil morandum; sed qui singulari divino permissu interdum contingere posse probabilius prudentiusque censent, ut Daemones conatus juverint scelestorum hominum illis improbe utentium; hi quoque dubitare coguntur an et quando locus esse possit iisdem poenis jure ac merito irrogandis. Tam enim perraro id ajunt permitti divinitus, ut semper propemodum sit metuendum, ne quis in tanta rei obscuritate ac difficultate, tantaque partim nequitia, partim inscitia perversorum hominum rudiumque mulierculariarum deceptus sit, vel facile decipiatur. Certe si Apostasia, Blasphemia, Haeresis, vana superstitio, impietas, sacrarum rerum contemptus ususque prophanus, si Stellionatus, Veneficium, aliaque similia facinora adsint, et Magiae nomine traducantur; oportebit ea sedulo discernere, et pro admisso delicto legitimis poenis in Reos animadvertere (1). Interest enim Reipublicae; ne scelera il-

(1) V. De Cauz. *De cult. Mag. lib.* 4. *cap.* 2.

lorum abeant impunita, qui ausi fuerint Religionem temerare, alienamque salutem laedere. Nullo autem horum similiumque criminum extante, quod mereat pro communi exemplo puniri; alicubi prudentissime opportunissimeque invectum est, ut qui de Magia adhuc fortasse accusarentur ad Medicos potius remittantur diaeta helleboroque curandi, quam ut praeterito aevo mos erat, carnifici tradantur immaniter igne cremandi (1). Ita Vindobonae non semel factum providissimo consilio felicique exitu narrat Illustr. Aulic. Archiat. Antonius de Haen (2). Ac nemo quidem ignorat maximam esse vim phantasiae, qua fit, ut vel vigilantes aliquando desipiant homines, nec raro gravissime decipiantur; praesertim si morbus aliquis aut tristis eventus cerebri temperationem laeserit, animumque vehementer perturbaverit (3). Sic Gennadii

---

(1) Quantopere sit proficua hujusmodi cum Lamiis cæterisque, qui de Magia insimulantur agendi ratio, innuere eleganter sapideque videtur Anonymus Scriptor *du Calendrier de Philadelphie pour l'année 1777. A' Londres*: "*Mistriss. Rachel prêtend que les buchers ardens attirent les Sorciers, comme l'aimant attire le fer, ou comme le papillon vole a la chandelle. Pourquoi ne se trouvet il pas un seul Sorcier dans l'Amerique unie? Parceque on ne s'y est jamais avisè de les bruler.*„

(2) *Ratio. Med. part. XV. Diss. de Mag. part.* 3. *cap.* 3.

(3) D. Hertod. in Tartarot. *Mastig. Morav.* refert, nobilissimi generis adolescentem tam tetra affectione hypocondriaca oppressum fuisse, ut se equitare, canibus venari, ac Sagarum instar per aera, ut vulgo narratur, volitare sibi videretur; a quo morbo artis medicæ præsidiis tandem feliciter liberatus est.

cujusdam, de quo loquitur D. Augustinus (1), phantasia se male habebat, ut Coelitum choris quotidie interesse putaret; et nemo ignorat epicae poetices inter Italos principem Torquatum Tassum id sibi persuasisse, Spiritum nempe suos ante oculos obversari, quocum familiarissime viveret. Quemadmodum igitur *plenis temeto geminis exurgit mensa lucernis*; sic contingere solet, ut qui magna vi pollent phantasiae, veluti foeminae, rustici, robustior vulgus, ii frequentissime hallucinentur, sibique facile persuadeant quae nunquam fecerant nec facere poterant, maleficia patrasse. Cujus quidem rei innumera pene exempla apud Scriptores occurrunt. De nescio quo homine Magiae accusato meminit Alexander ab Alexandro (2) eum confessum esse, firmiterque adseverasse ad Tartara descendisse, Ditisque in Regia diu esse diversatum. Plures foeminas, quae tamquam Sagae in judicium accersitae fuerant, constitit suo in lecto somno tranquille indulsisse quo tempore postea narrarunt se volitasse per aera, et convenisse ad convivandum, infernaque celebranda mysteria (3). Tantum phantasiae vis potest ignaras imbecillesque mentes transversas agere, atque in gravissimos exitialesque errores inducere!

Liber explicit.

---

(1) *De Civ. Dei XVIII.* 18.
(2) *Genial. Dier. lib.* VI.
(3) P. Spin. S. Palat. Magist. *Quaest. de Strig. cap.* 31.

51

Prezzo del Quinto Tomo

PAOLI 5.